

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Stanford University Libraries

3 6105 126 586 044

DR

62

S5

SHKORPIL, K.

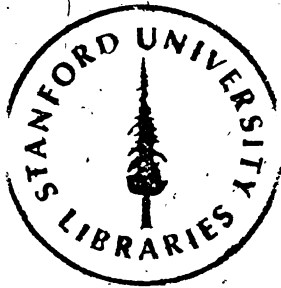
PAMETNITSI IZ BŪLGARSKO,

OT BRATIJA SHKORPILOVI

v. 1

pt. 1

SAL

ПАМЕТНИЦИ
ИЗЪ
БЪЛГАРСКО

ОТЪ
БРАТЯ ШКОРЦИЛОВИ.

„Познай себе си“

ДЪЛЪ І.
ЧАСТЪ І. ТРАКІЯ.

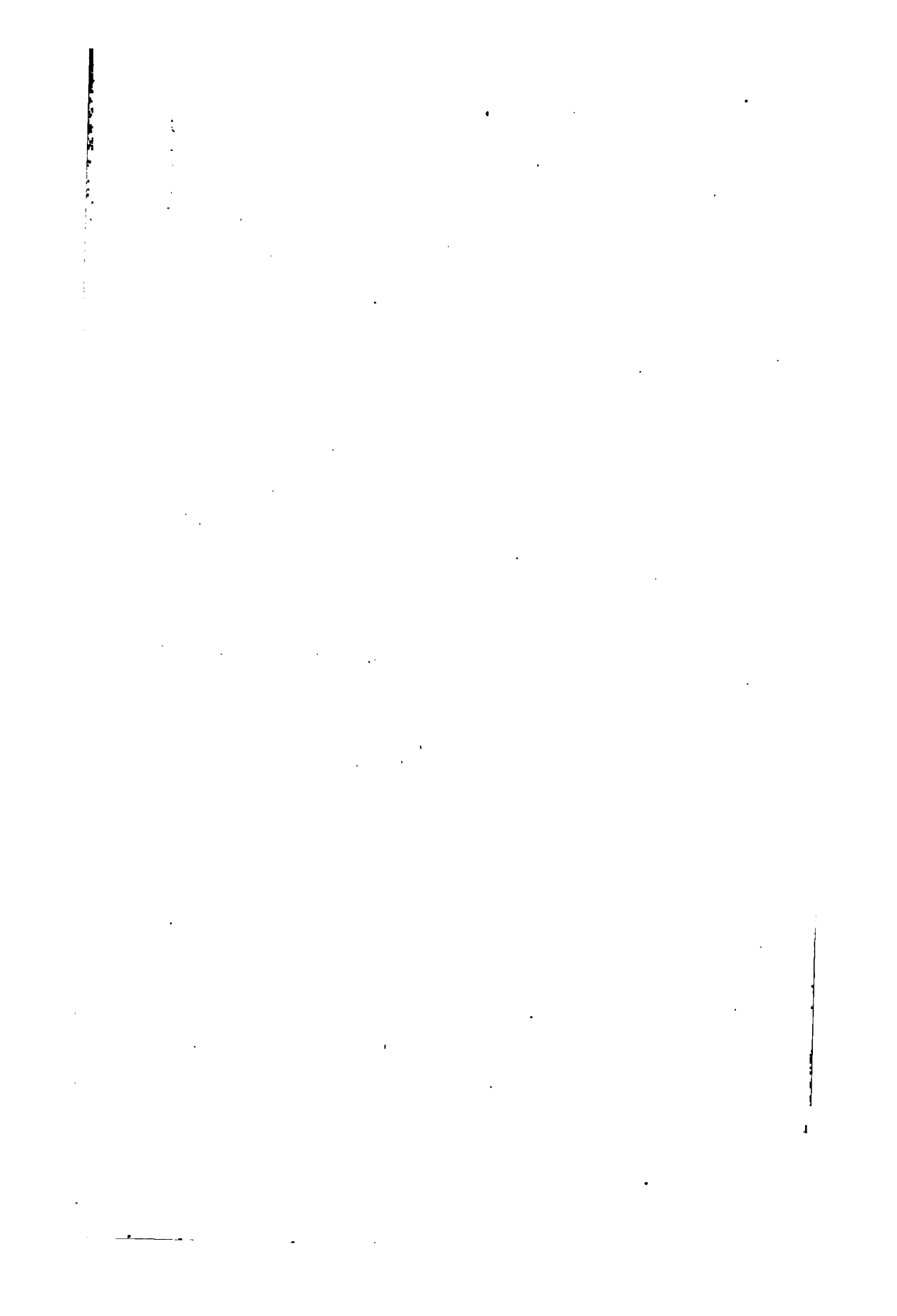
Съ една таблица, 10 фигури и една картичка въ текстътъ.

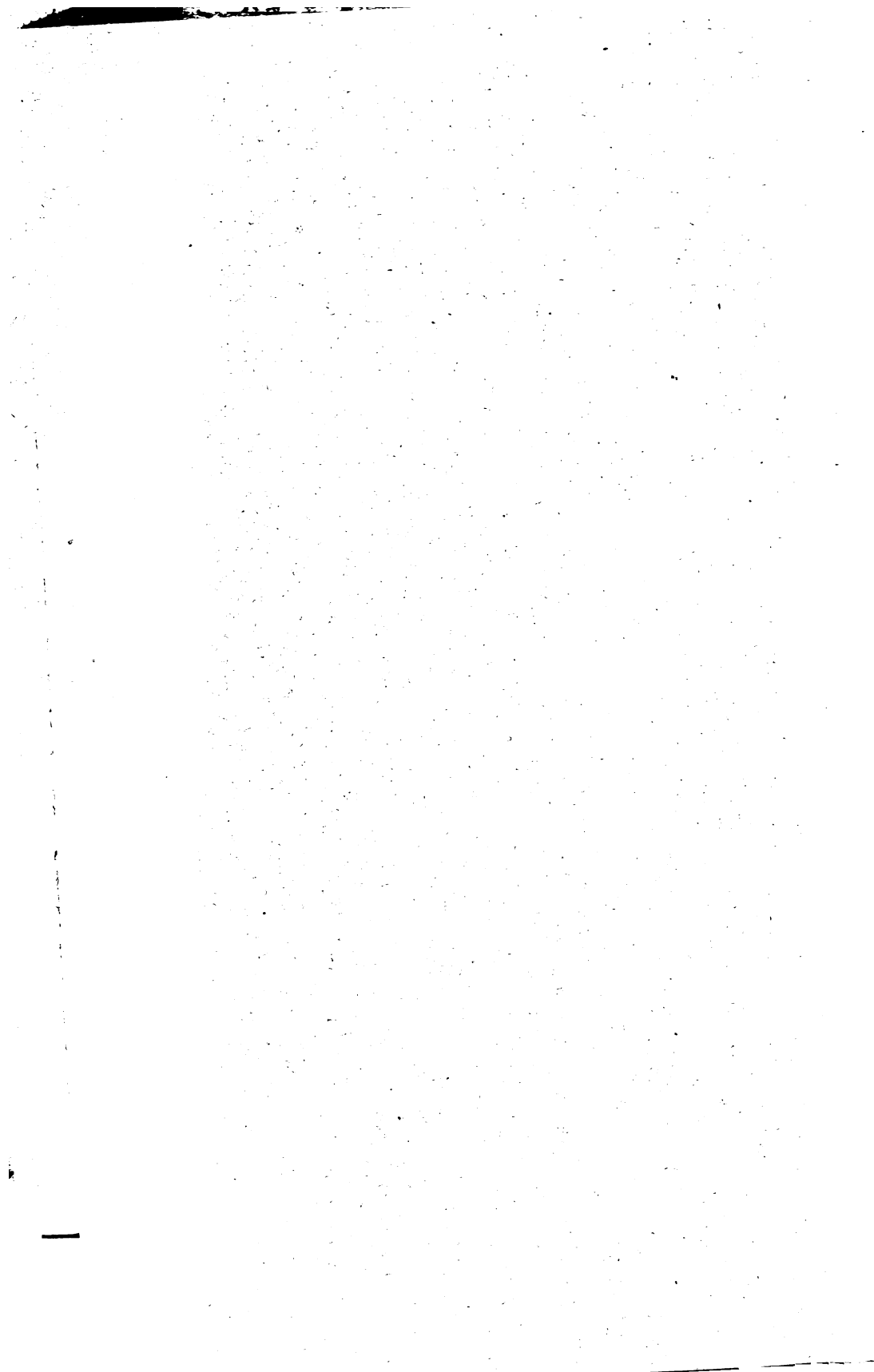

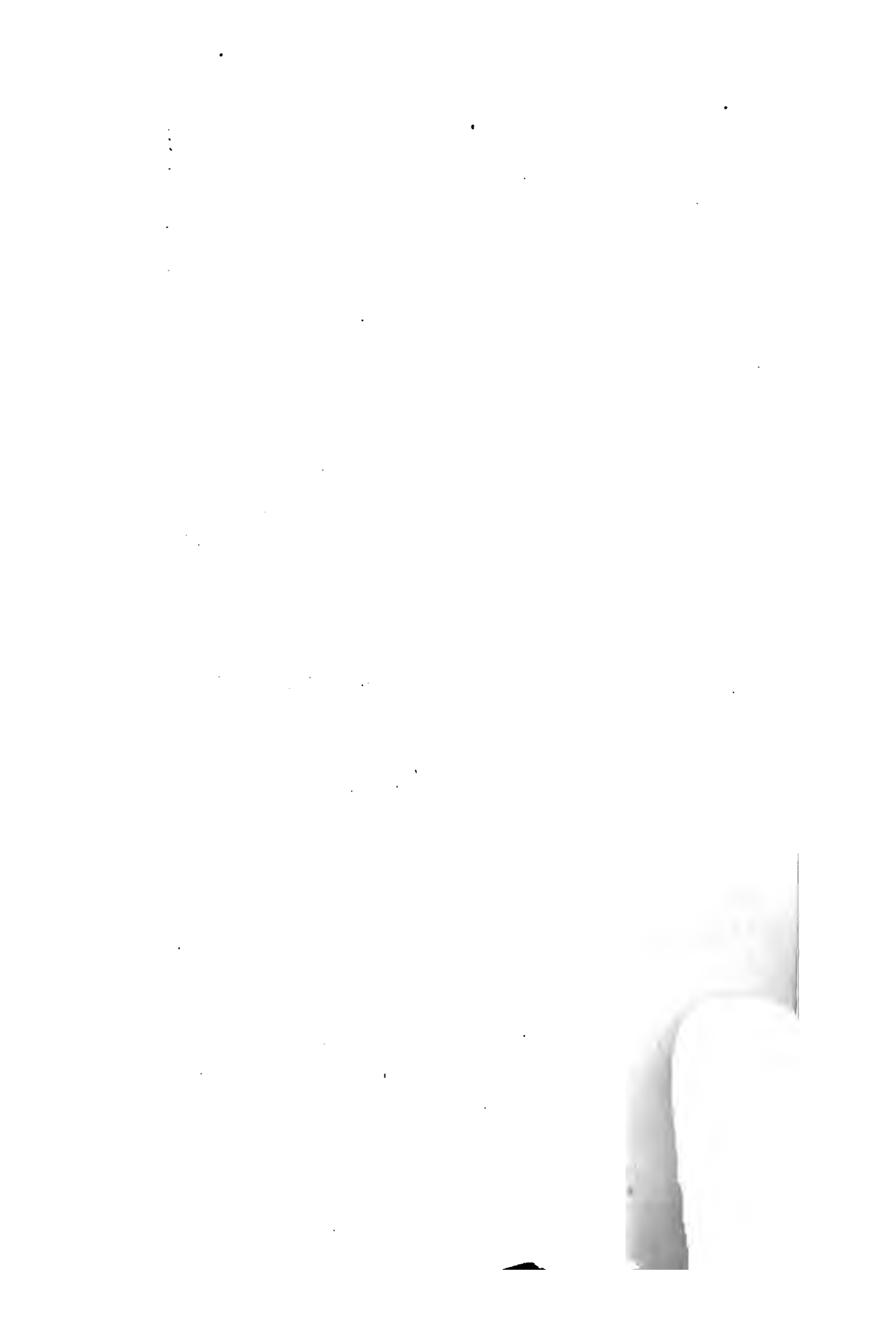
СОФІЯ.
Придворна Печатница на Б. Прощекъ.
1888.

Цѣна 1 л. 20 стот.

[The page contains extremely faint and illegible text, likely due to low contrast or scanning quality. The text is arranged in a single column and appears to be a list or a series of entries.]

Шкорпиловци

ПАМЕТНИЦИ

ИЗЪ

БЪЛГАРСКО

ОТЪ

БРАТЯ ШКОРПИЛОВИ.

„Познай себе си“.

ДЪЛЪ І.

ЧАСТЪ І. ТРАКИЯ.

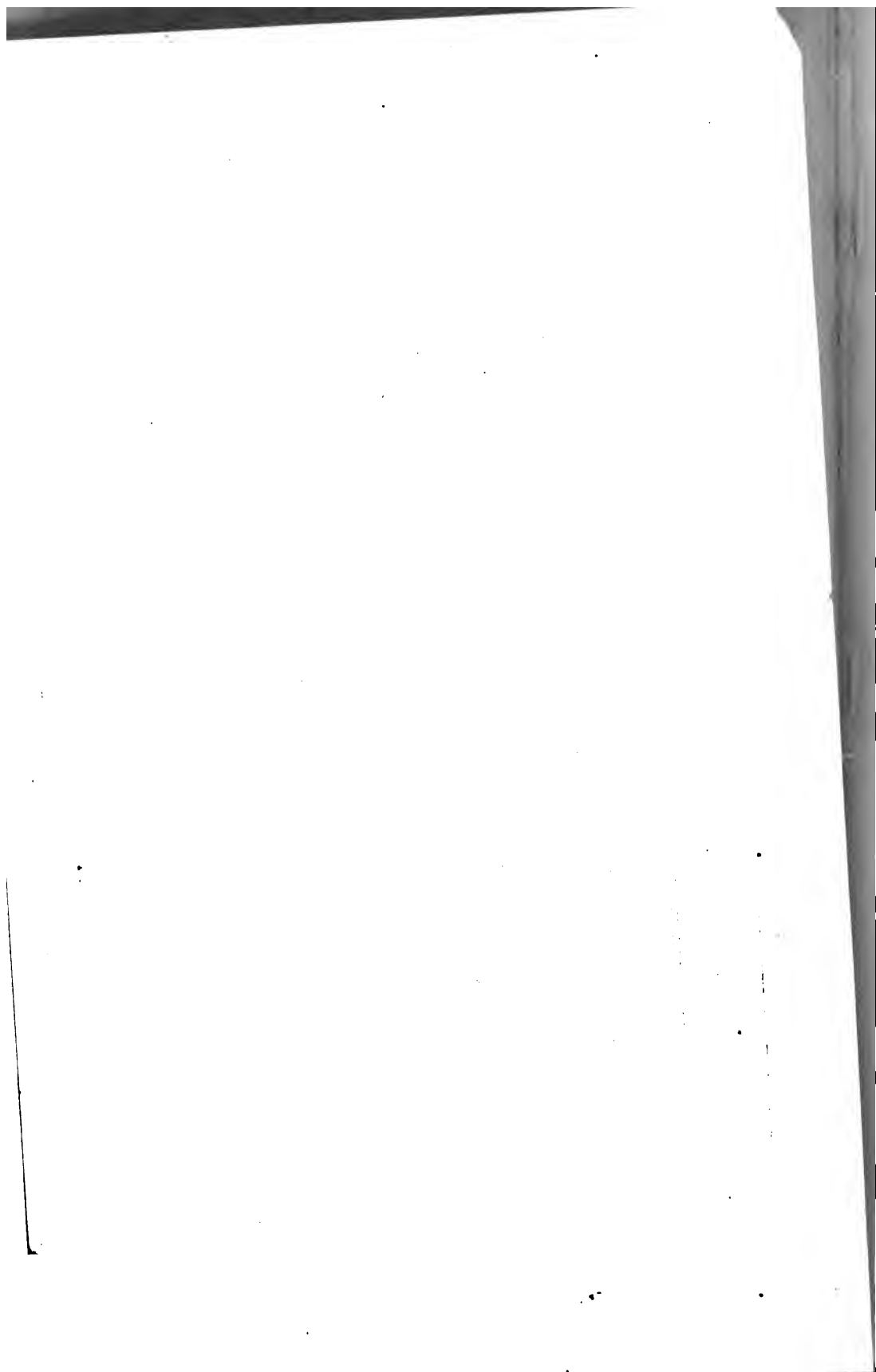
Съ една таблица, 10 фигури и една картичка въ текстъ.

СОФІЯ.

Придворна Печатница на Б. Протекъ.

1888.

Shkor ps l kh

ПАМЕТНИЦИ

ИЗЪ

БЪЛГАРСКО

ОТЪ

БРАТЯ ШКОРЦИЛОВИ.

„Познай себе си“.

ДЪЛЪ І.

ЧАСТЪ І. ТРАКІЯ.

Съ една таблица, 10 фигури и една картичка въ текстътъ.

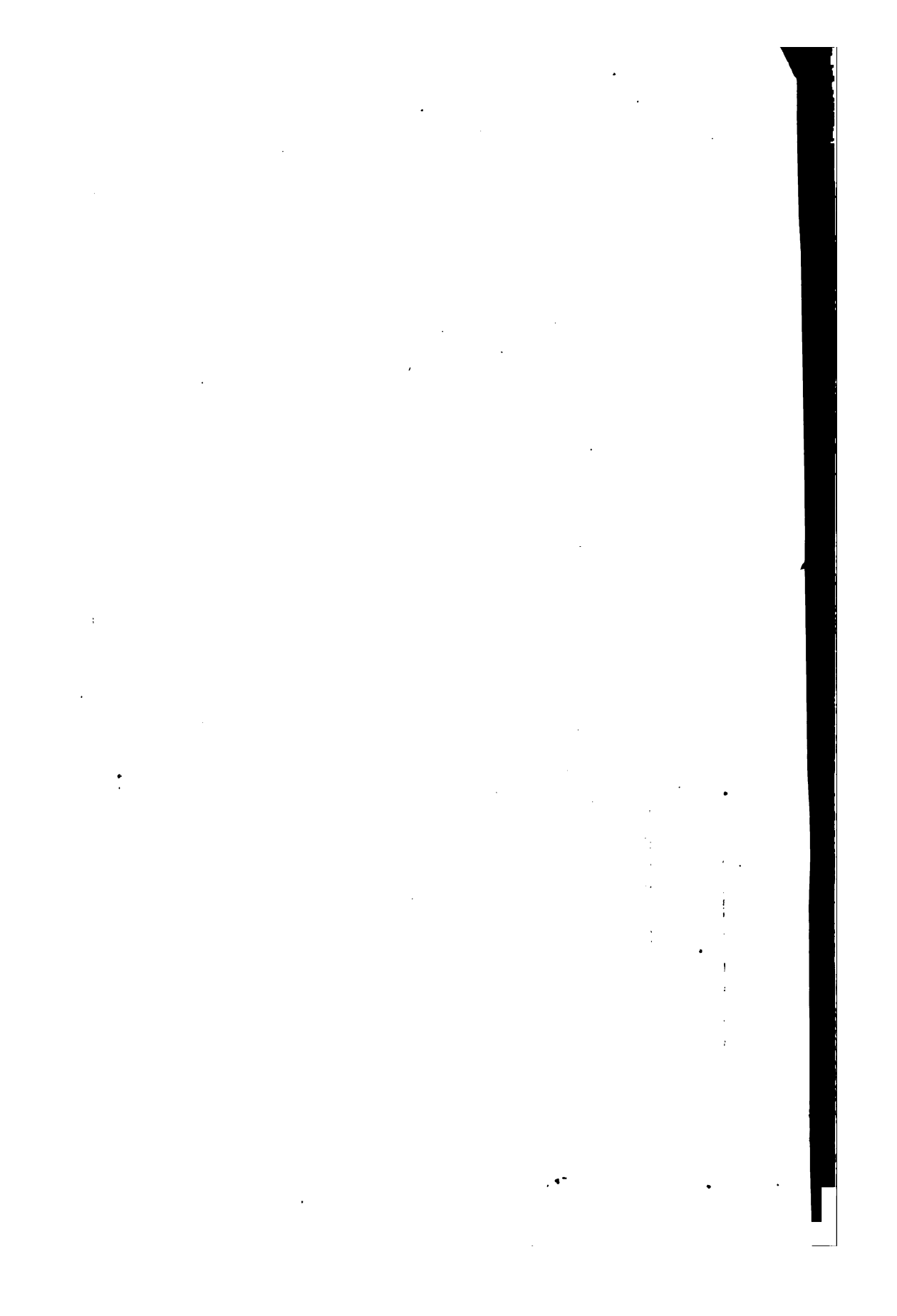

С О Ф И Я .

Придворна Печатница на В. Протекъ.

1888.

311

Шкорпиловъ Кн.

ПАМЕТНИЦИ

ИЗЪ

БЪЛГАРСКО

ОТЪ

БРАТЯ ШКОРЦИЛОВИ.

„Познай себе си“.

ДЪЛЪ I.

ЧАСТЪ I. ТРАКІЯ.

Съ една таблица, 10 фигури и една картонка въ томъсть.

СОФИЯ.

Презвуда Евстатиенъ на Б. Пролетъ.

1888.

111

DR 62
S 5
v. 1, pt. 1

ОТЪ СЪЩИТЕ АВТОРИ. 3

1. **Нѣкои бѣлѣжки върху Археологическитѣ и историческитѣ изслѣдванія въ Тракия.** Отъ Вл. и Кар. Шкорпилъ. Пловдивъ 1885 въ гол. 8^о стр. 103.

Съдържание: I. Окопъ (ервезия) — II. Пограниченъ окопъ на Българското царство (отъ VIII-й до X-й вѣкъ). Стари патища въ Тракия, особено римскитѣ — III. Римский пѣтъ отъ Пловдивъ до Одринъ — IV. Водопроводи, подземни дупки, балвански порти. Сондисъ. — V. Римската колония Дебелтъ — VI. Македонската колония Кабиле и византийский градъ Диосполисъ — VII. Крънската областъ и г. Кърни — VIII. Развалини на сръдновековна Ряховица — IX. Развалини на стари градища въ Южна България (на брой 122) — X. Берегавский проходъ — XI. Пѣтътъ отъ Одринъ за Шуменъ — XII. Най старото название на г. Пловдивъ — XIII. Краткъ исторический очеркъ на г. Сливенъ — XIV. Сръдновековни мѣнастири въ Сливенската гора — XV. Надписи открити въ Тракия — XVI. Стражари на проходите.

Притурки. I. Мѣстността на сражението на Крума съ Никифора въ 811 г. II. Новитѣ изслѣдванія за старобългарский окопъ III. За единъ римский пѣтъ въ Источна Тракия — IV. Аполлоний — V. Новитѣ изслѣдванія въ развалинитѣ на римската колония Дебелтъ — VI. Откритието на г. Бессапара и римский пѣтъ отъ станцията Лиссе до Парембоде — VII. Римский пѣтъ Пловдивъ—Ескусъ—Нове — VIII. Станция Ранилумъ — IX. Римский пѣтъ Ранилумъ — Диоклецианополъ (Хиссарскитѣ бани).

2. **Природни богатства въ цѣлокупна България** отъ Х. В. Шкорпилъ дѣйствителенъ членъ на природоиспитателното общество при императорский университетъ въ С. Петербургъ. Второ издание. Пловдивъ 1884. Съ една геологическа картичка на цѣлокупна България. Стр. 206. 8^о. Съдържание: Прѣдсловие. I. Землѣтрѣсения. II. Горѣщи дѣчителни води. III. Ископаеми богатства. IV. Землѣдѣлие. 5. Промышленость и търговия.

3. **Споменъ на Сливенъ и мѣнастиритѣ му.** Исторически бѣлѣжки отъ Шкорпилъ. Сливенъ 1886 стр. 46.

4. **Геологическа карта на Южна България** (1: 420.000) отъ Х. В. Шкорпилъ 1882. (Carte géologique de la Roumelie Orientale).

5. **Ископаеми богатства** изнамерени до сега въ цѣлокупна България. Шкорпилъ. Сливенъ 1882.

Почваме издаването на нашитѣ по-нататъшни изслѣдвания, като имаме единственното желание, щото *паметниците изъ Българско* да подѣйствуватъ :

1). За пробужданieto на почитание къмъ роднитѣ старини, които сж непосредствени свидѣтели на народната история и народното съществуване.

2). За пробужданieto на народното чувство, — тази животворна сила на народното съществуване.

Паметници изъ Българско ще излизатъ на части въ неопредѣлени срокове и ще обематъ изцѣло нѣщо около 50—60 печатни коли.

Рѣшаваме се на такова прѣдприятие съ надѣжда, че нашитѣ трудове ще бждатъ посрѣщнати съ ободрително съчувствие отъ Българскитѣ книголюбци.

На Св. Кирилъ и Методий 1888 г.

Сливенъ

София.

АВТОРИТѢ.

— ПОЗНАЙ СЕБЕ СЯ. —

ПАМЕТНИЦИ ИЗЪ БЪЛГАРСКО.

САКАРЪ ПЛАНИНА И ОКОЛНОСТЪТА ѝ.

Географически прѣгледъ.

Источната частъ на стара Тракия, на югъ отъ алкантъ, между: Черно море, Мряморно море, долното течение на рѣка Марица и притокътъ ѝ Сазлия, **III II** изпълнена съ възвишения, които рѣка Тунджа съ бвероюжното си течение отъ градъ Ямболъ до Одринъ аздѣля на двѣ самостоятелни части: западната отъ оито е по-малка, а источната по голѣма.

Първата е ограничена на изтокъ отъ Тунджа, на ападъ отъ Сазлия, а на югозападъ е отдѣлена съ Маица отъ отлозитѣ на Родопскитѣ планини. Споредъ най-високата си частъ тя може да се нарѣче *Сакарско възвишение*.

Источната частъ се простира съ главното си било отъ Бургашский заливъ къмъ византийский (тракийский) полуостровъ, като се снишава въ сѣверната си частъ постепенно къмъ западъ чакъ до Тунджа. Общото ѝ название е *Странджа Планина*.

Сакарското възвишение искусственно се отдѣля на сѣверъ отъ сръдногорскитѣ прѣдпланини отъ желѣзницата Нова Загора — Ямболъ и естествено чрѣзъ благистата страна, която се простира на югъ отъ желѣзницата при южнитѣ поли на седемъ-гѣхъ уединени върхове, нарѣчени *Баруци*.

Цѣлото пространство, което завзема възвишението е 55 квадратни географически мили и принадлежи въ политическо отношение на двѣ държави: югоисточний кѣтъ на Одринский вилаетъ въ Турция съ градъ Мустафа Паша и 31 села, а останалата частъ на три български окрѣжи: Старо-Загорский (западната частъ). Хасковский (югозападната) и Сливенский (источната частъ съ околийский градецъ Каваклий и 111 села). Числото на народонаселението се въскачва до около 70.000 жители, слѣдователно гѣстотата на населението възлиза приблизително на 1270 души на една квадратна миля. Възвишението се прѣсича въ разни напрѣвления отъ многобройни рѣки и рѣчици, които особено въ сѣверната частъ сѣ блатисти и въ врѣме на пролѣтнитѣ дѣждове правятъ почти невъзможно прѣминуването отъ едно мѣсто на друго. Този характеръ се заключава въ названието „азмакъ“ (т. е. блато), както се нарича по голѣмата частъ отъ тѣхъ. Тия рѣчици лѣтъ почти съвсѣмъ изсѣхватъ; само чрѣзъ искусствени бентове може да се задържи въ тѣхъ малко вода. Въ сѣвернитѣ блатисти страни водата тече отъ едната страна къмъ Сазлия, а отъ другата къмъ Тунджа. На западъ водитѣ се събиратъ къмъ Нова-Загора отъ рѣка Азмакъ, която се извира къмъ югъ и се съединява до с. Радне Махала съ рѣка Суюглийка, която минѣва прѣзъ плодородното Старозагорско поле. Отъ съединението на тия двѣ рѣки се образува собствено Сазлия. На истокъ водитѣ се прибиратъ отъ Чобабъ Азмакъ или Бояджийска рѣка, която тече къмъ югоистокъ и се съединява прѣдъ самото си устие, до с. Шахли, съ тунженский притокъ Явуздере.

Въ тая сѣверна частъ на Сакарското възвишение се издига на югъ отъ Нова-Загора първата планинска група — *Свето-Иллийски* — *Теке-Баури*. Тѣ се простиратъ на истокъ надължина 15 километра съ най-голѣма височина 417 метра надморската повърхность; къмъ тѣхъ трѣбва да се причислятъ като югоисточни отлози отъ самитѣ тѣхъ *Гюбелски* — *връхове* (344 м.) и *Чомлекьойски* (336 м.), които се простиратъ на сѣщата

дължина съ най-источний си връхъ *Тене*, на югъ отъ с. Чомлекъой. Този връхъ е украсенъ съ една горичка нарѣчена „желто момиче“ (турски сарж-кжсъ): горичката се е съхранила посредъ околната безгориста страна, благодарение на едно прѣдание, споредъ което всѣкий, който би се осмѣлилъ да отсѣче дърво отъ нея умиралъ.

При южнитѣ поли на Свето-Иллийски връхове се простиратъ дилувални наноси, като продължение на подобни тѣмъ въ сѣздното Старо-Загорско поле, съ срѣдна височина 150 м.; тукъ се събиратъ водитѣ на Пазарджийский Азмакъ, който се влива до с. Алакларъ въ Саялия.

По на югъ се издига втората група: *Мънастирски връхове*, раздѣлена съ едно скално сѣдло на два дѣла: западний по-високий (598 м.) и источний по-низкий (448 м.). Тѣ се снишаватъ на югъ къмъ рѣка Явуздере. Отъ Мънастирски връхове се отклоняватъ къмъ западъ едни низки възвишения, които достигатъ до Пазарджиийский Азмакъ, като се отдѣлватъ на югъ чрѣзъ рѣка Дуандере отъ слѣдующата по-южна група. Отъ тия възвишения се издига личенъ връхъ *Аа-Бауръ* (420 м.), на югозападъ отъ с. Маца.

На югъ отъ Мънастирски връхове се издига трета една група, която се отличава отъ прѣдишнитѣ по това, че захваща най-голѣмо пространство и има най-голѣма височина. Тя се простира на югъ отъ р. Дуандере и Явуздере чакъ до Марица. Главната и масса съставлява *Сакаръ Планина*, която се издига на разстояние 38 км. на сѣверъ отъ Одринъ и се простира отъ тѣсната скалиста долина на Тунджа на западъ, на дължина 35 км. и ширина до 15 км., като се свършва съ връхъ *Градище* на югъ отъ с. Главанъ. Най-голѣмата си надморска височина (823 м.) групата достига почти по срѣдата на дължинята си, на самата турско-българска граница, която се простира по най-високото ѳ било. На югъ отъ това най-високо мѣсто се издига уединенъ връхъ *Дервишъ-Тене* (686 м.), а на югозападъ отъ Главанската околностъ връхъ *Теке* (424 м.), между с. Теке и Бунакли. На сѣверъ отъ пограничното било на Са-

каръ Планина се спуща единъ голѣмъ рѣтъ до г. Каваклий. Многобройни рѣкчици, които събиратъ водитѣ си по южнитѣ склонове на Сакаръ Планина, течатъ на югъ като самостоятелни притоци на Марица.

Срѣщу Сакаръ Планина на истокъ отъ Тунджа се издига много по-низко планинско било съ срѣдна височина 430 м., като отложъ на главното било на Странджа планина. По върховетѣ на това низко било мнѣва границата между бившата Источна Румелия и Турция. По-личнитѣ върхове на билото сж: 1) Великъ-Баба (498 м.), на сѣверъ отъ с. Хамзабегли. 2) Скрипка (580 м.), на югъ отъ с. Голѣмъ Дервентъ. 3) Св. Илия (594 м.), на югоистокъ отъ Скрипка. 4) Чалъ Баба (506 м.) на сѣверозападъ отъ с. Голѣмъ Боялъкъ и 5) скалнитѣ къжели и стѣни до с. Демиркѣой, на югозападъ отъ Скрипка.

Отложътъ достига най-голѣма височина въ пограничитѣ стрѣмни връхове до с. Алмали — *Каракуш Баиръ* и *Мечка* (530 м.), а на югъ отъ тѣхъ въ Турция най-високиятъ връхъ е *Демиръ Капия* (Желѣзна врата, 746 м.), на сѣверъ отъ с. Тастепе. Отъ тука на истокъ отложътъ се свързва съ главното гористо било на Странджа Планина.

Къмъ Страндженскій отложъ отъ кждѣ сѣверната страна се присѣдинява една хълместа страна, която на западъ се ограничава отъ Тунджа, а на сѣверъ се отдѣля отъ Балканътъ чрѣзъ блатистата страна на рѣка Азмакъ, отъ г. Карнабатъ чакъ до устието ѝ въ Тунджа до г. Ямболъ. Въ тази хълместа страна се издигатъ тукъ тамъ уединени връхове, отъ които най-личнитѣ сж тѣй нарѣчени *Бакаджикъ*, които въ видъ на една дѣга, на сѣвероистокъ испъкнала, се протакатъ къмъ сѣверозападъ и се свършватъ съ *Киркларъ-Баиръ* (230 м.) до г. Ямболъ.

Бакадженската група се състои отъ четири части, а именно: 1). *Войнишкий Бакаджикъ* (488 м.), на югоистокъ отъ с. Войниково. 2). *Малкий Б.* (396 м.) 3). *Арнауутский Б.* (477 м.) и 4). *Голѣмий или Чарганский Б.* (499 м.); първий отъ тѣхъ е уединенъ, а

последнитѣ три сж съединени по между си. Между Войнишкий и Арнаугский Бакаджикъ се издигатъ низки връхове *Малъ-Тене*. Бакадженската група е като острови въ низката околна страна; тѣхний правиленъ кжжъленъ видъ, както и геологический имъ съставъ свидѣтелствуватъ за вулканическото имъ происхождение.

Най-добъръ прѣгледъ на горѣописаната страна може да се направи, ако се въскачимъ на нѣкой отъ връховетѣ на Сливенский Балканъ. На югъ, задъ най-источний край на сръдногорскитѣ възвишения — *Таушанъ Тене* — гледаме да се издигатъ планинскитѣ групи на Сакарското възвишение, амфитеатрално една слѣдъ друга, така щото най-южната Сакаръ Планина затваря южний хоризонтъ. Къмъ Сакаръ Планина отъ десната страна се присъединяватъ Родопскитѣ Планини, като синкавъ силуетъ на югозападний хоризонтъ. Отъ лѣвата страна на Сакаръ Планина хоризонтътъ се свършва съ западнитѣ отлози на Странджа Планина съ нейнитѣ лични връхове Великъ-Баба и Скрипка, както и съ отсамъ лѣжащия Чалъ Баба; а на югоистокъ — съ Алмалийската група — връхове, затулена до нѣйдѣ отъ Бакаджики, които се издигатъ отсамъ нея.

Сакаръ Планина при уединостъта си, почти въ сръдата на стара Тракия, притѣжава много сгодно географическо положение. Като стоимъ на единъ отъ връховетѣ на тази планина на сѣверъ гледаме да се издига, като една стрѣмна стѣна Балканътъ, който отъ най-источната си часть отъ Черно море чакъ до Чалъкавский проходъ, остава затуленъ отъ Войнишкий Бакаджикъ. На западъ отъ проходътъ се издига най-напрѣдъ *Гребенецъ Балканъ* и послѣ личенъ връхъ *Катагово*, който се отдѣля чрѣзъ Сотирский проходъ отъ жбчестата порфиренна група „*Синитъ камъни*“ до г. Сливенъ; последнята достига 1181 м. надморската височина на връхътъ *Бълмарка*. По-нататкъ на западъ се издигатъ едно слѣдъ друго величественитѣ Балкани: *Сливенский*, *Твърдишкий* съ личний връхъ *Чумерна* и *Янинский*; тѣ сж затулени отдолу съ *Сръдия Гора*, която закрива съвсѣмъ Шипченский проходъ.

Отъ лѣвата страна на проходътъ се подаватъ най-високитѣ балкански върхове *Юмрукчалъ* (2370 м.) и др. По-нататъшната частъ на Балканътъ е съвсѣмъ затулена отъ Сръдня Гора.

Като гледаме пакъ отъ Сакаръ Планина отсамъ Сливенский балканъ се падатъ *Манастирски върхове* и на лѣво отъ тѣхъ *Свето-Иллийски*, които закриватъ низката най-источна частъ на Сръдня Гора. Гребенътъ на тази планина стои като прилѣпенъ отъ лѣво на Свето-Иллийски върхове и се простира на западъ, на успорѣдъ съ Балканътъ, чакъ до Старо-Загорский проходъ, отъ гдѣто на западъ, отсамъ високий сръднегорский гребенъ, се гледатъ *Чирпанскитѣ отлози*. Тия отлози се ограничаватъ на западната си страна отъ Старо-Загорското поле и достигатъ до самата долина на Марица, като се свършватъ на сѣверъ до околийский градъ Чирпанъ съ два кръгли върхове. На югъ отъ Чирпанскитѣ върхове е долината на Марица, прѣзъ която се види отъ Сакаръ Планина по течението на Марица чакъ до *Пловдивското поле*, гдѣто се съгледватъ уединенитѣ върхове *Хиссаръ-Кюстолерски* и *Пловдивски*; задъ тѣхъ въ ясно врѣме, слѣдъ издиганието на омарате, можемъ да съзремъ изворната страна на р. Марица съ планинскій снѣжний възелъ *Рила*, който се пада въ сърдцето на балканский полуостровъ. Отсамъ Рила се простира *Родопската Планина*, която се снишава амфитеатрално постъпенно къмъ истокъ, така щото въ жгълтъ, гдѣто се съединяватъ Марица съ Арда прѣминъва въ *Одринското поле*, което се распростира на югъ и на югоистокъ отъ Сакаръ Планина. Най-сѣтнѣ на истокъ се простира сравнително низката *Странджа Планина* съ главното си било и западнитѣ си отлози.

Пространството, което прѣгледахме отъ върховетѣ на Сакаръ Планина, достига на дължина до 300 км., а ширина до 150 км.

При толкова сгодно географическо положение Сакаръ Планина има и друго още по-важно прѣимущество. Както ще имаме случай да докажемъ въ настоя-

щата си статия, покрай тази планина сѣ минѣвали най-важнитѣ пѣтица на источната половина на балканский полуостровъ. Отъ това обстоятелство може да се заключи, че безъ завладяването на Сакаръ Планина, тия пѣтица изгубватъ стратегичното си значение.

Околността на Сакаръ Планина е била зритель на много военни походи, отъ врѣмето на Александра Македонский до народопрѣселението и послѣ отъ войнитѣ между Византийцитѣ и Българитѣ чакъ до Рускитѣ операции на нашия вѣкъ.

По южнитѣ поли на Сакаръ Планина е минѣвалъ и най-важний пѣтъ на балканский полуостровъ отъ Цариградъ до Белградъ; отъ тоя пѣтъ сѣ се отклонявали пѣтица за бѣломорскитѣ и черноморскитѣ пристанища, послѣ за балканскитѣ проходи и прѣзъ г. Бессапара ¹⁾ и Родопскитѣ Планини за Македония.

Завладяването на прѣдмѣтний пѣтъ е усигорявало отъ стратегична и търговска точка зрѣние, властта на по-голѣмата частъ на балканский полуостровъ.

Нѣма съмнѣние, че Галатитѣ (Келтитѣ) въ III-ий вѣкъ прѣди Рожд. Хр., само съ държанието на този пѣтъ, сѣ могли да си осигурятъ за 66 години, властта надъ источната половина на балканский полуостровъ.

Римлянитѣ, слѣдъ като завоевали тия страни, — въ 29 г. прѣди Р. Хр. и въ 46 г. слѣдъ Р. Х. — първата имъ грижа е била да си осигурятъ владѣнието надъ тия страни чрѣзъ построението на „военний пѣтъ“ (via militaris) отъ Цариградъ за Белградъ, съ горѣпоменатитѣ отклонения.

Бъ по-насѣтнешнитѣ врѣмена сѣ минѣвали по този пѣтъ разбойнически чети отъ Хуни и Авари, по него сѣ се прѣселявали Готитѣ и Славянетѣ. Този пѣтъ е билъ зритель на миролюбиви и военни прѣдприятия на Византийцитѣ и на Кръстоносцитѣ.

По направлението на този пѣтъ Турцитѣ сѣ поч-

¹⁾ Нѣкой бѣлѣжки върху археологическитѣ и исторически изслѣдвания въ Тракия. Отъ Шкорпалъ, стр. 96.

нали да распростиратъ владѣнията си въ Европа, а наопаки по противоположната му посока сж били принуждавани да се отказватъ постъпенно отъ европейскитѣ си владѣния.

Слѣдъ като се запознахме съ географическия прѣгледъ на Сакаръ Планина и околността ѳ, съ обозначение на стратегичното ѳ значение, пристѣпваме къмъ описанието на паметникитѣ ѳ.

Мегалитически паметници.

Мегалититѣ сж любопитни паметници отъ една неизвѣстна цивилизация. Распространени сж отъ брѣговетѣ на Атлантическия Океанъ до Уралскитѣ планини, отъ прѣдѣлитѣ на Руссия до Тихий Океанъ, отъ степитѣ на Сибиръ до полетата на Хиндостанъ; на всякъдѣ тукъ тия паметници ни се прѣдставляватъ съ сжщия отличителенъ видъ и съ сжщия начинъ на направа.

Отъ кои врѣмена произхождатъ мегалититѣ? Дали сж били въздигнати отъ единъ и сжщия народъ? Тѣхни храмове ли сж били тѣ или гробници на тѣхни прадѣди? Върху тия въпроси науката нѣма още напълно удовлетворително рѣшение.

Подъ название мегалити подразбираме могилитѣ, долменитѣ, менхиритѣ и кромлечитѣ.

Отъ тия паметници, могилитѣ сж най распространени изъ Българско; освѣнъ тѣхъ намиратъ се още долмени и кромлечи, които открихмє пръвъ пѣтъ въ България въ Сакаръ планина и околността ѳ.

Долменитѣ ¹⁾ въобще биватъ продълговати четворогълъници отъ грубо издѣлани камъни, които сж побиги въ земята и сж покриги отъ горѣ съ единъ голѣмъ плоскъ камъкъ.

Кромлечитѣ ²⁾ сж кръгове отъ побити камъни.

По западнигѣ погранични отлози на Странджа пла-

¹⁾ Отъ келтискитѣ думи: daul = масса и maen = камъкъ.

²⁾ Отъ келтискитѣ думи: cromm = кръглестъ и lech = посветена камънна плоча.

Нина долменитѣ се намиратъ до с. Голѣмъ Дервентъ (Лалково). Тука издирихме петъ долмени; единъ до самото село, други два по сѣвернитѣ склонове на пограничнй връхъ Скрипка, на югъ отъ селото, близу до пѣтьтъ който минѣва отъ Одринъ за Шуменъ; а останалитѣ два — отвѣдъ границата по южнитѣ склонове на пограничнй връхъ *Шажирѣ-Баба*, въ мѣстността, нарѣчена „синя чешма“.

Отъ тия долмени сѣ се запазили най-добрѣ ония на югъ отъ селото; всѣкий отъ тѣхъ е съграденъ отъ осѣмъ камѣнни плочи, петъ отъ които съставляватъ една камара, а три — единъ покритъ коридоръ, на южната страна на камарата. Въ коридорѣтъ се влиза свободно отъ какъдѣ южната му страна, и отъ него въ камарата прѣзъ една дупка, издѣлбана въ плочата, що е прѣпрѣчена между коридорѣтъ и камарата. Дупката въ плочата е толкова тѣсна, щото человѣкъ само лѣжишкомъ може да се промѣкне прѣзъ нея. Плочитѣ отъ които е съграденъ долменѣтъ сѣ отъ много голѣмъ размѣръ и за очудвание е, какъ една отъ тѣхъ, на дължина 3 м. ширина 1.5 м. и дебелина 0.3 м. е била издигната връзъ долменѣтъ. Около дупката на прѣпрѣчената плоча, извѣнъ отъ къмъ коридорѣтъ, се намира едно украшение, което се състои отъ четири вдѣлбнати рѣзки, успорѣдни съ крайцата на дупката и съединени все по двѣ по-между себе си съ напрѣчни рѣзчици. Отвѣнъ долменитѣ се намиратъ натрупани дребни камѣни; тѣ, се види, да сѣ остатокъ отъ могилнй насипъ, що е покривалъ първобитно долменѣтъ.

Останалитѣ три долмена сѣ разрѣтени. Отъ долменѣтъ, който е до селото, сѣ се запазили само нѣколко побити плочи; отъ плочитѣ на камарата му сѣ остали четиритѣ отъ странитѣ безъ горнята, а отъ плочитѣ на коридорѣтъ е остала само една. Ний прѣдолагаме, че горнята плоча на камарата, споредъ голѣмината си, неможе да бѣде прѣнесена на далечъ; и дѣйствително ние намѣрихме такъвавъ плоча посрѣдъ селото въ една съборена кула, която е била съградена, споредъ прѣ-

дание, [въ Кърджалийскитѣ врѣмена отъ нѣкой си Да-
адеверентъ. Плочитѣ, които заграждатъ долменътъ иматъ
дължина до 3 м., височина 1 м. и дебелина 0.4 м.
Камарата завзема едно пространство отъ 2.1 м. дъл-
жина, 1.6 м. ширина съ 1.5 м. височина; въ нея се е
влизало отъ коридорътъ прѣзъ дупка, издълбана въ
прѣпрѣчений камъкъ. Мѣстата, гдѣто се допиратъ плочитѣ сѣ
внимателно изпълнени съ малки камъни; това
обстоятелство показва, че долменътъ е билъ покритъ
първобитно съ могиленъ насипъ и запушването съ
камъчета е пазило, види се, да не пада на вжтрѣ прѣ-
стыта отъ насипътъ.

Раскопаванieto, което прѣдприехме на дъното на
долменътъ, имаше малкъ резултатъ. На дълбочина
0.4 м. стигнахме до естественната скалиста земя; на
сѣверозападний кѣтъ се показва червена прѣстъ съ ост-
атки на въгленъ, а на отсрѣщний кѣтъ се намѣри
едно малко прѣстено гърненце отъ много първобитна
направа, съ една дръжка, отъ проста тухлена прѣстъ
безъ гледжа. Освѣнъ туй, намѣрихме пречупени кости
и единъ продупченъ стълженъ маргаритъ, на голѣмина
около едно грахово зърно, покритъ съ дебелъ пластъ
отъ оловенъ карбонатъ, който се е образувалъ чрѣзъ
окислението на стѣклото отъ дългото му лежание въ
земята. Като ископахме всичката земя, забѣлѣжихме, че
плочитѣ на долменътъ стоятъ направо връзъ скалистата
земя, подпрѣни още съ камъчета. Нѣма съмнѣние, че
въ единъ кѣтъ на долменътъ е имало огнище, както
се види отъ червената испечена прѣстъ и въгленътъ.
Огнището, види се, да е остало отъ по новитѣ врѣмена,
отъ хора, които сѣ употрѣбавали долменитѣ за скривали
ща, както днесъ правятъ овчаритѣ. Отъ намѣренитѣ кости
испроводихме една запазена челюсть на извѣстний чех-
ский остеологъ Волдрихъ, който ни съобщи за нея
слѣдното: „испроводената челюсть е твърдѣ любопитна;
тя принадлежи на едно младо, нѣ вече израстнало (раз-
вито) животно, види се, че на *стенна лесица*, ако съ-
щата се е въдила въ Тракия въ историческитѣ врѣмена.
Мисля обаче, че то може да бѣде и *Canis familiaris* т.

е едно малко куче, на което прѣдшественикътъ *Canis hercupicus V.*, живѣялъ въ Чехия въ прѣдпотопнитѣ (дилувиялнитѣ) врѣмена“.

Материалътъ, отъ който се състоятъ долменитѣ плочи е мѣстень гранитенъ-гнейсъ.

Голѣмо-Дервентскитѣ долмени сѣ почти единственитѣ мегалитически паметници, които сполучихме да откриемъ по западнитѣ отлози на Странджа планина.

За забѣлѣзване сѣ камьнитѣ струпани на личний връхъ Чалъ-Баба и на единъ връхъ нарѣченъ *Тастене*, вѣщо около 20 минути пѣтъ на югозападъ отъ с. Честалово; на това послѣдно мѣсто личи една камьнна кръглеста ограда (кромлечъ), нарѣчена „Инджови камьни“. Тъкмо на югъ отъ тука се пада пограничний връхъ, нарѣченъ *Митрена могила*.

Голѣмо распространение иматъ мегалитическитѣ паметници въ Сакаръ планина и то именно по сѣвернитѣ ѳ поли. Изучванието на сакарскитѣ паметници почнахме отъ Тунджа, до пограничното село Татаркьой, което се намира на пѣтътъ отъ г. Одринъ за Ямболъ. На истокъ отъ това село, въ мѣстността, нарѣчена Айвалакъ, се намира единъ „капаклъ ташъ“ (т. е. покритъ камькъ), както тукашното население нарича долменитѣ.

Изслѣдванието на тия паметници по-нататъкъ на югъ, отвѣдъ границата, въ Турция, не ни бѣше възможно поради опасното пѣтувание по тия страни. Задоволихме се съ съобщението на единъ горский пазачъ, споредъ когото долмени се намиратъ уединено между с. Лефка и Мусаратли, послѣ до мѣритѣ на селата Лефка и Дервишка могила и най-сѣтнѣ между послѣдното село и Михилци.

На сѣверозападъ отъ Татаркьой чакъ до Каваклийский рѣтъ, между с. Соуджакъ, Ваковъ и Ново село долменитѣ сѣ повече распространени. По голѣмата частъ отъ тѣхъ се намира по личнитѣ възвишения, както имахме случай да видимъ до пѣтътъ отъ с. Соуджакъ за Ваковъ, дѣто сѣ повечето разрѣтени. Научихие се че въ Ново-селската мѣра имало седьмъ долмени и то въ слѣднитѣ мѣстности: Дюнлюкъ, Баячовець, Срѣд-

нята рътлина, до Дервишкий път и Каракашъ. Последната мѣстность се намира вече на Каваклийский рътъ; тукъ се намиратъ споредъ разказътъ на селенитѣ, слѣди отъ едно старо заселище съ остатки отъ една черкваща.

Мегалитическитѣ паметници сж съсредоточени най-много на западъ отъ каваклийский рътъ. Съредоточието имъ е единъ рътъ, който се спуща на сѣверъ отъ сакарското било, и образува водораздѣлтъ на рѣчици Дуандере и Явуздере така, щото отъ притоцитѣ на тия рѣчици той се раздѣля на много рътлинки. Между него и Каваклийский рътъ се намира долината на Явуздере. На него е расположено българското село Гердеме съ около 230 къщи.

Въ тия страни наброихме 75 долмени, отъ които 30 се падатъ на западъ, а 45 на изтокъ отъ водораздѣлтъ. Отъ тия долмени источнитѣ повечето сж безъ могиленъ насипъ, а западнитѣ съ такъвъ насипъ.

Отъ долменитѣ, които сж се намирали въ селото и които естествено най-напрѣдъ сж били разрѣтени, се е запазилъ най-добръ единъ въ долната махала до черковището Св. Георги (виждъ таблицата); отъ него сж остали само нѣкои отъ исправенитѣ камъни. Основата на камарата прѣдставлява почти съвършенъ квадратъ съ страна около два метра. Дупката издълбана на напрѣчний камъкъ има височина 0.77 м. въ видъ на едно полуокръжно прозорче.

Гердемскитѣ долмени могатъ да се причислятъ къмъ този редъ паметници, които се простиратъ на югъ отъ селото по едно подкововидно възвишение. Съ първата си половина това възвишение обикаля изворитѣ на Селската рѣка, прѣзъ мѣстностьта нарѣчена *Стойова круша*, дѣто минава Одринский път, а съ втората си — се извъртя на сѣверъ между Селската рѣка и Вонещий кладенецъ дѣто извира рѣчица Курбандере, по рътлинката, нарѣчена *Иджика*. По тия мѣста се гледатъ много съмнителни могиленъ насипи, които, види се, да криятъ мегалитически паметници. За напрѣдъ тука остава още голѣмъ материалъ за археологически изслѣдования.

Отъ открититѣ долмени, които сѣ повечето разржтени, сѣ се запазили камъннитѣ отстрани; като особена забѣлѣжителностъ на тия долмени, сѣ камъннитѣ огради, които обикалятъ долменитѣ на расстояние около два метра, наупоредѣ съ стѣнитѣ му. Камънитѣ на оградата сѣ прости и малки; прѣдѣ коридорѣтъ на долменѣтъ нѣма камъни така, щото може свободно да се влиза вѣтрѣ въ него. Нѣма съмнѣние, че оградата е служила за подкрѣпление на могилний насипѣ, който е покривалѣ, види се, първобитно всички долмени. Отъ многобройнитѣ примѣри на долмени сѣ ограда привождаме единѣ долменѣ между селата Крушево и Гердеме.

Въ долмененитѣ плочи отъ странитѣ се намиратъ особенни знакове, за които ще споменемъ по-долу.

Особенно внимание заслужва "скалний долменѣ", на западний склонѣ на възвишението *Ивджика*. Той е издѣлбанѣ въ единѣ скаленѣ балванѣ, който се състои отъ чернослюдностѣ и грубозърностѣ гранитѣ, и има дълбочина до 2 м., при вѣтрѣшна ширина 1.8 м. и височина 1.4 м.; той е билѣ дълбанѣ съ нѣкакво тѣло орудие, както показватъ многобройни и плитки вдѣлбнатини (най-голѣми сѣ диаметрѣ 0.5 м.) по вѣтрѣшната стѣна на долменѣтъ. Входната му дупка е малко по тѣсна (1.5 м) сѣ четвероугленѣ видѣ и сѣ неправилно кржглести горни кѣтове. Отпрѣдѣ долменѣтъ е билѣ затуленѣ сѣ една продупчена плоча, прѣзъ която могло да се влиза на вѣтрѣ. Прѣчупени кѣсове отъ тази плоча намѣрихме прѣдѣ входѣтъ. Види се, че прѣдѣ скалната дупка, що отговаря на долменената камара, е имало коридорѣ, който е билѣ покритѣ сѣ могилненѣ насипѣ. Този скалний долменѣ, на който входѣтъ е обрнатѣ на югѣ, както е у всичкитѣ сакарски долмени, е единственѣ по своитѣ видѣ по тия страни. Отъ този долменѣ, по близу до селото се забѣлѣзватъ на единѣ подобенѣ скаленѣ балванѣ двѣ издѣлбнатини, до 0.9 м. дълбоки, които, види се, да сѣ недодѣлани скални долмени.

На западѣ отъ скалний долменѣ, слѣдователно на югозападѣ отъ селото, се намира по склонѣтъ на

възвисяването единъ голѣмъ долменъ; ще имаме случай да видимъ, че всички такива голѣми паметници не се намиратъ на лично мѣсто, нѣ по склонътъ. Прѣдмѣтний долменъ се състои отъ двѣ камари и коридоръ, въ който се влиза свободно отъ южната страна. Отъ коридорътъ се влиза прѣвъ продупчена прѣпрѣчена плоча въ първата камара, която захваща едно пространство, дълго около 1 м., съ по една плоча отъ странитѣ. Отъ тука се влиза прѣвъ друга продупчена плоча въ втората (сѣверна) камара; послѣдната камара е по-голѣма и по-висока съ 0·3 м. отъ първата, като има дължина до 2 м. и ширина до 1·5 м.; отъ странитѣ ѝ се намиратъ по двѣ, една връвъ друга лѣжащи плочи, отъ които горнитѣ сж малко нѣщо наведени къмъ долнитѣ както се види въ фигуритѣ на другитѣ голѣми долмени. Камъкътъ, който затваря втората камара отъ сѣверната страна, е до 2 м. високъ и 1·3 м. широкъ; до него се допира единъ високъ, тѣсенъ камъкъ, та го загражда добрѣ. Долменътъ е билъ заграденъ съ камънна ограда, въ видъ на квадратъ, на успоредъ съ стѣнитѣ му, така щото прѣдъ коридорътъ остава свободно мѣсто за влизане. Едната страна на оградата е дълга около 6 м.; ограднитѣ камъни иматъ различна голѣмина, като достигатъ най-голѣмитѣ отъ тѣхъ дължина 2·5 м., дебелина 0·35 м. и се подаватъ надъ земята 0·85 м. Че този долменъ е билъ първобитно покритъ съ могиленъ насипъ доказватъ слѣдитѣ отъ насипана земя, която достига до 1 м. височина при външнитѣ плочи; нѣма никакво съмнѣние, че насипътъ се е кръпилъ отъ оградата.

Отъ тука на истокъ долменитѣ се распростиратъ распръснато до изворитѣ на рѣка Курбандере (до Вонещий кладенецъ) — и отъ изворитѣ на Димовецъ-дере и Крушовската рѣка (Армутли-дере) чакъ до околността на с. Крушево надъ изворитѣ на главната рѣка Явузъ-дере. Распростиратъ се и по рѣтлинкитѣ между тѣи рѣчици, както до „лозенната“ рѣтлинка и на Караджовъ рѣтъ, дѣто долменитѣ се замѣстятъ съ камъни крѣгли огради (кромлечи).

На южний край на Караджовъ рѣтъ се присъединяватъ къмъ кромечитѣ едни четвероустранни огради съ разрѣтени долмени по срѣдата имъ. Изцѣло наброихме 9 такива огради и то на югъ отъ пѣтътъ Гердеме-Кавакли.

Други долмени, на брой 6, съ доста запазени огради, се намиратъ до самитѣ сѣверни поли на сакарското било въ околността на с. Крушево. Всички тия паметници се намиратъ на лични мѣста; най-источний отъ тѣхъ се различава отъ другитѣ долмени по туй, че входътъ не сочи на право къмъ югъ нѣ — къмъ югозападъ. Отъ него на западъ се намира вторий, който се пада на югоистокъ отъ селото, на разстояние $\frac{1}{4}$ часъ; тъкмо покрай него минава пѣтътъ по сакарското било отъ с. Крушево за с. Дервишката могила. Камарата на този долменъ има 2 м. ширина и 2·3 м. дължина и коридорътъ ѝ се свързва съ оградата. Остатоци отъ могиленъ насипъ личатъ още много добрѣ. За забѣлзване е, че плочитѣ на камарата сж издѣлбани по крайщата, за да крѣпятъ по-добрѣ плочитѣ. Дупката, издѣлбана на прѣпрѣчената плоча на долменътъ, е четвероустранна, съ 0·5 м. височина, 0·47 ширина и 0·3 м. дебелина. Третий долменъ се намира на западъ отъ вторий, на разстояние десетъ минути на югъ отъ селото. Камарата му състои отъ 7 плочи; около нея се намира оградата. Малко нѣщо по-назападъ се намира четвъртий долменъ, който е още почти съвсѣмъ закритъ отъ могиленъ насипъ; гледатъ се само горнитѣ крайща на двѣ успорѣдни плочи, съ дължина 2·7 м. и по направлението на които, отъ сѣверъ къмъ югъ, се види, че тѣ принадлежатъ на долменената камара или на коридорътъ. Останалитѣ два долмена се намиратъ на югозападъ отъ селото; на единъ отъ тѣхъ камарата се състои отъ по двѣ, една връзъ друга лѣжащи плочи, отъ които горнитѣ сж малко нѣщо наведени къмъ долнитѣ. Остатокътъ отъ тѣхний могиленъ насипъ личи още много добрѣ.

На югозападъ отъ селото се намира една могила,

по крайщата на която се подаватъ малкитъ камъни и оградата; нѣма никакво съмнѣние, че подъ насипътъ е крие долменъ.

За забѣлзване е единъ долменъ между селата Крушево и Гердеме; камарата на тоя долменъ се състои отъ 11 плочи, които заграждатъ отъ странитъ едно пространство, на дължина 2.5 м. и на ширина 2 м.

На много мѣста се забѣлзватъ послѣднитъ остатъци на разржтени долмени, като по една плоча или по двѣ успоредни плочи или най сетнѣ двѣ плочи положени една къмъ друга подъ правъ жгълъ.

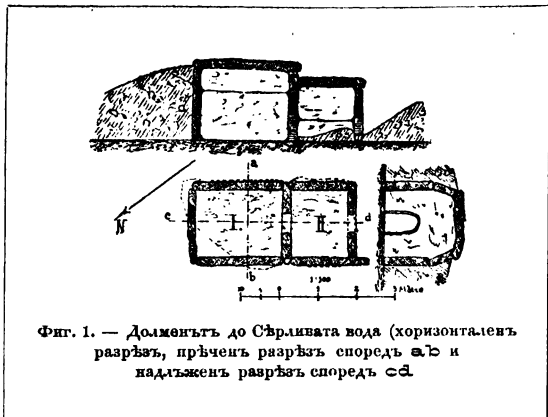
До сега поменатитъ паметници принадлежатъ на порѣчието на р. Явуздере и на самий ъ водораздѣлъ съ р. Дуандере.

Остава да заобиколимъ още западнитъ страни, които принадлежатъ на порѣчието на р. Дуандере. Тази рѣка извира отъ сѣверний склонъ на сахарското било, тече почти на сѣверъ и е заобиколена отъ десната страна съ единъ ржтъ, който се отклонява отъ билото до *Мандра Баиръ* (на югъ отъ Стоиовата круша); отъ лѣвата страна ржката е заобиколена съ единъ отловъ на сѣщото било до Кале Баиръ. Отъ десний ржтъ тя прибира една малка ржчица, а до устието ъ въ Дуандере се намира една мѣстность, нарѣчена *Сърливи води*. Тукъ е извирала по едно прѣдание, бѣлзникава, сѣрлива вода, която е била много лѣковита; по заповѣдь на единъ турский началникъ изворътъ е билъ ужъ запушенъ съ вълна и отъ тогава водата почти съвсѣмъ се изгубила.

По-надолу отъ това мѣсто, въ жгълтъ на главната рѣка и горѣпоменатий притокъ, се подава изъ могилний насипъ горнята частъ на единъ голѣмъ долменъ нарѣченъ „*пещера до Сърливата вода*“ (виждѣ приключената таблица). Този паметникъ прилича напълно на горѣописаний голѣмъ долменъ; за неговото разяснение ще послужи приключений планъ (фиг. 1). Въ долменътъ неможе да се влѣзе прѣзъ коридорътъ поради насипътъ; влизанието навжтрѣ трѣбва да става чрѣзъ една дупка въ единъ рогъ на сѣверната камара. Тази дупка, е билъ, види се, пробита отъ хора, които сж

искали насилствено да влѣзатъ въ долменѣтъ да търсятъ имание. Отъ коридорѣтъ се е запазилъ само единъ камъкъ, който сѣщеврѣменно загражда до нейдѣ първата камара.

Малко нѣщо по-надолу отъ това мѣсто, на лѣвий брѣгъ на рѣката, се намиратъ слѣди отъ едно старо заселище, нарѣчено Герена; още по-надолу се втича въ рѣката, отъ лѣвата страна, единъ притокъ, който се състои отъ двѣ части, источната отъ които извира въ Сакаръ планина и се нарича *Рѣчица*, а западната нарѣчена Каураланска, събира водитѣ си изъ околността на близкото село Каураланъ, отъ което взело и името

Фиг. 1. — Долменѣтъ до Сѣрливата вода (горизонталенъ разрѣзъ, прѣченъ разрѣзъ споредъ а-б и надлъженъ разрѣзъ споредъ с-д).

„Каураланска“. Въ жгълѣтъ образуванъ отъ главната рѣка и Рѣчицата се простира единъ рѣтъ, нарѣченъ Дрипча; по него се забѣлѣзватъ долменени остатки и могилки, както подобнитѣ на тѣхъ се намиратъ и по склоноветѣ на най-близкитѣ рѣтове.

По лѣвий брѣгъ на главната рѣка и на Каураланската се простира чакъ до заобиколката на главната рѣка — „Голѣмъ рѣтъ“, на склонѣтъ на който до жгълѣтъ на сливанието на поменатитѣ рѣки се намира единъ голѣмъ долменъ нарѣченъ „пещера на Голѣмий рѣтъ“. Той има сѣщитѣ отличителни бѣлѣзи на другитѣ голѣми долмени въ Сакаръ планина т. е. той се намира на таквъ мѣсто, отдѣто нѣма изгледъ на окол-

ната страна. Направата на този долменъ прѣдставлява приключений планъ (фиг. 2). Той се състои само отъ една камара и е наоколо засипанъ съ могилень насипъ. Съ врѣме той е билъ раскопанъ за влизание навжтрѣ. Камарата му има почти квадратна основа (2.05 м. дълга и 1.9 м. широка). Както у долменътъ до Сърливата вода така и тукъ е отчупенъ единъ рогъ на горний камъкъ на покривътъ; този камъкъ има дължина 3.15 м., ширина 2 м. и дебелина 0.2 м. При основата намогиленый насипъ се забѣлѣзватъ добръ камъни отъ оградата.

Фиг. 2. — Долменътъ на Голѣмий рѣтъ (горизонталенъ разрѣзъ и прѣченъ разрѣзъ споредъ а.б.).

Близу до долменътъ на Голѣмий рѣтъ се е намѣрила прѣднѣколко години една гробница отъ плочи и въ нея нѣколко златни пари, които споредъ описанието на нашия проводникъ — единъ старъ гореский стражаръ — трѣбва да сѣ били отъ врѣмето на Филипъ Македонский.

На пѣтътъ отъ с. Гердеме за Главанъ се отдѣля отъ голѣмъ рѣтъ, чрѣзъ тѣй нарѣчений „Бутоводолъ“ една малка рѣтлинка,

която се пада на западъ отъ него. Тука се намира една група отъ около 12 могили, нарѣчени „Дядо Янкови могили“; тѣ иматъ свръзка съ прѣдишнитѣ паметници. Още по на западъ отъ този рѣтъ се простира другъ единъ, който е отдѣленъ отъ първий съ една долинка; на него тѣй сѣщо се простиратъ подобни могилки; къмъ западъ долменитѣ могили се вижда да изчезватъ. Распрѣснато се намиратъ тия паметници още и по-на югъ, при политѣ и склоноветѣ на пограничното сакарско било. Като западна граница на тѣхъ, види се, да е пограничний връхъ *Махъ-Тене*, отъ който слиза въ българската страна една рѣчица на сѣщото название; на този връхъ се намиратъ още два разрѣтени долмени.

Материалътъ на сакарскитѣ долмени е мѣстенъ чернослюдность гранитъ.

У всичкитѣ сакарски долмени съ двѣ исключения, вхoдѣтъ за влизание въ коридорѣтъ, е обърнатѣ къмъ югъ. Дупкитѣ за влизание въ камарата, сѣ искусвенно издѣлбани и иматѣ четвероностраненъ или полуокръженъ видъ съ ширина 0.5 — 0.6 м.

Сакарското население ги нарича пещери или ски-тийници. Въ с. Голѣмъ Дервентъ, вѣрватъ, че въ тѣхъ едно врѣме сѣ живѣли исполински хора „елени“. Въ грѣцкото село Козлуджа вѣрватъ, долменитѣ сѣ били жилища на пустиняшки скитници. Въ с. Гердеме имъ приписватъ нѣкакво си тайнственнo значение като не даватъ да се раскопаватъ; само скришно ноцно врѣме сѣ сполучвали „малджии“ (хора, които търсятъ имане) да разрѣятъ нѣкои отъ тѣхъ. Нашия проводникъ ни расказваше, че прѣзъ 1885 г. въ врѣмето на Пловдивскій прѣвратъ, когато селенитѣ сѣ вардили границата, стражаритѣ почнѣли да раскопаватъ една могилка до Стоиовата круша и намѣрили въ нея една голѣма желѣзна прѣчка (!); нѣ като се бояли отпослѣ отъ „тайнственнитѣ сили“, заровили я пакъ въ могилката. безъ да раскопаватъ по-навѣтрѣ.

Много любопитни сѣ особеннитѣ знакове, които се намиратъ по стѣнитѣ на сакарскитѣ долмени и по околнитѣ скални балвани. По-нагорѣ имахме единъ случай да покажемъ на единъ видъ украшение около дупката на прѣпрѣчений камъкъ, въ долменѣтъ на с. Голѣмъ Дервентъ. Други два знакове се намиратъ въ долменѣтъ до Стоиовата круша; единъ отъ тѣхъ е четверо-странна вдѣлбнатина, 0.7 м. дълга, 0.52 м. висока и до 0.14 м. дълбока. Види се, че това е недоделана входна дупка. Вторий знакъ е много по-любопитенъ; той се намира въ другъ единъ долменъ, въ сѣщата мѣстность. Знакътъ е кръгло, вдѣлбнато украшение съ диаметръ 0.39 м. Кръгътъ е раздѣленъ на четири части съ единъ вертикаленъ и горизонталенъ диаметръ; къдѣ крайтъ на всѣки радиусъ пзлизатъ двѣ симетрични рѣзки. Споредъ проводникътъ ни, този знакъ представлявалъ кръсть съ расклонени рамена. Къмъ тия знакове причисляваме неразяснителний надписъ, който е билъ

намъренъ на единъ простъ гранитенъ камъкъ въ „Курчанската курия“ (гора), на югъ отъ с. Главанъ. Надписътъ е вдълбанъ въ видъ на рѣзки (фиг. 3). Откритието на този камъкъ, е станало случайно, благодарение на маджиитъ. Помежду тѣхъ се е говорило, че въ поменжтата кория е закопано голѣмо имание; единъ отъ маджиитъ сполучилъ да намѣри въ корията на единъ камъкъ една издълбана рѣзка и като се надѣвалъ, че тя показва направлението на закопаното имание, копалъ на около и при това намѣрилъ горѣпоменжтий камъкъ съ тайнственни знакове.

Въ камънитѣ на околността на скалний долменъ

Фиг. 3. — Неразяснимий надписъ отъ с. Главанъ.

се намиратъ кръглести вдълбнатини съ диаметръ 0·32 м. — 0·4 м., а други въ видъ на челоуѣческа стѣпка (съ дължина 0·9 м.); освѣнъ това забѣлѣзватъ се особенни издълбнатини, като че правени за сѣдание и др. Значението на тия вдълбнатини е съмнително; по всѣка вѣроятностъ, като имаме прѣдъ видъ подобни на тѣхъ вдълбнатини въ гранитътъ изобщо, тѣ ако не съвсѣмъ то поне отъ части сж произлѣзли отъ постъпенното разрушаване на камъкътъ.

Освѣнъ долменитѣ въ Сакаръ Планина намиратъ се и други мегалитически паметници — *кромлечи*; тѣ не се срѣщатъ уединено, нъ събрани въ групи. Едната група се пада на истокъ отъ с. Гердеме, на *Караджови*

ржтъ, който се простира отъ югъ къмъ сѣверъ, отъ десната страна на Димовецдере. (Виждъ приключената таблица). Кждѣ сѣверний край на ржтътъ, дѣто той захваща постъпенно да се снишава до сливанието на Димовецдере съ Явуздеуе, се простиратъ, по самий връхъ, кръглести камъни огради — кромлечи; тѣ се падатъ въ една линия, до единъ километръ дълга чакъ на югъ отъ пжтътъ, който минѣва прѣзъ Караджовъ ржтъ отъ с. Гердеме за Кявакли. На югъ отъ този пжтъ кромлечитѣ се замѣстятъ съ четвероустранни долменени огради. Всичкитѣ кромлечи сж на брой 50; тѣ сж почти всички на сжщата голѣмина съ диаметръ отъ около 6 м. и сж съградени отъ обикновенни камъни, отъ които нѣкои достигатъ височина до $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ м. Нѣкои отъ камънитѣ стоятъ единъ до другъ, на раздалечъ до единъ метръ. По срѣдата на една частъ отъ кромлечитѣ се намиратъ натрупани камъни, като че сж остатки отъ разржтени долмени. Кромлечитѣ на Караджовъ ржтъ пропадатъ отъ день на день по причина че тия мѣста се разработватъ постъпенно на ниви.

Втората малка група отъ кромлечитѣ, на брой, около 12, съ много по малкъ диаметръ ($2\frac{1}{4}$ м. се пада на пжтътъ отъ с. Гердеме за Главанъ, на крайитѣ на едно възвишение, което се намира на десний брѣгъ на рѣка Чимирли.

Въ Сакаръ Планина се намиратъ и другъ видъ мегалитически паметници: — „жертвени камъни“, които мѣстното население нарича *понички*. По-нагорѣ споменѣхме че, между Вонещий кладенецъ, дѣто е изворътъ на рѣка Курбандере (жертвена рѣка) и Димовецдере, се простира една визка ржтлинка съ лозята на с. Гердеме. На южний край на тия лозя се намира една суха долчинка, която принадлежи на порѣчието на р. Димовецдере; тукъ тамъ изъ тая долчина се издигатъ уединено и на групи скални балвани отъ чернослюднестъ гранитъ. Въ едната отъ тия групи, която се пада на самий край на лозята, се намира единъ жертвенъ камкъ. Балванътъ, въ който е издълбанъ, има видъ на полуайце, исправено съ връхътъ на горѣ; той е хори-

вертикално прѣсеченъ и кръговидно издълбанъ въ видъ на една голѣма поничка съ диаметръ 1.35 м., дълбочина 0.15 — 0.2 м. и съ стѣнитѣ до 0.2 м. дебели. До стѣнитѣ на поничката има отъ кждѣ югозападната страна издълбана издатка, до 0.12 м. дълга, която има искусвенно устие (съ дължина 0.38 м.). Нѣма никакво съмнѣние, че тя е служила за истичание на нѣкакви жидкости отъ поничката. Балванътъ въ който е издълбанъ жертвения камъкъ има най-малка височина 0.82 м. (до издатката), а най-голѣма до 1.3 м. отъ сръщната страна (виждѣ приключената таблица).

Нѣщо около 25 раскрача отъ първата поничка, се намира въ самитѣ лозя другъ единъ жертвенъ камъкъ, който е издълбанъ въ единъ отдѣленъ балванъ. Той е по-малкъ и не е тъй правилно работенъ както горний. Издълбаната има видъ на една поничка съ диаметръ до 1.2 м., дълбочина 0.2 м. съ дебелина на стѣнитѣ 0.3 м. Тя има видъ неправилно кръгълъ, до нѣидѣ четвероъстенъ; устието ѝ не е тъй правено както у първата поничка, а просто чръзъ пробивание на стѣната. Устието сочи къмъ югоистокъ. Любопитно е, че камъкътъ подъ устието е до нѣидѣ издълбанъ; това показва, че подъ устието се е подлагалъ съдъ за събиране на истекающата течностъ. У първата поничка това е замѣстено съ издатката.

Явно е, че тия понички сж жертвени и че принадлежатъ на сѣщия народъ, чиито сж и другитѣ мегалитически паметници въ Сакаръ Планина. Надъ тия понички сж били клани жертви и кръвта имъ е била събирана въ особени сѣдове.

Любопитно е и това, че близката рѣка носи название „жъртвена рѣка“ (Курбанъ дере).

Особенно внимание заслужватъ сакарскитѣ кладенчета, които по направата си до нѣидѣ ни напомняватъ планътъ на долменитѣ. Тия кладенчета се сръщатъ най-много въ околността на с. Гердеме и Крушево; тѣ сж заградени отъ три плоски камъни и сж покрити съ единъ четвъртий.

Като заключение къмъ описанието на мегалитиче-

скитѣ паметници въ Сакаръ Планина, ние ще дадемъ отговоръ на тия два въпроса: 1) за какво тѣ сж служили и 2) на кой народъ принадлежатъ?

Поничкитѣ сж били жертвени камъни.

Долменитѣ, споредъ както може да се заключи отъ изслѣдванieto имъ по другитѣ страни, сж били гробни паметници. Има причини да се вѣрва, че долменитѣ първобитно сж били безъ насипъ и че отпослѣ кога народътъ, що ги е правилъ е билъ принуденъ да напустне тия страни, тѣ сж били засипани, за да се запазятъ отъ неприятелско осквернение: Въобщо всякога и на всякъдѣ се показва една и сжща мисль; че гробоветѣ сж турени подъ зацита на всѣкакво осквернение.

За какво е служила искусственната дупка въ долменитѣ? Да-ли за възобновление на храната, която доста често се туря на гробоветѣ, или пакъ, споредъ народнитѣ вѣрвания, за да се даде възможность на душата на покойниъ да напустне свойтъ земенъ затворъ и да побърза въ щастливитѣ небесни сфери?

Подобни долмени съ дупки се намиратъ въ Индия, Кавказскитѣ планини, Скандинавия, Франция, Англия и Алжиръ; това показва, че у съградителитѣ е имало една обща мисль. Въ Кавказкитѣ планини долменитѣ сж распространени по бассейнтъ на р. Кубанъ и по брѣговетѣ на Черно море, дѣто живѣятъ Черкези. Дупкитѣ на кавказкитѣ долмени иматъ диаметръ 0.15 м; а сакарскитѣ много по-голѣмъ, така щото прѣзъ тѣхъ человекъ може лѣжишкомъ да се промъкне. Това обстоятелство, че у нѣкой долмени дупкитѣ сж много малки, показва, че тѣ въобщо, не сж служили за полагане на нови мъртвечи, вѣтрѣ въ камарата.

За кромлечитѣ, както посочихме още по-напрѣдъ, не се намиратъ уединено, нѣ на групи и то на близу около жертвенитѣ камъни. Споредъ това може да се заключи, че кромлечитѣ сж служили като мѣста за събрания. Кромлечитѣ сж въобщо паметници, които принадлежатъ на всички врѣмена и се намиратъ у всички народи и служатъ и днесъ като гробни огради и др.

Въ нѣкой мѣста изъ България както напр. въ Со-

Фийско, се намиратъ четвероустранни огради, нарѣчени отъ мѣстното население „столове“; тѣхъ ги има по такива мѣста, гдѣто става съборъ. Въ деня на съборътъ, селенитѣ донасятъ „курбанъ“ (животно за жертва), тургатъ го по срѣдата на оградата; попътъ го благославя и поръсва и подиръ това селенитѣ сядатъ връвъ ограднитѣ камъни, та ядатъ отъ него. До источни край на оградитѣ е поставенъ камъненъ кръстъ. Пътешественникъ Каницъ е видѣлъ въ Видинско до с. Кладрубъ едно мѣсто, което е било заградено съ груби камъни за сѣдание, въ видъ на кръгъ. Това мѣсто споредъ думитѣ на същия, е било опрѣдѣлено за черковни събрания.

Любопитенъ ще бжде отговорътъ на въпросътъ, на кой народъ принадлежатъ сакарскитѣ мегалити. Ние ще дадемъ своето разрѣшение на въпросътъ, слѣдъ като опишемъ и други сакарски паметници, които иматъ до нейдѣ свръзка съ прѣдмѣтний въпросъ.

Въобще, като се има прѣдъ видъ положението на Сакаръ Планина, може да се каже, че народътъ, на който принадлежатъ мегалититѣ е билъ силенъ и могъщественъ, като е владѣялъ надъ околнитѣ страни.

Като размишляваме върху значението на мегалититѣ изобщо, прѣдставлява се въ умътъ ни, една картина на отдавна минжли врѣмена. Намираме се на погребалното и свещено мѣсто на единъ отдавнашенъ народъ, който е извършвалъ въ сакарскитѣ джбрави своитѣ религиозни и народни събрания, като е принасялъ жертва на своитѣ богове.

Стари пжтища, заселища и градища.

I.

Въ околността на Сакаръ Планина най-сгодно положение притѣжава градъ Одринъ; той е расположенъ при сливанието на тритѣ най-голѣми тракийски рѣки: Марица, Тунджа и Арда, които съ порѣчието си захващатъ почти цѣлата страна между Странджа Планина,

Срѣдний и Источий Балканъ, Рила и сѣверната и источната часть на Родопитѣ. Това положение на Одринъ му дава голѣмо значение въ стратегично отношение и въ търговско. Въ него се събирагъ пѣтица отъ три морета: Егейско, Мряморно и Черно; той се пада на западоисточната линия Цариградъ — Пловдивъ и на югосѣверната Еносъ — Бургасъ.

Въ мѣстността на Одринъ, на лѣвий брѣгъ на Тунджа, още въ огаднашни врѣмена е билъ основанъ отъ тракийското племе Одризи, градъ Ускудама. Одризкий князь Тересъ сполучилъ да съедини тракийскитѣ племена въ една голѣма държава, която въ врѣмето на сивъ му Ситалкъ въ 430 г. прѣди Р. Х. се е простирала на сѣверъ чакъ до Дунавътъ, а на западъ до р. Места. Подиръ смъртъта на Ситалка държавата се распаднала на три части, които отъ 340 г. сж били принудени да припознагъ македонското владичество; отъ 280 г. сжщитѣ сж били подчинени за 66 години на Галатитѣ (Келтитѣ), които упражнявали надъ тѣхъ владичеството си отъ столицата си Тилисъ. А послѣ сж били за всякога подчинени отъ Римлянитѣ.

Ускудама по новий ъ възобновителъ римский императоръ Адрианъ. е била нарѣчена Адрианополъ. При раздѣлението на Тракия той е станалъ главенъ градъ на провинцията Хемимонтъ.

Въ срѣднитѣ вѣкове Адрианополъ, който се споменува често у Византийцитѣ подъ название Орестиасъ. е билъ подиръ Цариградъ и Солунъ, най-голѣмъ градъ на византийската империя.

Въ XIV вѣкъ навлѣзли въ Европа Турцитѣ, които отъ день на день все повече и повече заплашвали ослаблената византийска държава. Адрианополъ неможиъ дълго врѣме да противостои на напорътъ на завоевателитѣ и е билъ взетъ отъ султанъ Мурадъ I въ 1360 г.; той е билъ столица на турскитѣ султани отъ тогава чакъ до 1453 г., когато е падналъ Цариградъ и султанитѣ се установили окончателно по брѣговетѣ на Босфорътъ.

Въ настоящий вѣкъ, въ 1829 г., Одринъ е билъ прѣвзиманъ отъ руската войска дѣто билъ сключенъ и мирътъ.

Освѣтъ укрѣпената линия отъ заливътъ Кючукъ-Чекмедже до Теркосъ, Одринъ остава отъ кждѣ сущата, единствена важна подпорка на Цариградъ.

Прѣдверие на Одринъ отъ кждѣ сѣверната му страна е Сакаръ Планина. Турцитѣ, като знаятъ стратегичното значение на тази планина, при опредѣляването на границата между Турция и Источна Румелия, настоявали да се присѣдини къмъ Турция най-стратегичний връхъ Дервишъ-Тепе, както е и станало. Турцитѣ знаяли добръ каква стратегична важность иматъ и пѣтищата, които излизатъ отъ Одринъ по Тунджа къмъ Балканътъ. Тѣ сж имали намѣрение да построятъ една желѣзница покрай Тунджа за Ямболъ и по-нататкъ къмъ Бургасъ. По този начинъ тѣ би могли лесно да прѣкарватъ войска отъ Одринъ за проходите на Источний Балканъ и за Черно море.

Най-важний пѣтъ, който минѣва прѣзъ Одринъ е пѣтътъ отъ Цариградъ за Бѣлградъ; той е играялъ голѣма роль още отъ памтивѣка. Слѣдъ римското завоевание на тази страна първата грижа на Римлянитѣ е била да построятъ пѣтища; на първо мѣсто е билъ *военний пѣтъ* (via militaris) отъ Цариградъ прѣзъ Одринъ за Бѣлградъ, съ отклоненията къмъ балканскитѣ проходи и Дунавътъ.

За безопасността на римскитѣ пѣтища и за улеснение на правителственитѣ пѣтници и чиновници покрай пѣтътъ се намирали много постройки. На единъ день разстояние сж се намирали конацитѣ (mansio), обикновенно близу до нѣкое по-голѣмо заселище; въ тѣхъ е имало особено помѣщение (praetoria) за прѣнощуването на римскитѣ чиновници. Конѣ или кола сж се прѣпрѣгали деня въ нѣколко станции (mutationes). За пазението на пѣтътъ сж служили многобройни четверо-странни укрѣпления, снабдени съ кули (castella, praesidia).

Ще се отпразвимъ сега по римскый пѣтъ отъ Одринъ

за Пловдивъ, за да изслѣдваме и да опрѣдѣлимъ мѣстоположението на станциитѣ и коначитѣ, върху които до сега е имало разни мнѣния.

Че този път е минѣвалъ по лѣвий брѣгъ на Марица чакъ до г. Пловдивъ, дѣто е прѣминѣвалъ самата рѣка, вѣрваме, че достатъчно е било доказано въ списанието ни: „Нѣкой бѣлѣжки върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдания въ Тракия“.

Като се отправимъ на западъ отъ г. Одринъ, прѣминѣваме най-напрѣдъ по единъ мостъ на Тунджа въ одринската Кумъ-махала; старитѣ основи на този мостъ види се, да сѣ правени още въ врѣмето на римският императоръ Адрианъ. По нататкъ минѣваме покрай политѣ на едни низки възвишения, които ограничаватъ отъ къмъ сѣверъ долината на Марица. Задъ Ахаркѡйската рѣка, види се, да се е отдѣлвалъ единъ клонъ къмъ сѣверозападъ за едно срѣдневѣковно заселище до с. Лефка. Като минемъ Веранъ-Теке, дѣто се намира само една разрѣтена джамия, една стражарница и кръчмарница, ще доидемъ по сѣщото направление до рѣчицата Ченгене-дереси и по-нататкъ до Лефка-дереси. Между тия двѣ рѣчички се намира, на самиятъ път, единъ прѣчупенъ стълбъ съ елиптическия разрѣзъ и съ старогръцкиятъ надписъ ¹⁾.

Стълбътъ е дѣланъ отъ варовикъ; има дължина 1.45 м. съ диаметръ 0.60 и 0.55 м. съ височина на буквитѣ 0.065 м. Този стълбъ е билъ милиаренъ. Римлянитѣ въобще сѣ измѣрвали пѣтищата, и на разстояние на една римска миля (mille passuum = 1,482 м.) сѣ побивали по единъ милиаренъ стълбъ.

Отъ надписътъ се вижда, че стълбътъ е билъ въздигнатъ отъ „най-ясний градъ Адрианополъ“ въ честь на римският императоръ *M. A. C. Александръ* и майка му *Юлия Маммая* (майка на таборътъ) въ врѣмето когато е билъ въ Тракия царскиятъ намѣстникъ (legatus Augusti pro praetore) Рутилъ Криспинъ (Rutilius Cris-

¹⁾ Този надписъ, както и другитѣ, които открихме въ околността на римскиятъ път отъ Одринъ за Пловдивъ, ще бѣдатъ обнародвани въ голѣмиятъ сборникъ на Моисея въ Берлинъ (Corpus inscriptionum).

ripus). Името: *Александръ и Маммая* е истрито; нѣ съмнѣние, че това истривание е станало подиръ убийството на двамата. Прѣдмѣтний надписъ произлиза съвдателно отъ врѣмето между 222—235 г. подиръ Р. X.

Слѣдъ като минемъ Лефка дереси подиръ малъ влизаме въ г. Мустафа Паша. Списателъ Иречекъ прѣ полага, че римский пѣть тука е прѣминявалъ Марица десний ъ брѣгъ²⁾. Това прѣдположение, споредъ наши изслѣдования е съвсѣмъ погрѣшно. Римский пѣть влизалъ чакъ въ самий градъ Мустафа Паша и въ главната улица на тоя градъ се е отбивалъ отъ сегашния пѣть на сѣверозападъ къмъ Хиссаръ, който се пада на сѣверозападний край на градътъ, на десний брѣгъ на Аладаатската рѣка. Хиссарътъ се въздига 130 м. високо надъ Марица (181 м надъ морето). — Тука като заключаваме споредъ растоияния, които сж забѣлжени въ старитѣ паметници, се е намирала станцията *Бурдипта*.

Споредъ итинерарии на Антония Аугуста, станцията е била отдалечена отъ Одринъ 24 римски мили (33 км.), което расстояние почти напълно съответствува съ онова отъ послѣдний градъ до Мустафа Паша. Малко нѣщъ на сѣверъ минява турско-българската граница. Станцията Бурдипта като че е съвсѣмъ пропаднала; въ мѣстността ъ се намиратъ нивя, по които се забѣлжватъ парчета тухли и др. Подъ възвишението, връзъ което е расположенъ Хиссарътъ, е било заселище. Приказва се за нѣкаква си подземна дупка, прѣзъ която се е влизало ужъ въ една подземна черква. Тука сж намирили ужъ разни скъпоцѣнни нѣща, между другото и единъ левъ, който се съхранявалъ отъ нѣкой си Станчо въ София. Входътъ на дупката се е намиралъ близо до чешмата, при политѣ на Хиссарското възвишение. Дупката се нарича „Коджа карабунаръ“; прѣзъ нея протича водата, отъ това се види, че е билъ водопроводъ. Отъ подземната черква ужъ би ѣ изваденъ единъ над-

¹⁾ Разяснението на надписътъ направи Д-ръ Домашевски, профессоръ на Хейделбургский университетъ.

²⁾ Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel. Prag. 1877. p. 47.

писанъ камъкъ, който се търкалялъ дълго време до Хиссарътъ и билъ отпослѣ прѣнесенъ въ пограничното село Бунарчево, 18 км. на сѣверъ отъ М. Паша. Споредъ както се научихме камъкътъ билъ туренъ въ селската черква за прѣстолъ. Въ с. Аладаа, което се пада на сѣверъ отъ М. Паша, по едноименната нему рѣка, казватъ, че има единъ побитъ камъкъ (декилитапъ) съ надписъ; въ околността на туй село имало още остатки отъ единъ старъ калдарамъ. Тия остатки, види се, да принадлежатъ на пътятъ, който се е отбивалъ отъ главния пътъ прѣзъ развалинитѣ до с. Лефка за станцията *Кафра зубра*.

Развалинитѣ до с. Лефка, казватъ, че произлизатъ отъ единъ голѣмъ градъ; на много мѣста тумтъла земята, като че отдолу има празни мѣста. Посрѣдъ развалинитѣ се издига едно възвишение, съ остатки отъ едно градище. Споредъ казванието на Турцитѣ въ М. Паша, развалинитѣ до с. Лефка принадлежатъ на старий градъ Искидеръ. Нѣма съмнѣние, че у Турцитѣ подъ туй название е запазенъ собствено споменъ на близкото село Искидеръ, което е било още въ времето на султанъ Махмудъ II., срѣдоточие на една околия. Види се, обаче, че въ названието Искидеръ се крие името на срѣдновековний градъ Скутарионъ, който се е намиралъ по тия страни. Нѣма съмнѣние, че развалинитѣ до с. Лефка сѣ развалини отъ този срѣдновековний градъ, дѣто е била епархия, подчинена на пловдивската митрополия.

Градъ Мустафа Паша е билъ основанъ подиръ съгражданieto на мостътъ прѣзъ Марица отъ Мустафа Паша. Отъ двѣтъ страни на този мостъ, прѣзъ който минава пътятъ отъ Одринъ за Пловдивъ, се е постепенно заселвалъ сегашний градъ. Въ старитѣ турски паметници това мѣсто се споменува само подъ название „Джисръ Мустафа (Мустафовъ мостъ).

Въ срѣднитѣ вѣкове въ близката околностъ се е намиралъ градъ *Черноменъ*, сега село Черменъ.

Друго забѣлжително мѣсто въ околността, е билъ срѣдновековний градъ *Неутзикоу* до с. Мезекъ; отъ

него сж се съхранили развалинитъ на едно ягко градище, както ще имаме случай да кажемъ на друго мѣсто.

Отъ станцията Бурдипта до границата на провинцията Хемимонтъ и Тракия оставатъ още 11 римски мили. Пътътъ върви все по лѣвий брѣгъ на Марица, минѣва прѣзъ турско-българската граница, прѣсича рѣката, която се образува отъ сливането на Бунаклийската рѣчица и Охланлийската тъкмо тамъ дѣто става сливането и се въскачва по възвишението, което се издига по десний брѣгъ на Бунаклийската рѣчица. Въ началото на това възвишение, нарѣчено Чамбурунъ, се намиратъ двѣ искусствени могилки подъ които се е распростирала пограничната станция: *Рамисъ* (Rhamis). Остаткитъ отъ нея сж ничтожни и види се, че освѣнъ дѣто е била погранична станция на двѣтъ провинции на сжщата държава друго значение не е имала. Изгледътъ отъ това мѣсто е доста малкъ; отъ кждѣ истокъ се гледа по до сега минѣтий пътъ къмъ Одринъ, а на югъ се подава отъ родопскитъ отлози връхъ *Куртъ Кале* (702 м.).

Отъ Одринъ чакъ до тука неличатъ почти никакви слѣди отъ римский пътъ; при всичко това обаче околното население добрѣ познава направлението на този пътъ. Въ 1553 г. пътешественикъ Дорншвамъ е видѣлъ още слѣди отъ него (калдарамъ). Причината по която е изчезналъ този старъ пътъ, можемъ лесно да си разяснимъ; като е минѣвалъ по склонътъ и покрай политъ на възвишенията, той е могълъ лесно да се разруши или да се покрие съ земя отъ дѣйствието на водата. Освѣнъ това, околното население, по нѣмание камъни другадѣ, е вадило отъ него за постройка на къщи. Самъ-тамъ до самий пътъ се забѣлѣзватъ искусствени могилки, които се распростиратъ по възвишенията, слѣдователно на сѣверъ отъ пътътъ; отъ тѣхъ най-забѣлѣжителни сж ония, които въ групи отъ 3 и повече се простиратъ тамъ, дѣто се е отклонявалъ отъ главний пътъ единъ клонъ за Лезка.

Съ малката станция Рамисъ напуцаме Хемимонтъ и встѣпваме въ провинцията Тракия; сжщеврѣменно

напущаме Марица, като се въскачваме по Чамбурунъ, на западъ отъ с. Бунакли и на югозападъ отъ с. Саранли. Пътътъ си измѣнява сѣверното направление въ сѣверозападно чакъ къмъ Крива рѣка, която като притокъ на р. Махядере, извира малко нѣщо на сѣверъ отъ горнитѣ мѣста. По лѣвий брѣгъ на тази рѣка се намиратъ остатки отъ старата станция; това мѣсто се нарича „сара ханъ“ (желтъ ханъ), отъ което е и произлѣзло названието на селото. Остаткитѣ отъ станцията едвамъ се познаватъ въ видъ на расхвърлени камъни и късчета тухли и керемиди. Споредъ казванието на селенитѣ тука сж били ископавани стари основи, работени съ хоросанъ. Споредъ разстоянията, показани въ старитѣ паметници, въ тия страни се е намирала станцията *Кастозобра* (Itin. Hier.) или както се е наричала другояче *Субзутара* (Itin. Ant. Aug.) или *Кастрисъ Рубрисъ* (Tab. Peut.).

Споредъ „Tabula Peutingeriana“ тя е била на раздалечъ отъ слѣдующата станция *Арзусъ*, която открихме до р. Сазлия¹⁾, 19 римски мили (53 км.), а отъ Одринъ 36 мили (53 км.); тия разстояния напълно отговарятъ на тия отъ р. Сазлия до Сахаранъ.

Отсамъ Сараханъ римский пътъ прѣсича единъ неработенъ, въ старъ турский пътъ, нарѣченъ „Сара-йолъ“ (желтъ пътъ), който е минѣвалъ къдѣ Стара Загора и споредъ който собствено, види се, да е добило с. Саранли своето название.

Нѣщо около два километра на далечъ, по рѣката, слѣдъ като минемъ покрай единъ кладенецъ съ млѣчна лѣковита вода, надъ изворитѣ на рѣчицитѣ, които се втичатъ въ околността на Сараханъ, се намиратъ развалини отъ единъ голѣмъ градъ, извѣстенъ у околното население подъ названиее „*Кючюкъ Стамбулъ*“ (Малкий Цариградъ). На едно голѣмо пространство, на югъ отъ върховетѣ Мандра Баиръ и Купшайларъ, съ които се свършва изгледътъ къмъ сѣверъ, сж распрѣснати грамади камъни отъ развалений градъ. Въ мѣстността

¹⁾ Нѣкои бѣлѣжки върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдания въ Тракия, Шкорпиинъ, стр. 17—19.

нарѣчена Джиурли, има едно кладенче съ бистра вода, а до него развалини отъ една малка черкваца, която, като заключаваме по планътъ на основитѣ ѿ, е била съградена въ простъ византийскій стилъ; на сѣвероистокъ отъ тука се намиратъ нѣколко камъни могилки и на около отдавнашни гробища. Нѣма съмнѣние, че този градъ е билъ съграденъ слѣдъ пропаданието на римската Субзупара, слѣдователно въ срѣднитѣ вѣкове. Види се, че той е съсипанъ слѣдъ завоеванието на тия страни отъ Турцитѣ. У околното население, има съхранени нѣкои прѣдания, споредъ които одринскитѣ султани сѣ дохождали въ този градъ, дѣто имало голѣми султански ахари и др. Тия прѣдания показватъ, че градътъ е съществувалъ още въ началото на турското завоевание, когато Одринъ е билъ столица на турскитѣ султани (отъ 1360 до 1453 г.).

Споредъ мнѣнието ни, развалинитѣ на Кючюкъ Стамбулъ съответствуватъ на срѣдневѣковний градъ *Агатонике*. При походътъ на византийскій императоръ Алексій въ тия страни, се споменува, че войската пристигнала отъ Одринъ най-напрѣдъ въ градъ Скутарионъ (развалинитѣ до с. Лефка), а отъ тука на вторий день въ Агатонике, дѣто е имало, както въ Скутарионъ, владика, подчиненъ на Пловдивската митрополия ¹⁾.

Задъ връхътъ Кушкайларъ, на сѣвероистокъ се намира едно малко селце Хаджикъой; споредъ едно прѣдание тука е станало нѣкога голѣмо сражение; въ това сражение селенитѣ издали единъ отъ главнокомандующитѣ, който по тоя начинъ билъ побѣденъ и погиналъ. Като умираше, той проклѣмъ селото да не стане никога по-голѣмо отколкото е било тогава.

До друго бизеко село Хаджикъой, което не е сѣщо съ горното, се втича Крива рѣка въ Махядере, а тая пакъ въ Марица, насрѣщу с. Хебибчево. Въ жгълтъ, дѣто Махядере се влива въ Марица, на лѣвий брѣгъ на двѣтѣ тия рѣки, се издига стрѣмно единъ връхъ, съ развалини отъ Хаджикъойскій Хиссаръ. Споредъ едно

¹⁾ Jireček, Archäologische Fragmente aus Bulgarien. Archäologisch-epigraphische Mittheilungen. Wien. X, p. 145.

свѣдѣние, тукъ се намиратъ развалини отъ една стара черква и окопи. Отдалечъ се бѣлѣе на връхътъ му една малка черквица. Види се, че Хиссарътъ, заедно съ градището, което се е намирало на отсрѣщната страна на Марица, между селата Каратепе и Бѣлица (Срдкѡй), е служилъ за пазение отъ настѣпване на западъ по долината на Марица.

Отъ Субзупара пътьтъ е минъвалъ къмъ сѣверо-истокъ прѣзъ една малко любопитна страна съ остатки отъ едноврѣмешни стари гори; тази страна е разрита отъ многобройни рѣчици. Минъваме прѣзъ Махядере и на югозападъ отъ с. Салахларъ, а на сѣверозападъ отъ с. Теке, се отправяме къмъ сѣверний склонъ на връхътъ, нарѣченъ Теке, дѣто пътьтъ между Одринъ и Пловдивъ достига най-голѣмата си височина 320 м. надъ морската повърхность. Тука почева да се отваря изгледътъ къмъ западъ. Връхътъ Теке е билъ споредъ изгледътъ отъ него къмъ западъ и къмъ Одринъ, личенъ страженъ пунктъ и види се, като че тука е била основана стражна позиция още отъ паметивѣка, както дѣйствително показватъ основитѣ на старитѣ здания, които сж били тука ископавани. Въ срѣднитѣ вѣкове е било основано нѣкакво си укрѣпление, а въ турскитѣ врѣмена тука е билъ погребенъ нѣкакъвъ турски светецъ. До гробътъ на тоя светецъ сж нахвърлени камъни въ видъ на доста високи могилки. Връхътъ и селото сж добили названието си отъ този гробъ, който се е намиралъ въ една къщичка, която, види се, да е била мѣнастирско турско здание — Теке. Други такива подобни остатки се намиратъ въ с. Теке.

Пътьтъ е минъвалъ на сѣверъ, като е прѣминъвалъ Селската Коюнлийска рѣка и се е простиралъ при малка источна извивка, на сѣверъ отъ с. Бунакли прѣзъ Саларский топракъ, на югъ до с. Садкѡй. Въ околността на Саларский топракъ трѣбва да търсимъ станцията *Пале* (Palae), макаръ че несполучихме да откриемъ почти никакви слѣди отъ нея.

Между селата Садкѡкли, Коюнли и Сейменъ се намира едно укрѣпление, нарѣчено Девебарганъ. По ста-

ритъ гробища на сѣверъ отъ с. Садкѡй се намиратъ антични камъни, които неможихме да изслѣдваме отъ кждѣ сж били донесени. Нѣма съмнѣние, че тѣ сж остатъци отъ станцията Пале. На югозападъ отъ с. Коюнли селенитѣ копятъ камъни отъ стари зидове, а на западъ отъ селото, дѣто се сливатъ Голѣма и Малка Селска рѣка, се откриватъ основи отъ едно черковище и слѣди отъ едно старо заселище.

Искусствени могили се срѣщатъ самъ тамъ и то особено по тия мѣста, дѣто пѣтьтъ се въскачва по-на високо лично мѣсто; това обстоятелство показва, че тѣ сж били като стражни мѣста.

Пѣтьтъ слиза по-нататѣкъ къмъ Дрѣновската рѣка, която дохожда отъ Главанскитѣ връхове, дѣто извира подъ название Олуклийско дере, прѣминѣва въ с. Смавли, въскачва се на десний брѣгъ на рѣката до могилата, нарѣчена Голѣма чука и прѣсича пѣтьтъ, който почна да се построява въ турско врѣме отъ желѣзничната станция Карабунаръ, на югоистокъ къмъ Коюнли.

Римский пѣть минѣва на западъ, като слиза до р. Сазлия, прѣзъ която отива по единъ мостъ, до една мѣстность, нарѣчена Дерменъ Ходжа. Тука се забѣлѣзватъ още остатки отъ старий мостъ. Близу до него се е влизало въ сѣвероисточний рогъ на станцията *Арзусъ*; за нея нѣма да говоримъ тука, като считаме за достаточни нашитѣ прѣдишни свѣдения ¹⁾. Околното население приказва, че тука е сжществувалъ нѣкога градъ *Босна*; въ това название, види се, да се е спазилъ споменъ за срѣдневѣковний градецъ Блисносъ (*Blisnos, Blisimos, Blisme*), който се е намиралъ по тия страни.

Пѣтьтъ отъ Арзусъ за Пловдивъ описахме другада ¹⁾; нѣ за по-точното допълнение на свѣденията дадени тамъ е нужно да обиколимъ още веднѣжъ станциитѣ му.

На югъ отъ Арзусъ, на десний брѣгъ на Марица, срѣщу устието на Сазлия, се намира едно градище, което, види се да е било или възобновено или основано въ врѣмето на византийский императоръ Юстинианъ;

¹⁾ Арх. изслѣдания въ Тракия, стр. 17—19.

ще имаме още случай да се повърнемъ къмъ описанието на това градище. Срѣщу това градище, на лѣвий брѣгъ на Марица, въ жгълтъ ꙗ съ Сазлия, се намиратъ тѣй сѣщо развалини отъ едно старо градище²⁾.

Пѣтътъ отъ Арзусъ на западъ се въскачва по едно възвишение, нарѣчено Тюлбе Баири, което се снишава на сѣверъ до Ширметската рѣка. По тия възвишения, малко нѣщо на сѣверъ отъ пѣтътъ се намира единъ гробъ на нѣкой си турски светецъ. До гробътъ се намиратъ остатки отъ нѣкаква си малка сграда, която, види се, да е била теке на „Алия“ отъ което е произлѣзло названието Илия, както околното население нарича това теке. Отъ това теке близкото село Теке-Мусачево пѣкъ е добило названието си.

Старий пѣтъ се прѣсича отъ окрѣжний пѣтъ Стара-Загора—Сейменъ, близу до селото Аладагъ (на сѣверъ), послѣ минѣва по-нататѣкъ между селата Баба-махалеси и Ширменъ, като прѣсича рѣчица Кайнарджа; отъ тамъ по самия сѣверенъ край на с. Курбетли минѣва прѣзъ самото село Чикиларъ до Делибенлерска рѣка, на десний брѣгъ на която е била расположена римската станция *Пизусъ*. Още на пѣтътъ намѣрихме многобройни дѣлани камъни, които, види се, да сѣ били разнесени отъ близкитѣ станции. Едни отъ тѣхъ като напр. мряморни архитрави и пр. се намиратъ въ с. Акбунаръ по чешмитѣ; въ една къща въ сѣщото село намѣрихме камъненъ стѣлбъ съ старогръцкый надписъ: той е доста разваленъ и буквитѣ му по срѣдата сѣ повечето истрити. Въ надписътъ се споменува за римскый имраторъ *М. Юлий Филипъ Арапъ* (244 — 249 подиръ Р. Хр.) и за градъ *Траянополисъ*. Отъ надписътъ може да се заключи, че околността на с. Акбунаръ (т. е. станцията Пизусъ) се е падала въ областъта на г. Траянополъ, върху положението на който неможе още да се каже нищо положително.

Въ турскитѣ гробища до с. Курбетли, споредъ както казватъ, е имало много дѣлани камъни, които отпослѣ

¹⁾ Арх. изслѣдования въ Тракия, стр. 19—21.

²⁾ „ „ „ „ „ 19.

сѣ били разнесени и употребени за съграждане на околни черкви, мостове, чешми и др. До една чешма въ селото се намира единъ писанъ камъкъ. Такива камъни сѣ се съхранили най-много въ старитѣ гробища, въ мѣстността на старий *Пизусъ*.

По голѣмата частъ на тази станция е била расположена въ кѣлтѣ на едно възвишение, което се издига тамъ, дѣто единъ потокъ, идущий отъ с. Чаталюгъ се влива съ Делибенлерската рѣчица, на десний брѣгъ на двѣтѣ. Тази мѣстность се нарича „юртища“ (т. е. запусгъло заселище); на едно широко пространство тука се ископаватъ основитѣ на стари сгради. За забѣлѣзване е една могилка, нарѣчена Хатчиуръ. На лѣвий брѣгъ на потокътъ, на възвишението, нарѣчено Геренъ, се намиратъ стари гробища и слѣди отъ нѣкакви сгради.

Станцията Пизусъ не е била слѣдователно укрѣпена; по-надолу ще имаме случай да видимъ, че тя не е била военна, нѣ търговска станция.

Въ поменжитѣ гробища е билъ намѣренъ единъ много забѣлѣжителенъ старогръцкый надписъ, нѣ за жалость прѣчупенъ, така щото се е съхранила само една частъ отъ надписътъ. Съ този надписъ се доказва далечъ отъ всѣко съмнѣние: 1) че тамъ се е намирала станция (*mansio*) Пизусъ, върху която Иречекъ не е можалъ да каже още нищо положително ¹⁾ 2) че тя е била направена въ 202 г. и отъ кого 3) че правителственото наименование на това мѣсто било Пизусъ (грѣцки Пизосъ), а не Опизусъ. 4) съ това откритие се потвърдява мнѣнието ни, исказано въ нашето списание ²⁾, че римский пѣтъ е минѣвалъ съвсѣмъ не прѣзъ ония мѣста, дѣто е прѣдполагалъ Иречекъ, ¹⁾ Моммсенъ въ V-й дѣлъ на своята римска история и др. Споредъ разяснението на Вл. Шкорпилъ, прѣподавателъ въ Керчь, надписътъ се чете така: „*Въ връмето на побѣдата и вѣчното траяние на вѣлжитѣ и божественитѣ императори Л. Септимий Северъ Пертинаксъ, М. Аврелий Ан-*

¹⁾ Heerstrasse p. 46.

²⁾ Археологически изслѣдования въ Тракия, стр. 16 — 22.

тонинъ, Августинъ, на императоръ П. Септимий Гета на Юлия Домна, майка на таборътъ, на всички имъ домъ, на светий сенатъ, римский народъ и светата войска е било основано по милостъ на владѣтелигъ — тържище Пизусъ, когато сж били консули могъщественигъ императори Л. Септимий Северъ Пертинаксъ и М. Аврелий Антонинъ, Августинъ, и сж се прѣселили тука подданицигъ и колоисти 1)

Слѣдватъ многобройни имена на лица отъ тракийско происхождение като Мутракалеосъ и др. Това име се срѣща и въ другитѣ надписи 2). Освѣнъ това споменуватъ се двѣ тракийски села. Отъ другата страна на надписътъ сж забѣлѣжени римски, гръцки и смѣсени имена, като Архелаусъ, Антониусъ, Валенсъ и др.

Л. Септимий Сѣверъ Пертинаксъ Августъ е станалъ римский императоръ въ 193 г. подиръ Р. X. Неговата втора съпруга е била Юлия Домна, която е била родомъ отъ Емеса въ Сирия. Императорътъ Септимий Северъ е ималъ двама синове: М. Аврелий Антонинъ и подиръ туй Гета. По старий е билъ наричанъ на подсмивъ Каракалла, защото е носилъ постоянно нѣкаква си „барбарска“ дрѣха. С писателъ Дιο Кассий постоянно го нарича Антониносъ. Дιο е живѣялъ нѣщо около 155 — 230 г. и е билъ слѣдователно съврѣменникъ на Каракалла. Прѣкорътъ Каракалла (Dio Cass. 78, 4, 3) се срѣща у старитѣ писатели толкова помалко колкото тѣ стоятъ по-близу до врѣмето на този прочутъ императоръ. Септимий Северъ е наричалъ сина си — Августъ още въ врѣмето на животътъ си въ 198 г. Септимий е умрѣлъ въ 211 г.

Слѣдователно прѣдмѣтний надписъ и споредъ това и Пизусъ е билъ основанъ въ 202 г. подиръ Р. X. Това е явно отъ думитѣ на надписътъ: „въ врѣмето, когато сж били консули Сеп. Сев. Пертинаксъ и М. Авр. Антонинъ“. Макаръ че въ Римъ е била монархия, нѣ за лице (pro forma) се е съхранилъ обичайтъ да се избиратъ всѣка година двама консули, както е ставало

1) Сравни: Arch. epigraphische Mittheilungen. Jireček. X. p. 95.

2) Inscriptions et monuments figurés de la Thrace par A. Dumont. p., N-о 9 и 14

това въ врѣмето на републиката. Двамата тия императори сж били консули въ 202 г. (виждь: *Argumenta Leonclavii* въ липиското издание на *Dio Cassia* (Teubner), vol. p. XLV). Подиръ смъртъта на баща си въ 211 г. на римский прѣстолъ е сѣдналъ Каракалла, който слѣдната година е убилъ братъ си Гета (въ 212 г.). Въ прѣдмѣтний надписъ сж истрити, въ третий редъ думитѣ: „и *II. Септимий Гета Кайсаръ*“; това го разяснявамъ така: у Дио Кассия намѣрихъ това мѣсто (77, 12. 5): „и когато нѣкой написалъ или само изрѣкълъ името Гета, на частъ погивалъ. Зарадъ това поети не сж употребявали това име нито въ комедии. Иманието на всички ония, въ послѣдното завѣщание на които се е споменувало за името Гета, е било конфисцирано въ полза на правителството“. Не е слѣдователно за очудвание, че въ Пизусъ, като се бояли отъ гнѣвътъ на Каракалла, сж истрили името, което могло да доведе на императорътъ на память най-гнузното му дѣло. Една година слѣдъ убиванието на братъ си императорътъ се е отправилъ въ источнитѣ провинции и е минжалъ, виде се, по римский пѣтъ прѣвъ Тракия. Въ нѣкои надписи името на Гета не е истрито ¹⁾. Любопитенъ надписъ, на който името на Гета е било пакъ истрито, е билъ намѣренъ въ с. Никюнъ (до В. Търново), дѣто има развалини отъ римский градъ Никополъ (ad Istrum) ²⁾. Надписътъ е билъ поставенъ отъ „най-светий сенатъ и благородний народъ“ въ 203 г. подиръ Р. X., въ честь на Юлия Домна и синъ ѳ Гета. Името Гета е истрито.

Названието на Юлия Домна „*майка на таборътъ*“ се разяснява така: въ врѣмето на императоритѣ се появилъ обичай за да се дава на императрицитѣ название: „*mater castrorum*“. Най-напрѣдъ е била нарѣчена тѣй Фаустина по младата, съпругата на М. Аврелий Антонинъ, зарадъ това, че тя е придружавала мъжътъ си, когато той воювалъ противъ Квадитѣ. (М. Авр. Антонинъ трѣбва да се распознава отъ Каракалла; първий се нарича още философъ и е живѣялъ прѣди Коммода

¹⁾ Dumont No. 110, ét p. 55.

²⁾ Kanitz, Donau — Bulgarien, II Aufl. 1882. p. 187—188. I Bd.

и Сеп. Севера). Това название обикновенно сѣ давали на такива императрици, които сѣ насърдчавали мъжетѣ си къмъ геройски дѣла или сѣ ги испровождали на война. Юлия Домна е участвувала въ походътъ на мъжътъ си противъ Партитѣ въ 199 г. Въ честь на тази императрица сѣ били сѣчени нари, отъ които сѣ намирани тукъ-тамъ сега изъ България.

Думата „емпоріонъ“ въ надписътъ Пизусъ има значение *тържище*. Доста заселища сѣ се наричали емпорионъ. Такива подобни тържища отъ ново врѣме сѣ се уредили въ близкостта на Пизусъ, до желѣзната станция Карабунаръ, Радне махала и др; прѣзъ тѣхъ се изнася жито и други произведения отъ плодородното Старо-Загорско поле.

Пизусъ е било, види се, едно смѣсено заселище, нѣщо мѣжду една колония и тракийско заселище. Жителитѣ на Пизусъ сѣ били, види се, Тракийци и римски колонисти — Римляне.

Исказваме още едно мнѣние. Римлянитѣ сѣ за правяли колонитѣ си често върху развалинитѣ на бивши градове, така напр. Цезаръ е основалъ Коринтъ (Corinthus) на мѣстото на старий Коринтъ, а Августъ — *Патраса*, сѣщо върху развалинитѣ на единъ градъ.

При такива случаи старото название е било въобще съхранено. И тука слѣдователно може да се прѣдположи, че Пизусъ е билъ основанъ на това мѣсто, дѣто по-напрѣдъ е сѣществувалъ градъ, село или въобще тракийско мѣсто съ сѣщето название. Пизусъ не е нито гръцко нито латинско название“.

Че Пизусъ се е намиралъ тамъ дѣто сѣ сега развалинитѣ до с. Чакърларъ се доказва още отъ разстоянията, показани въ старитѣ паметници. Пизусъ е билъ отдалеченъ споредъ „*Itinerarium Antonini Augusti*“ отъ Арзусъ 18 римски мили (26·5 км.), което напълно съответствува на разстоянието отъ с. Чакърларъ до Теке-Мусачево,

Въ околността на Пизусъ, както ще споменемъ на друго мѣсто, се намиратъ многобройни стари заселища.

Отъ Пизусъ римскиятъ пътъ е минавалъ по тече-

нието на единъ потокъ и по лѣвий му брѣгъ се е възкачвалъ по едно възвишение до събореното село Чаталъ-югъ. На това възвишение, на югъ отъ пѣтьтъ, се издигатъ голѣми могили, съ височина 222 м. надъ морската повърхность; отъ тѣхъ се гледа на западъ и истокъ, по направлението на пѣтьтъ, както и къмъ Родопитѣ. Нѣма съмнѣние, че тия могили сѣ били стражни мѣста на Пизусъ, отъ които станцията се е нуждала, понеже е била расположена на едно почти съвсѣмъ затулено мѣсто безъ всѣкакъвъ изгледъ на около. Римскитѣ станции сѣ имали въобще затулено мѣстоположение и зарадъ това е ималъ нужда отъ стражни мѣста по околнитѣ лични върхове. Ще имаме възможность да покажемъ и на други подобни случаи.

Пѣтьтъ минава по-нататкъ между селото Кара-Терзилери и събореното село Масапли; въ черквата на първото се съхранява единъ старовръмскый надписъ, а близо до второто се намиратъ турски гробища съ дѣлани мряморни камъни, най-забѣлжителенъ отъ които е една часть отъ единъ огроменъ стѣлбъ съ елиптиченъ разрѣзъ (диаметри 0·89 м. и 1·15 м.). По-нататкъ пѣтьтъ минава покрай „тритѣ могили“ по склонитѣ на възвишението „Кайракъ“ съ могили на сѣверо-западъ отъ с. Али-Паша, подиръ това прѣсича окръжний пѣть Чирпанъ — Стара Загора, като влиза въ римската станция *Карасура*. Тя е била расположена по сѣвернитѣ поли на върхътъ, нарѣченъ „мнѣстиръ Св. Илия“, който се издига на десний брѣгъ на Ишиврѣнската рѣка, въ кѣтътъ образуванъ отъ рѣката и пѣтьтъ Чирпанъ — Стара Загора; отъ лѣвата страна къмъ прѣдмѣтний връхъ, който се издига на височина 292 м. надъ морето, се присѣдинява по-нататкъ на югъ, на равно съ пѣтьтъ — връхъ *Гьозекъ* (313 м.), най-ближний до Марица отъ всички сръдногорски отлози, на югъ отъ линията Стара Загора — Абрашларе. Станцията е била силно укрѣпена и е била раздѣлена отъ Ишиврѣнската рѣка на двѣ неравни части. По-голѣмата часть отъ тѣхъ е била расположена на лѣвий брѣгъ; тамъ на най-високото мѣсто, въ сѣвероисточний

рогъ се е издигало главното здание (praetoria), дѣто подъ него на югоистокъ на едно открито мѣсто сж се събирали три пътя отъ три разни посоки. Отъ кждѣ западъ по тия пѣтища сж дохождали пѣтници отъ г. Филипополъ и отъ сѣверозападъ — отъ г. Диоклецианополъ (Хиссарскитѣ бани), а отъ кждѣ истокъ и отъ кждѣ сѣвероистокъ сж дохождали пѣтници, които сж минѣвали отъ г. Вереа (Стара Загора) и отъ Одринъ за Пловдивъ. Всички пѣтници, види се, че сж влизали въ станцията прѣзъ една и сѣща порта.

По-малката частъ на станцията е била расположена на десний брѣгъ на рѣката и е била по-слабо укрѣпена; види се, че тя е била опрѣдѣлена за занатчии и за болници. Отъ Карасура сж се съхранили само основитѣ съ видъ на единъ продълговатъ четворожълникъ; отъ тѣхъ главното здание и единъ зидъ на сѣвероистокъ до портата сж се подавали до нейдѣ изъ источната страна на укрѣплението.

Малко нѣщо на истокъ отъ рѣчицата, на едно понизко мѣсто, се намира една голѣма плоска могила, а на сѣвероистокъ, дѣто пѣтътъ се е расклонявалъ вилообразно, се намиратъ слѣди отъ стари сгради. Това обстоятелство показва, че станцията не се е състояла само отъ правителствени здания за чиновници и войска, нѣ че съдържала и други.

Въ околността на Карасура се намиратъ многобройни дѣлани и писани камъни, които безъ всѣко съмнѣние, сж били съ врѣме разнесени отъ разрѣтената станция. Тѣй напр. въ близкото село Али-Паша се намира една стѣлбена подпорка съ надписъ (въ дворѣтъ на черквата Св. Илия), едно стѣлбче съ истритъ надписъ до воденицата на с. Брѣстене, близо до пѣтътъ за Чирпанъ; освѣнъ това намиратъ се нѣколко подобни камъни въ Чирпанъ и два съ надписъ въ с. Трикмешли.

Растоянието отъ Карасура до Пловдивъ, споредъ Itin. Hier., е 39 римски мили (около 58 км.), което почти навѣлно съответствува на дължината на римский пѣтъ отъ Пловдивъ до мѣстото нарѣчено Хиссаръ, дѣто е била станцията Карасура.

На близкият връх *Св. Илия* се намиратъ слѣди отъ нѣкаква си сграда, която е била, види се, „теке на *Алия*“, искривено отъ послѣ на *Св. Илия*.

По нататъшнитѣ станции къмъ Пловдивъ опрѣдѣлихме и описахме въ списанието: *Нѣкои бългоски вързу археологическитѣ и историческитѣ изслѣдвания въ Тракия*.

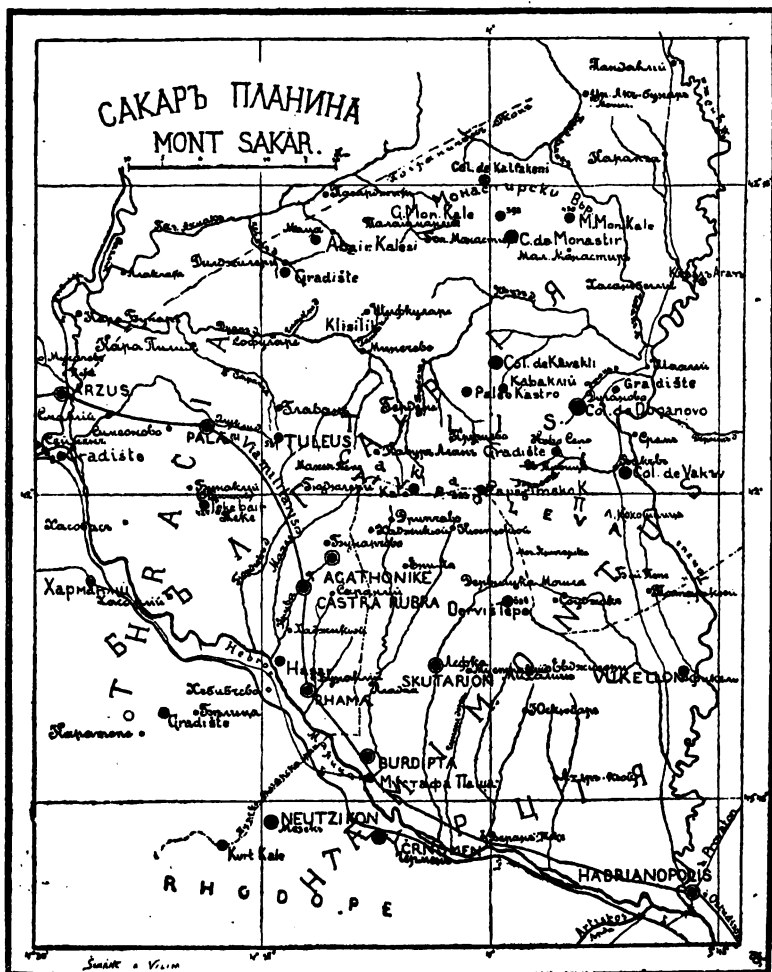
Тия станции сж: 1) *Ранилумъ* (или *Sillae*), на рѣчищата Анадере, между селата Кара-Орманъ и Челтикджи. Пѣтьтъ отъ Карасура къмъ тази станция се въскачва най-напрѣдъ по второто лично възвишение (височина 246 м.) на пѣтьтъ отъ Одринъ за Пловдивъ, на югъ отъ с. Трикешли, и слѣдъ като прѣмине сръдногорскиятъ отлозъ, той се прѣваля въ Чирпанскитѣ лозя и оттука въ Пловдивското поле въ Ранилумъ. Отъ тази станция е излизалъ единъ пѣть отъ Вереа, а другий къмъ Диоклецианополъ.

2) Парамволе, на югоистокъ и югъ отъ с. Геренъ.

3) Сирнота на лѣвий брѣгъ на р. Стрѣма. Пѣтьтъ оттука е отивалъ за Пловдивъ, като е прѣминявалъ до самия градъ рѣка Марица и е влизалъ прѣзъ сѣверозападната порта въ укрѣпений градъ Пловдивъ. Прѣзъ сжщата порта сж влизали и пѣтници, които сж дохождали въ Пловдивъ отъ Дунавътъ прѣзъ Троянскитѣ проходъ и Диоклецианополъ (Хиссарскитѣ бани).

Прѣди да свършимъ описанието на римскитѣ пѣть отъ Одринъ до Пловдивъ нека обяснимъ, че въ сжщность ние си противорѣчимъ, като утвърждаваме, че пѣтьтъ за Вереа се е отклонявалъ, както отъ Карасура тъй и отъ Ранилумъ. Споредъ *Tabula Peutingeriana* пѣтьтъ се е отбивалъ за Вереа отъ Ранилумъ, както дѣйствително показватъ слѣдитѣ му близу до с. Кара-Орманъ, дѣто се е отклонявалъ; послѣ слѣдитѣ му личатъ до с. Мурсалково и по южнитѣ поли на върхътъ, що се издига на югъ отъ с. Куртъ-Бунаръ. Оттука пѣтьтъ се е извивалъ къмъ сѣвероистокъ на право за Стара Загора (Вереа). Този пѣть, на дължина около 18 км., се е простиралъ на успоредъ съ главния пѣть и далечъ отъ него около 4 километра; слѣдователно оная частъ на пѣтьтъ, която се простира чакъ до извив

ката (завойтъ) къмъ сѣвероистокъ е била собствено излишна. Тази излишностъ е била отстранена въ по-наскѣтнѣшнитѣ врѣмена, види се кждѣ III-й вѣкъ, кога сж били направени нови станции. Тогава, види се, да е била направена станцията Карасура, отдѣто сж се от-

бивали по-направо къмъ Вереа. По този начинъ 18 км. дългъ път е билъ замѣстенъ съ нецѣли 4 км. Слѣди отъ този по-правъ пътъ личатъ още доста добръ по мѣстата, които сж покрити съ храсталаци,

Паметници изъ Българско

остатки отъ едноврѣмешнитѣ сѣчести гори. Прѣдмѣтний пѣть има широчина 9 м. и, както главний, е издигнатъ $\frac{1}{2}$ м. надъ околний теренъ. Пѣтьтъ се е отклонявалъ до самата станция Карасура въ сѣвероисточно направление (подъ 55°) и е билъ по римский начинъ, постланъ съ камъни съ прѣкопи (хендеци) отъ двѣтъ му страни.

Нѣкои изслѣдователи, като на пр. Иречекъ въ своето съчинение за „военний пѣть отъ Цариградъ за Белградъ“ (Прага 1877), сж полагали римский пѣть отъ Одринъ за Пловдивъ на десний брѣгъ на Марица, макаръ че най-старий паметникъ „*Tabula Peutingeriana*“ го забѣлѣжава на лѣвий брѣгъ. Тия изслѣдователи сж забравили обаче, една отъ най-важнитѣ стратегични причини, които сж накарали Римлянитѣ да построятъ пѣтьтъ на лѣвий брѣгъ. Този пѣть е билъ воененъ и е служилъ най-много зарадъ туй, да се прѣкарватъ по него часъ по-скоро войска къмъ балканскитѣ проходи — и по-нататкъкъ къмъ Дунавътъ. Като потвърждение на това служатъ многобройнитѣ отклонения отъ главний пѣть къмъ Балканътъ, каквито сж: 1) отклоненията отъ Одринъ и близката станция Остудизосъ (до Хавса) за проходите на источний Балканъ и за пристанища на Черно море 2) отъ станцията Ранилумъ къмъ двата най-важни проходи на Срѣдний Балканъ: прѣзъ Диоклецианополъ за Троянскій проходъ и прѣзъ Вереа за Шипченскій проходъ (по-насетнѣ сжщото отклонение е излизало отъ Карасура) и 3) клонѣтъ отъ Пловдивъ направо къмъ Троянскій проходъ. Щѣло да бѣде слѣдователно съвсѣмъ нестратегично да прѣчи Марица на тия движения на римската войска. Въ по-насетнѣшнитѣ врѣмена пѣтьтъ по лѣвий брѣгъ на Марица, види се, да е билъ съвсѣмъ напустнатъ, защото Византийцитѣ сж прѣдпочели стратегично по-сигурний пѣть на десний брѣгъ на Марица. По този начинъ пѣтьтъ отъ кждѣ сѣверъ е билъ естѣвенно пазенъ чрѣзъ Марица противъ нападения. Че въ XIII й вѣкъ пѣтьтъ, е минѣвалъ вече по десний брѣгъ, може

да се заключи отъ сражението на царь Иоанъ Асень II съ Византийцитѣ до с. Клокотница (сега с. Семизче).

Римскій пѣть отъ Одринъ за Пловдивъ е съхраненъ само по неработенитѣ мѣста (цѣлини) и въ прѣданието на населението минува подъ названието Трояновъ пѣть или Япа-йолъ (правенъ пѣть). Въ първото название се е спазилъ споменъ за славний римскій императоръ. Въ днешнитѣ врѣмена минѣватъ по него само пастири съ своитѣ стада отъ зимнитѣ си свърталища около Цариградъ къмъ Балканътъ.

Като считаме за излишно да опровергаваме още веднѣжъ ¹⁾ мнѣнията и доводитѣ на Иречекъ ²⁾ за мѣстоположението на станциитѣ, прилагаме тукъ само една сравнителна таблица като заключение на изслѣдованията ни за този пѣть.

II.

Освѣтъ военний пѣть отъ Одринъ сѣ излизали още други пѣтища, които сѣ служили като прави съобщителни линии съ балканскитѣ проходи; при това сѣ поддържали съобщението между Одринъ и сакарскитѣ укрѣпления, които сѣ пазили градътъ и подсакарскитѣ страни отъ неприятелскитѣ нападения отъ кѣдѣ сѣверъ.

Първъ такъвъ пѣть, който е отговарялъ на двѣтъ тия значения, е излизалъ както вече споменахме по нагорѣ, отъ Одринъ и се е простиралъ по главний пѣть чакъ до Ахаркѡйската рѣка, отдѣто се е отклонявалъ къмъ градъ Скутарионъ (с. Леѡка); оттука пакъ по-нататкъ малко нѣщо на истокъ отъ г. Агатонике (до с. Саранли) е минѣвалъ на сѣверъ близу до с. Ени-Яя прѣвъ с. Дрипчаво (Демрала), дѣто се е намиралъ, споредъ едно прѣдание „Демиръ ханъ“ (Желѣзентъ ханъ). Оттука пѣтьтъ е минѣвалъ въ околността на Гююлери, послѣ е прѣминѣвалъ низскитѣ погранични възвишения на западната половина на собствената Са-

¹⁾ Шкорпилъ, изслѣдования въ Тракия стр. 16 — 17.

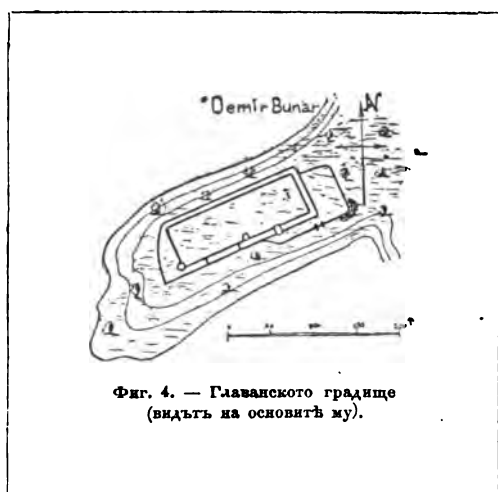
²⁾ Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel.

каръ Планина, близу до самия ъ западенъ край до Главанското градище. Мѣстоположението на това градище не принадлежи къмъ ония, които въ срѣднитѣ вѣкове сж били избирани заради недостѣпността имъ; то е въ сравнение съ тѣхъ доста пристѣпно. Най-стрѣмно сравнително се спуща върхътъ, връзъ който е расположено градището, на сѣверозападъ, при надморска височина 537 м. По склоноветѣ на върхътъ, които сж покрити съ рѣдки храсталаци три рѣки събиратъ изворнитѣ си води. Отъ сѣверний склонъ на сжщия връхъ иде Страпча рѣчица, която тече послѣ на сѣверозападъ къмъ с. Карапилитѣ, та се влива въ Дуандере. Втората рѣка, Олуклийска, събира водитѣ си по западний склонъ, тече на западъ къмъ с. Смавли, дѣто сме я прѣминѣвали по главний пѣтъ отъ Одринъ за Пловдивъ. Най-сѣтнѣ третята рѣка, Гюрдукъ-дере, извира на югоисточний склонъ.

Градището е съградено само отъ картенъ камъкъ и хоросанъ; то принадлежи както показватъ съхраненитѣ му основи къмъ най-якитѣ укрѣпления, съ които се срѣцнахме по тия страни. Основата му е почти правиленъ петоѣгълникъ, който захваща едно пространство съ ширина 50 раскрача и дължина 160. Укрѣпителнитѣ му зидове сж двойни, по начинътъ, който е билъ употребяванъ още въ римскитѣ врѣмена и съ който се срѣщаме доста често въ срѣднитѣ вѣкове. Вжтрѣшний зидъ е малко нѣщо по-слабъ отъ външний, който достига дебелина до 2·2 м. Двата зидове сж свързани, въ опрѣдѣлени расстояния, съ напрѣчни зидове, така щото връзъ двата тия зидове се е образувало едно широко пространство (до 8 м. ширина), връзъ което обсаденитѣ сж стояли и сж се пазили отъ неприятелскитѣ нападения. Само отъ къмъ югозападната страна нѣма двоенъ зидъ; въ замѣна на него се намиралъ тука единъ другъ зидъ, който е отдалеченъ отъ вжтрѣшний нѣщо около 28 раскрача, въ видъ на една дѣга съ срѣдата си близо до югоисточний зидъ. За този дѣговиденъ зидъ не може да се произнесемъ точно да-ли е билъ простъ или двоенъ, защото отгорѣ е засипанъ съ съ-

борени камъни. Къмъ сѣвероисточната страна и къмъ источния край на югоисточната страна на градището се присъединява *прѣдградие*, което е заобиколено съ зидове, почти успоредни съ ограднитѣ; съ югоисточния си рогъ, то се допира до единъ скаленъ балванъ. Въ градището е имало кули, отъ които остатки се забѣлзватъ само на южния рогъ и други почти по сръдата на югоисточния зидъ; кулитѣ сж били кръглести и сж стърчали отъ вътрѣшния зидъ на двойната укрѣпителна ограда (фиг. 4).

Пътътъ за Главанското укрѣпление минѣва отъ

Фиг. 4. — Главанското градище
(видътъ на основитѣ му).

югоистокъ, отъ дѣто и сега още минѣватъ пѣтица прѣзъ пограничното било отъ с. Главанъ за с. Гюдюлери и Дрипчаво. Най-напрѣдъ се е влизало въ прѣдградieto, прѣзъ една порта, която се забѣлзва малко нѣщо на западъ отъ источния рогъ на прѣдградителния зидъ и оттука прѣзъ една втора порта, която е била отстранена 25 раскрача на далечъ отъ сръдната кула, се е влизало на истокъ въ собственото градище. За вътрѣшнитѣ сгради на градището не можемъ да се произнесемъ, защото сж засипани съвсѣмъ; точенъ планъ ще може да се снеме подиръ раскопаванието и разчи-

стванието на основитѣ. На сѣверозападний склонъ на върхътъ, дѣто е градището, се намира едно кладенче, което е било разчистено прѣди малко врѣме; за него се е приказвало, че било затулено съ желѣзна врата, отъ което произлиза названието му Демиръ Бунаръ (желѣзно кладенче). Нѣма съмнѣние, че то е снабдявало съ вода обсадената войска въ градището.

Прѣзъ единъ долъ, въ който се спуща сѣверозападний склонъ на върхътъ, дѣто е градището, се пада единъ сакарский отложъ, по склонътъ на който се намира Курчанската кория, дѣто е билъ намѣренъ горѣпоменѣтиятъ надписъ (стр. 24).

Отъ намѣренитѣ староврѣмски пари въ градището, видѣхме само една мѣдна пара на Византийский императоръ Юстинианъ.

Главанското градище, споредъ сгодното си мѣстоположение, трѣбва да се счита като едно отъ най-важнитѣ укрѣпления на Сакаръ Планина. По происхождението си, то види се, да принадлежи къмъ едно отъ най-старитѣ по тия страни, както показва неговото положение и широкий изгледъ отъ него. Ако не прѣзъ самото градище, то поне близу до него, е минѣвалъ горѣпоменѣтиятъ пѣтъ къмъ Балканътъ. Съ това градище е могла лесно да пострада или да спечели сигурността на близкий военний пѣтъ.

За забѣлѣзване е, че по върхътъ на сакарското било отъ кждѣ главанската околностъ е минѣвалъ другъ пѣтъ чакъ къмъ другий край на Сакаръ Планина, до с. Дервишка-могила. Изгледътъ отъ градището е сѣщия както отъ най-високото сакарско било съ разлика, че на погледътъ къмъ истокъ прѣчи високото било. Прѣзъ низкитѣ отлози на сѣверний склонъ на Сакаръ Планина се подаватъ изотзадъ Палеокастренский връхъ (до Каваклий) и Войнишкий Бакаджикъ; отъ южний склонъ пакъ прѣзъ Гюрдукъ-дере се гледа връхъ Пазарюгъ съ двѣ искусствени могили на върхътъ си. Задъ този връхъ остава затулена по-голѣмата частъ на Махя-Тепе, дѣто се намиратъ двата най-западни долмени.

Въ околността на с. Главанъ, което е располо-

жено при политъ на сѣверозападний сакарский отлозъ, се намиратъ остатки отъ едно отдавнашно заселище, което се пада на пътятъ къмъ с. Садкьой (Симеоново); споредъ едно съобщение тука ископаватъ тухли и др. Види се, че тия остатки принадлежатъ на римската станция *Пале* (Palæ), за която по-нагоръ споменахме, че се е намирала въ околността на с. Садкьой.

Село Главанъ, види се, да е доста старо, както показватъ околнитъ голъми гробища съ развалинитъ на една малка черква. На пътятъ отъ Главанъ за с. Минчево се намира едно старо заселище, нарѣчено Куза (Куза-Аланъ), отъ което сж се съхранили само стари гробища нарѣчени „*касански гробища*“.

Изъ околността на с. Главанъ прѣдмѣтний пътъ отъ Одринъ за Балканъта е прѣминъвалъ едно низко възвишение, като е слизалъ въ долинката на познатата ни Дуандере, задъ която той се е въскачвалъ връзъ отлозитъ на Мънастирскитъ върхове къмъ с. Минчево. Въ околността на това село се е намирало едно друго градище, което споредъ едно съобщение се намира около 30 минути далечъ отъ селото, на сѣверозападъ, на едно доста високо възвишение. Споредъ друго едно съобщение въ близкото село Софуларе, между рѣкитъ Чиликли-дере и Пундукли-дере (Пундусъ дере), се намира една мѣстность, нарѣчена „черковище“ (кисиликъ), дѣто ископаватъ голъми тухли, дѣтински гривни и др.

Минчевското градище, въ което сж били намирани византийски корубести златни пари, както заключаваме по положението му, е принадлежало на външната укрѣпителна линия на Сакаръ Планина; прѣдмѣтний пътъ слѣдователно се е малко извивалъ тука отъ с. Главанъ къмъ истокъ къмъ слудующето *Дилджилерско Градище* и е прѣминъвалъ върхътъ Парпударъ, като е оставялъ на западъ възвишението Махмуджикъ, а на истокъ върхътъ Ярена (Ярана). Въ околността на с. Софуларе въ долината на Дуандере, е станало нѣкога голъмо сражение; това заключаваме отъ една голъма „*пласка могила*“ (Яса-Тепе), въ която се ископавали голъми човѣшки кости, връзъ които сж били забѣлзвани засѣчени мѣ-

ПРЕГЛЕДЪ НА СТАНЦИИТА НА РИМСКИЙ „ВОЕННИЙ ПЪТЪТЪ“ МЕЖДУ ПЛОВДИВЪ И ОДРИНЪ.

Брой	ИМЕТО НА СТАНЦИЯТА ¹⁾	Разстояние отъ Пловдивъ		МЪСТОПОЛОЖЕНИЕ		Географическо положение			
		Въ римски мляи	Въ километра	ОПРЕДЕЛЪ МЪВНИЮТО НА КРИЧЕВЪ? ²⁾	ОПРЕДЕЛЪ НАШИТЕ ИЗСЛЕДОВАНИЯ	Разстояние отъ Плов- дивъ въ килом.	Географическа дъл- жина ³⁾	Географическа ши- рина	Надморска височина
	Филиппополисъ	—	—	Пловдивъ	Пловдивъ	—	5°35'	42°14'	161 ⁴⁾
1	Сарнета	10	14.8	Станишката рѣка (мо- стътъ на пъкътъ отъ Плов- дивъ за Хасково).	Рѣка Струва (на лѣвий брътъ, на югъ отъ с. Ма- колово)	15.0	5°24'	42°15'	185
2	Параволе	18	26.6	с. Папази	с. Геревъ (на югоизтокъ)	25.0	5°16'	42°11'	184
3	Ранилумъ (Цилисъ Целино).	27 30 30	39.9 44.4 44.4]	с. Деревентъ (Иени махала)	на рѣка Анадере между с. Четякчи и Караорманъ	36.0	5°7'	42°13'	173
4	Карасура.	39	57.6	Хлессаръ до с. Карахиссарли	Хлессаръ между с. Трикне- ши и Али Паша.	50.0	4°56'	42°14'	224

На лѣвий брътъ на Марциа

На десния брътъ на Марциа

		На лѣвния брѣгъ на Марица				На дѣвния брѣгъ на Марица			
5	Пизо [Олизо Олвао]	52 50	76-9 73-9]	между Алмали и Хасково	на лѣвнй брѣгъ на Дели- беллерската рѣка до село Чикшиаръ	65-0	4°47'	42°11'	173
6	?	—	—	—	въ околността на с. Ак- бунаръ?	—	—	—	—
7	Арзумъ [Арсо Арзо]	64 68 —	94-6 100-5 —]	Рѣка Узунджа. Възвнше- нието между с. Юренджикъ и Узунджово	Рѣка Савали (на югъ отъ с. Теке-Мусачево)	92-0	4°27'	42°6'	124
8	Пале (Palae)	Отъ Арзумъ 7	10-4	въ долината на рѣка У- зунджа	въ околността на с. Сад- кьой (?)	Отъ Ар- зумъ —	—	—	—
9	Кастрисъ Рубрисъ [Субзупара Кастовора]	19 18	28-1 26-6]	При устието на рѣка У- зунджа (?) (Улудере) до г. Харианли	Сараханъ на западъ отъ с. Саранли	26-0	4°11'	41°55'	236
10	Рамисъ (Rhamis)	25	37-0	неопределено	на югъ отъ село Бунакли	35-0	4°11'	41°50'	118
11	Бурдениоъ [Бурдинга Бурдиста]	35 40 36	51-8 59-1 53-3]	при мостъ на Марица, до г. Мустафа Паша	Хиссаръ на сѣверъ отъ г. Мустафа Паша	43-0	4°7'	41°47'	120
12	Хадрианополъ [Хадрианополи]	55 64	81-3 94-6]	Одринъ	Одринъ	72-0	3°46'	41°40'	42

1) Отъ третъ извадени на жѣлокъ станици първото е споредъ Tabula Peutingeriana, второто споредъ Itinerarium Antonini Augusti и третото споредъ Itin. Hierosolymitanum. 2) Die Neustrasse von Belgrad nach Constantinopel p. 41 — 46. 3) Споредъ С. Петербургскій меридианъ. 4) Височината е опредѣ-
лена при жѣлѣзната станица. (Срвнн руската карта на балканскія полуостровъ.)

На близкия връх *Св. Илия* се намират следи от някаква си сграда, която е била, види се, „теке на *Алия*“, искривено от послѣ на *Св. Илия*.

По нататъшнитѣ станции къмъ Пловдивъ опредѣлихме и описахме въ списанието: *Нѣкои бългъски върху археологическитѣ и историческитѣ изслѣдания въ Тракия*.

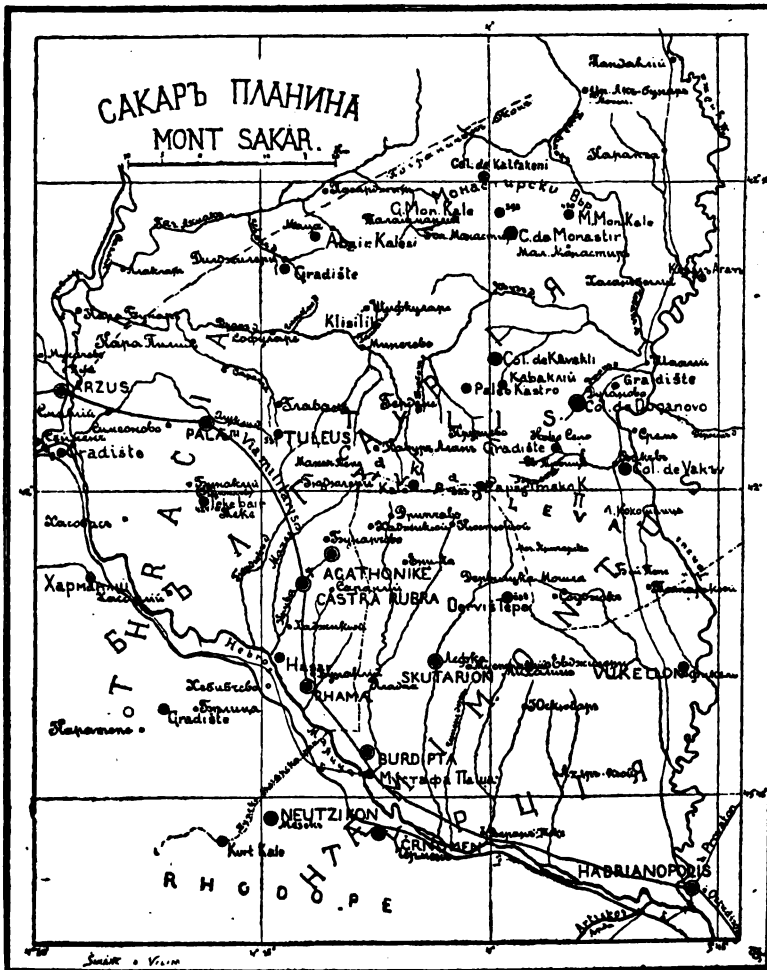
Тия станции сѣ: 1) *Ранилумъ* (или *Sillae*), на рѣчицата Анадере, между селата Кара-Орманъ и Челтиджи. Пътътъ отъ Карасура къмъ тази станция се вьскачва най-напрѣдъ по второто лично възвишение (височина 246 м.) на пътътъ отъ Одринъ за Пловдивъ, на югъ отъ с. Трикмешли, и слѣдъ като прѣмине сръдногорскій отложъ, той се прѣваля въ Чирпанскитѣ лозя и оттука въ Пловдивското поле въ Ранилумъ. Отъ тази станция е излизалъ единъ пътъ отъ Вереа, а другий къмъ Диоклецианополъ.

2) Парамволе, на югоистокъ и югъ отъ с. Геренъ.

3) Сирнота на лѣвий брѣгъ на р. Стрѣма. Пътътъ оттука е отивалъ за Пловдивъ, като е прѣминѣвалъ до самий градъ рѣка Марица и е влизалъ прѣзъ сѣверозападната порта въ укрепений градъ Пловдивъ. Прѣзъ сѣщата порта сѣ влизали и пѣтници, които сѣ дохождали въ Пловдивъ отъ Дунавътъ прѣзъ Троянскій проходъ и Диоклецианополъ (Хиссарскитѣ бани).

Прѣди да свършимъ описанието на римскій пътъ отъ Одринъ до Пловдивъ нека обяснимъ, че въ сѣщность ние си противорѣчимъ, като утвърждаваме, че пътътъ за Вереа се е отклонявалъ, както отъ Карасура тѣй и отъ Ранилумъ. Споредъ *Tabula Peutingeriana* пътътъ се е отбивалъ за Вереа отъ Ранилумъ, както дѣйствително показватъ слѣдитѣ му близу до с. Кара-Орманъ, дѣто се е отклонявалъ; послѣ слѣдитѣ му личатъ до с. Мурсалково и по южнитѣ поли на върхътъ, що се издига на югъ отъ с. Куртъ-Бунаръ. Отъ тука пътътъ се е извивалъ къмъ сѣвероистокъ на право за Стара Загора (Вереа). Този пътъ, на дължина около 18 км., се е простиралъ на успоредъ съ главний пътъ и далечъ отъ него около 4 километра; слѣдователно оная частъ на пътътъ, която се простира чакъ до извив-

ката (завойтъ) къмъ сѣвероистокъ е била собствено излишна. Тази излишностъ е била отстранена въ по-насътнѣшнитѣ врѣмена, види се кждѣ III-й вѣкъ, кога сж били направени нови станции. Тогава, види се, да е била направена станцията Карасура, отдѣто сж се от-

бивали по-направо къмъ Вереа. По този начинъ 18 км. дълъгъ път е билъ замѣстенъ съ нецѣли 4 км. Слѣди отъ този по-правъ пътъ личатъ още доста добри по мѣстата, които сж покрити съ хрсталаци,

Паметници на Византизма

остатки отъ едноврѣмешнитѣ сѣнчести гори. Прѣдмѣтний пѣть има широчина 9 м. и, както главний, е издигнатъ $\frac{1}{2}$ м. надъ околний теренъ. Пѣтьтъ се е отклонявалъ до самата станция Карасура въ сѣвероисточно направление (подъ 55°) и е билъ по римский начинъ, постланъ съ камъни съ прѣкопи (хендеци) отъ двѣтъ му страни.

Нѣкои изслѣдователи, като на пр. Иречекъ въ своето съчинение за „военний пѣть отъ Цариградъ за Белградъ“ (Прага 1877), сѣ полагали римский пѣть отъ Одринъ за Пловдивъ на десний брѣгъ на Марица, макаръ че най-старий паметникъ „*Tabula Peutingeriana*“ го забѣлѣзва на лѣвий брѣгъ. Тия изслѣдователи сѣ забравили обаче, една отъ най-важнитѣ стратегични причини, които сѣ накарали Римлянитѣ да построятъ пѣтьтъ на лѣвий брѣгъ. Този пѣть е билъ воененъ и е служилъ най-много зарадъ туй, да се прѣкарватъ по него часъ по-скоро войска къмъ балканскитѣ проходи — и по-нататкъ къмъ Дунавътъ. Като потвърждение на това служатъ многобройнитѣ отклонения отъ главний пѣть къмъ Балканътъ, каквито сѣ: 1) отклоненията отъ Одринъ и близката станция Остудизосъ (до Хавса) за проходите на источний Балканъ и за пристанища на Черно море 2) отъ станцията Ранилумъ къмъ двата най-важни проходи на Срѣдний Балканъ: прѣзъ Диоклецианополъ за Троянскій проходъ и прѣзъ Вереа за Шипченскій проходъ (по-насѣтнѣ сѣщото отклонение е излизало отъ Карасура) и 3) кло-нѣтъ отъ Пловдивъ направо къмъ Троянскій проходъ. Щѣло да бѣде слѣдователно съвсѣмъ нестратегично да прѣчи Марица на тия движения на римската войска. Въ по-насѣтнѣшнитѣ врѣмена пѣтьтъ по лѣвий брѣгъ на Марица, види се, да е билъ съвсѣмъ напустнатъ, защото Византийцитѣ сѣ прѣдпочели стратегично по-сигурний пѣть на десний брѣгъ на Марица. По този начинъ пѣтьтъ отъ кждѣ сѣверъ е билъ естѣвенно пазенъ чрѣзъ Марица противъ нападения. Че въ XIII й вѣкъ пѣтьтъ, е мнѣжалъ вече по десний брѣгъ, може

да се заключи отъ сражението на царь Иоанъ Асень II съ Византийцитѣ до с. Клокотница (сега с. Семизче).

Римский път отъ Одринъ за Пловдивъ е съхраненъ само по неработенитѣ мѣста (цѣлини) и въ прѣданието на населението минува подъ названието Трояновъ път или Япа-йолъ (правенъ път). Въ първото название се е спазилъ споменъ за славний римский императоръ. Въ днешнитѣ врѣмена минѣватъ по него само пастири съ своитѣ стада отъ зимнитѣ си свѣртлища около Цариградъ къмъ Балканътъ.

Като считаме за излишно да опровергаваме още веднѣжъ ¹⁾ мнѣнията и доводитѣ на Иречекъ ²⁾ за мѣстоположението на станциитѣ, прилагаме тукъ само една сравнителна таблица като заключение на изслѣдованията ни за този път.

II.

Освѣтъ военний път отъ Одринъ сѣ излизали още други пѣтища, които сѣ служили като прави съобщителни линии съ балканскитѣ проходи; при това сѣ поддържали съобщението между Одринъ и сакарскитѣ укрѣпления, които сѣ пазили градътъ и подсакарскитѣ страни отъ неприятелскитѣ нападения отъ кѣдѣ сѣверъ.

Прѣвъ такъвъ път, който е отговарялъ на двѣтъ тия значения, е излизалъ както вече споменахме по нагорѣ, отъ Одринъ и се е простиралъ по главний път чакъ до Ахаркѡйската рѣка, отдѣто се е отклонявалъ къмъ градъ Скутарионъ (с. Лефка); оттука пакъ по-нататкъ малко нѣщо на истокъ отъ г. Агатонике (до с. Саранли) е минѣвалъ на сѣверъ близу до с. Ени-Яя прѣзъ с. Дрипчаво (Демрала), дѣто се е намиралъ, споредъ едно прѣдание „Демиръ ханъ“ (Желѣзенъ ханъ). Оттука пѣтътъ е минѣвалъ въ околността на Гюдюлери, послѣ е прѣминѣвалъ низскитѣ погранични възвишения на западната половина на собствената Са-

¹⁾ Шкорпилъ, изслѣдования въ Тракия стр. 16 — 17.

²⁾ Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel.

каръ Планина, близу до самия ъ западенъ край до *Главанското градище*. Мѣстоположението на това градище не принадлежи къмъ ония, които въ срѣднитѣ вѣкове сж били избирани заради недостъпността имъ; то е въ сравнение съ тѣхъ доста пристѣпно. Най-стрѣмно сравнително се спуща върхътъ, връзъ който е расположено градището, на сѣверозападъ, при надморска височина 537 м. По склоноветѣ на върхътъ, които сж покрити съ рѣдки храсталаци три рѣки събиратъ изворнитѣ си води. Отъ сѣверний склонъ на сѣщия връхъ иде Страпча рѣчица, която тече послѣ на сѣверозападъ къмъ с. Карапилитъ, та се влива въ Дуандере. Втората рѣка, Олукийска, събира водитѣ си по западний склонъ, тече на западъ къмъ с. Смавли, дѣто сме я прѣминявали по главний пѣть отъ Одринъ за Пловдивъ. Най-сѣтнѣ третията рѣка, Гюрдукъ-дере, извира на югоисточний склонъ.

Градището е съградено само отъ картенъ камъкъ и хоросанъ; то принадлежи както показватъ съхраненитѣ му основи къмъ най-якитѣ укрѣпления, съ които се срѣщнахме по тия страни. Основата му е почти правиленъ петожгълникъ, който захваща едно пространство съ ширина 50 раскрача и дължина 160. Укрѣпителнитѣ му зидове сж двойни, по начинътъ, който е билъ употребяванъ още въ римскитѣ врѣмена и съ който се срѣщаме доста често въ срѣднитѣ вѣкове. Вжтрѣшний зидъ е малко нѣщо по-слабъ отъ външний, който достига дебелина до 2·2 м. Двата зидове сж свързани, въ опрѣдѣлени расстояния, съ напрѣчни зидове, така щото връзъ двата тия зидове се е образувало едно широко пространство (до 8 м. ширина), връзъ което обсаденитѣ сж стояли и сж се пазили отъ неприятелскитѣ нападения. Само отъ къмъ югозападната страна нѣма двоенъ зидъ; въ замѣна на него се намиралъ тука единъ другъ зидъ, който е отдалеченъ отъ вжтрѣшний нѣщо около 28 раскрача, въ видъ на една джга съ срѣдата си близо до югоисточний зидъ. За този джговиденъ видъ не може да се произнесемъ точно дали е билъ простъ или двоенъ, защото отгорѣ е засипанъ съ съ-

борени камъни. Къмъ сѣвероисточната страна и къмъ источния край на югоисточната страна на градището се присъединява *прѣдградие*, което е заобиколено съ зидове, почти успоредни съ ограднитѣ; съ югоисточния си рогъ, то се допира до единъ скаленъ балванъ. Въ градището е имало кули, отъ които остатки се забѣлзватъ само на южния рогъ и други почти по срѣдата на югоисточния зидъ; кулитѣ сж били кръглести и сж стърчали отъ вътрѣшния зидъ на двойната укрѣпителна ограда (Фиг. 4).

Пътътъ за Главанското укрѣпление минава отъ

Фиг. 4. — Главанското градище
(видѣтъ на основитѣ му).

югоистокъ, отъ дѣто и сега още минаватъ пѣтица прѣзъ пограничното било отъ с. Главанъ за с. Гюдюлери и Дрипчаво. Най-напрѣдъ се е влизало въ прѣдграднето, прѣзъ една порта, която се забѣлзва малко нѣщо на западъ отъ источния рогъ на прѣдградителния зидъ и оттука прѣзъ една втора порта, която е . . . отстранена 25 раскрача на далечъ отъ срѣдната . . . се е влизало на истокъ въ собственото градище. вътрѣшнитѣ сгради на градището неможемъ да се прѣизнесемъ, защото сж засипани съвсѣмъ; точенъ планъ ще може да се снее подиръ раскопаванието и разчи

стванието на основитѣ. На сѣверозападний склонъ на върхътъ, дѣто е градището, се намира едно кладенче, което е било разчистено прѣди малко врѣме; за него се е приказвало, че било затулено съ желѣзна врата, отъ което произлиза названието му Демиръ Бунаръ (желѣзно кладенче). Нѣма съмнѣние, че то е снабдявало съ вода обсадената войска въ градището.

Прѣзъ единъ долъ, въ който се спуща сѣверозападний склонъ на върхътъ, дѣто е градището, се пада единъ сакарский отлозъ, по склонътъ на който се намира Курчанската кория, дѣто е билъ намѣренъ горѣпоменѣтиятъ надписъ (стр. 24).

Отъ намѣренитѣ староврѣмски пари въ градището, видѣхме само една мѣдна пара на Византийский императоръ Юстинианъ.

Главанското градище, споредъ сгодното си мѣстоположение, трѣбва да се счита като едно отъ най-важнитѣ укрѣпления на Сакаръ Планина. По произхождението си, то види се, да принадлежи къмъ едно отъ най-старитѣ по тия страни, както показва неговото положение и широкый изгледъ отъ него. Ако не прѣзъ самото градище, то поне близу до него, е минѣвалъ горѣпоменѣтиятъ пѣть къмъ Балканътъ. Съ това градище е могла лесно да пострада или да спечели сигурността на близкий военний пѣть.

За забѣлѣзване е, че по върхътъ на сакарското било отъ кждѣ главанската околностъ е минѣвалъ другъ пѣть чакъ къмъ другий край на Сакаръ Планина, до с. Дервишка-могила. Изгледътъ отъ градището е сѣщиятъ както отъ най-високото сакарско било съ разлика, че на погледътъ къмъ истокъ прѣчи високото било. Прѣзъ низкитѣ отлози на сѣверний склонъ на Сакаръ Планина се подаватъ изотзадъ Палеокастренский връхъ (до Каваклий) и Войнишкий Бакаджикъ; отъ южний склонъ пакъ прѣзъ Гюрдукъ-дере се гледа връхъ Пазарюгъ съ двѣ искусствени могили на върхътъ си. Задъ този връхъ остава затулена по-голѣмата частъ на Махя-Тепе, дѣто се намиратъ двата най-западни долмени.

Въ околността на с. Главанъ, което е располо-

жено при политъ на сѣверозападний сакарский отлозъ, се намиратъ остатки отъ едно отдавнашно заселище, което се пада на пътятъ къмъ с. Саджбой (Симеоново); споредъ едно съобщение тука ископаватъ тухли и др. Види се, че тия остатки принадлежатъ на римската станция *Пале* (Palæ), за която по-нагоръ споменахме, че се е намирала въ околността на с. Саджбой.

Село Главанъ, види се, да е доста старо, както показватъ околнитъ голъми гробища съ развалинитъ на една малка черква. На пътятъ отъ Главанъ за с. Минечево се намира едно старо заселище, нарѣчено Куза (Куза-Аланъ), отъ което сж се съхранили само стари гробища нарѣчени „*касански гробища*“.

Изъ околността на с. Главанъ прѣдмѣтний пътъ отъ Одринъ за Балканътъ е прѣминъвалъ едно ниско възвишение, като е слизалъ въ долинката на познатата ни Дуандере, задъ която той се е въскачвалъ връзъ отлозитъ на Мънастирскитъ върхове къмъ с. Минечево. Въ околността на това село се е намирало едно друго градище, което споредъ едно съобщение се намира около 30 минути далечъ отъ селото, на сѣверозападъ, на едно доста високо възвишение. Споредъ друго едно съобщение въ близкото село Софуларе, между рѣкитъ Чиликли-дере и Пундукли-дере (Пундусъ дере), се намира една мѣстность, нарѣчена „черковище“ (кисиликъ), дѣто ископаватъ голъми тухли, дѣтински гривни и др.

Минчевското градище, въ което сж били намирани византийски корубести златни пари, както заключаваме по положението му, е принадлежало на външната укрѣпителна линия на Сакаръ Планина; прѣдмѣтний пътъ слѣдователно се е малко извивалъ тука отъ с. Главанъ къмъ истокъ къмъ слудующето *Дилджилерско Градище* и е прѣминъвалъ върхътъ Парпударъ, като е оставялъ на западъ възвишението Махмуджикъ, а на истокъ върхътъ Ярена (Ярана). Въ околността на с. Софуларе въ долината на Дуандере, е станало нѣкога голъмо сражение; това заключаваме отъ една голъма „*пласка могила*“ (Яса-Тепе), въ която се ископавали голъми човѣшки кости, връзъ които сж били забѣлзвани засѣчени мѣ-

ста, като че отъ нараняване съ остро орудие. Тази могила се намира на десний бръгъ на рѣката; освѣнъ нея по околнитъ склонове се намиратъ распрѣснато друга могилки, отъ които най-лична е *Голѣма могила* на сѣверъ отъ с. Софуларе.

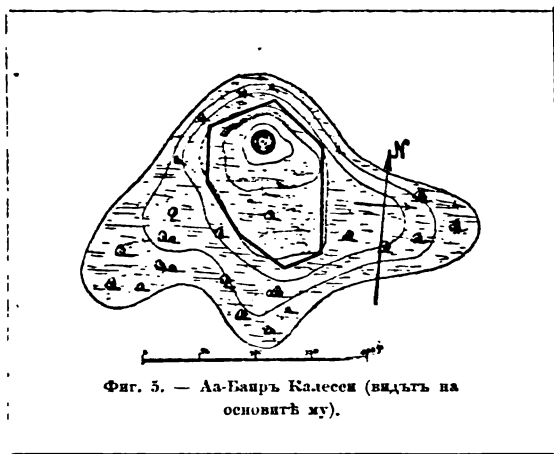
Дилджилерското градище се пада на възвишението, на югъ отъ с. Дилджилери, на лѣвий бръгъ на Ярушката рѣка, така щото възвишението затваря отъ югъ долинката, дѣто е расположено селото. Тука се съединява Ярушката рѣка съ Старата Голѣма рѣка, като образува същеврѣменно Чекендере, което е притокъ на Пазарджийский Азмакъ. Градището е ограничено на западъ съ единъ долъ, нарѣченъ „долъ при уболатската чешма“, който на югъ се връзва въ възвишението.

Градището ще бѣде въ непродължително врѣме съвсѣмъ разтурено, защото селенитъ постоянно вадятъ отъ основитъ му камъни за градение къщя. Споредъ както заключаваме отъ запазенитъ още до нейдѣ основи, градището се е състояло отъ двѣ части, които види се, да сѣ били съединени чрѣзъ единъ двоенъ зидъ, на дължина около 300 раскрача. Този зидъ е минѣвалъ по крайтъ на възвишението, и е служилъ за защита главно отъ кѣдѣ сѣверозападната страна. Западната крайна часть е имала видъ на единъ тѣпъ клинъ съ връхъ сѣщо отѣпенъ, който сочилъ на сѣверозападъ; дължината въ това направление достига 115 раскрача, а най-голѣмата ширина е 40 раскрача, при дебелина на зидоветъ около 1.4 м. Источната крайна часть на градището, е била споредъ както заключаваме отъ едно съобщение, по-малка, види се, че е била само кръгласта кула. Направата на основитъ е била сѣща както у Главанското градище и споредъ това се види, че двѣтъ тия градища сѣ останали отъ едно и сѣщо врѣме. Дилджилерското градище е лесно пристѣпно отъ югъ. Староврѣмски пари, които сѣ били намѣрени тука, сѣ исключително отъ римско врѣме; ще споменемъ само за една отъ тѣхъ. Прѣдмѣтната пара е мѣдна; отъ едната ѣ страна е изобразенъ окриленъ ангелъ, държащъ ко-

ние; отъ другата страна на парата е изобразена глава съ името на римский императоръ Аврелий.

Въ околността на градището, а именно прѣвъ единъ долъ, нарѣченъ Дренето, който се простира на западъ, се намиратъ разпрѣснато могилки, както и по възвишенията на сѣверъ отъ селото.

Не далечъ отъ послѣдното градище се намира по-наташенъ укрѣпителенъ пунктъ на прѣдмѣтний пѣтъ: *Аа-Баиръ-Калеси* (фиг. 5). Той е расположенъ на най-високото мѣсто на върхътъ между с. Дилджилери и Маца, на височина около 320 м. Този връхъ се снишава постъ-

Фиг. 5. — Аа-Баиръ Калеси (видътъ на основитѣ му).

пенно къмъ всичкитѣ страни; на него се намиратъ на западъ отъ градището двѣ могилки и нѣколко други подобни на тѣхъ по околнитѣ възвишения. Самият връхъ е оголенъ и послѣднитѣ остатъци отъ гора се разработватъ на ниви. Градището се пада на едно лично мѣсто съ хубавъ изгледъ къмъ сѣверъ и сѣвероизтокъ, както и назадъ къмъ цѣлата Сакаръ Планина; на изгледътъ къмъ изтокъ прѣчатъ Мѣнастирски връхове. У Дилджилерското градище изгледътъ е почти съвѣтъм затуленъ. Градището на Аа-Баиръ е отъ римско произхождение, както и прѣдишнитѣ. Планътъ му показва, че то е имало видъ на единъ неправиленъ четверожълникъ; най-дългата страна е источната (94 рас-

крача), послѣ двѣтъ сѣверни страни, които подъ тѣлѣ жгълъ сочатъ направо къмъ сѣверъ (по 62 раскрача), а останалитѣ страни сѣ по около 50 раскрача. Прѣдната главна страна на градището е била обърната направо къмъ сѣверъ; отъ тази страна, близу до сѣверний рогъ, се е намирала на вжтрѣ една висока кула, която, види се, да е била рѣбеста съ диаметръ по-голямъ отъ 15 м. Градището е било градено по начинъ на прѣдшнитѣ съ оградни зидове до 2.5 м. дебели; види се, че то е било нѣкога обиколено съ единъ плиткъ прѣкопъ (хендекъ). Че дѣйствително имаме тука основата на римский кастелъ (градище) показва видѣтъ на други римски укрѣпления, както напр. римский кастелъ Штейнбергъ до г. Шпиръ (Speyer), съ който нашето градище е почти напълно сходно.

Отъ многобройнитѣ тухлени остатки, които се намиратъ около градището въ направлението къмъ с. Маца се види, че до този важенъ кастелъ е съществувало нѣкога заселище.

Отъ това градище прѣдмѣтний пѣтъ е отивалъ понататкъ къмъ сѣверъ и е слизалъ по една малка рѣчица, която извира до с. Маца въ долината на благливата рѣка Пазарджийский Азмакъ, задъ която стигваме до пограничний старобългарски окопъ ¹⁾, който полагаме като сѣверна граница на мѣстата, за които споменуваме въ настоящитѣ ни изслѣдвания.

За този пѣтъ се споменува у Анна Комнена, въ врѣмето на единъ походъ въ тия страни на византийский императоръ Алексий I Комненовъ (1081—1118). Отъ Одринъ на първий день императорътъ е стигналъ съ войската си въ г. Скутарионъ (до с. Лефка). На вторий день е пристигналъ въ г. Агатонике (до с. Саранли) и послѣ е миѣлъ прѣзъ нѣкоя си мѣстность, нарѣчена *Авралева*. Тази мѣстность, види се, да е сѣщата съ Авролева, за която се споменува още въ 796 г., при случай на една война между Българитѣ и Византийцитѣ, като се казва, че на гористата страна на Авролева е билъ расположенъ българский князь Кардамъ, а на го-

¹⁾ Археологическитѣ изслѣдвания въ Тракия, ст. 1—10.

лата страна византийский императоръ *Константинъ VI-и* ¹⁾. Нѣма съмнѣние, че гориста Авролева отговаря на източното високо било на Сакаръ Планина, а гола Авролева — на западната ѝ по-низка частъ; за границата на двѣтѣ тия части може да се приеме приблизително линията Дрипчаво—Гердеме.

III.

Отъ горѣпоменатитѣ пѣтища отъ Одринъ е излизалъ единъ пътъ, на право къмъ сѣверъ, по десний брѣгъ на Тунджа. Първата му станция е билъ сръднѣвѣковний кастелъ *Викеллонъ*, развалинитѣ на който се намиратъ нѣщо около $\frac{1}{2}$ км. на сѣверъ отъ с. Фикелъ (Фикла) на едно доста пристѣпно мѣсто, на десний брѣгъ на тундженский притокъ Татаркъой-дере. Въ скалнитѣ стрѣмни стѣни на тундженский брѣгъ, въ околността на с. Фикелъ и близкото село Татаркъой, се намиратъ *искусствени издълбнатини* въ видъ на пещери. На десний брѣгъ на Тунджа се гледатъ, въ височина около 40—50 м. недостѣпни четвоространни дупки, а на лѣвий брѣгъ пакъ се намира една достѣпна пещера 12 до 15 м. високо надъ рѣката ²⁾. Подобни искусствени дупки се срѣщатъ въ околността на Цариградъ до Яримъ Бургасъ, до Инджесъ (на сѣверъ отъ Чатаджа) и въ Источна България.

На сѣверъ отъ Фикелъ пѣтятъ прѣминѣва по източний низкъ склонъ на Сакаръ Планина, като отива по склоноветѣ на върхътъ *Бейтене* (353 м.) и *Кокошница*, послѣ по лѣвий брѣгъ на Фурна-дере и по натагъкъ въ долината на Здравчуската рѣка (Здравяшница) на старото *Ваковско заселище* (виждь въ картичката Col. de Vakov). Това заселище е било расположено при сѣвернитѣ поли на едни низки възвищения, между с. Ваково и близката Тунджа. Въ една мѣстность, голяма около три уврата, днесъ се раскопаватъ основитѣ

¹⁾ Archaeologisch-epigraphische Fragmente Wien. p. 145, IX.

²⁾ Jahrbuch d. geogr. Gesellschaft, Wien 1870 p. 201, 546.

на една голѣма сграда, дюшемето на която е било покрито съ голѣми четвъртити тухли. Тука сѣ били намѣрени голѣми прѣстени сѣждове (кюпове) и едно водно съхранилище, направено съ зидове. Отъ намѣренитѣ пари сѣ забѣлѣжителни ония, които сѣ отъ римский императоръ Гордианъ и нѣколко отъ автономнитѣ пари на г. Адрианополъ, отъ врѣмето на сѣщия императоръ.

Отъ Ваковското заселище пѣтьтъ е излизалъ на право къмъ сѣверъ, като е минѣвалъ покрай *Стръмското градище*, което се намира между пѣтьтъ и близката Тунджа, на едно доста лично и мѣчно достѣпно мѣсто; плантъ на това градище неможе точно да се изучи споредъ камънитѣ, които сѣ съборени и отгорѣ нахвърлени. Градището е служило за пазение на пѣтьтъ. То е много стратегичний пунктъ, което се доказва и отъ това обстоятелство, че въ 1885 г., въ врѣмето на пловдивский прѣвратъ до самото градище е билъ расположенъ лагертъ на българската войска, която бѣ турена да пази срѣщу настѣпванието на турската войска отъ къмъ Ямболъ.

По-нататкъ пѣтьтъ отивалъ покрай десний брѣгъ на Тунджа до с. Хасанбегли; между това село и околпийский градецъ Казълъ-Агачъ личатъ прѣзъ двѣтъ рамена на Тунджа развалини отъ единъ старъ камъненъ мостъ¹⁾. Прѣдмѣтний пѣтъ е достигвалъ до с. Пандакли до пограничний старобългарский окопъ, който подъ название „*царский окопъ*“ се распознава отъ селский „*султанский окопъ*“ направенъ въ кърджалийскитѣ врѣмена, около селото, за защита на околното население отъ жестокигѣ нападания на Кърджалийцитѣ.

Сгодний теренъ, прѣзъ който минѣва тоя пѣтъ отъ Одринъ, както и римскитѣ остатки до с. Ваковъ, показватъ, че прѣдмѣтний пѣтъ е билъ римский и е съединявалъ г. Адрианополъ съ г. Кабиле, а въ по-насѣтнѣшнитѣ врѣмена съ г. Диосполисъ²⁾. Въ 378 г. Готитѣ, слѣдъ като минѣли прѣзъ Кабиле, сѣ се упѣтили по този пѣтъ за Одринъ. Като заключаваме отъ

¹⁾ Археол. изслѣдвания въ Травна стр. 60—61.

²⁾ " " " " " 33—36.

Ювасанията на Аппианъ. Голитъ сѣ се срѣщали съ римската войска 11 римски мили (16.3 км.) на сѣверъ отъ Одринъ, следователно въ околността на с. Фикель. Тука е прозвѣздала страшна битка: 60,000 Римляни, заедно съ императорътъ си останали мъртви на бойното поле.

За значението на този път, отъ Одринъ къмъ Балканътъ, въ турските времена, имахме случай да поговориме въ една особенна статия въ едно отъ списанията ни ¹⁾.

Отъ този път се е минѣвало по низкитѣ источни отклонения на Сакаръ Планина къмъ връхътъ Дервишъ-Тепе, който е отдѣленъ отъ високото сакарско било съ едно ниско скално сѣдо, връзъ което е расположено селото Дервишка могила. Тоя връхъ достига височина 686 м. надъ морето и съ уединеното си положение владѣе надъ Тундженската долина; отъ него изгледътъ обхваща цѣлата страна отъ Одринъ чакъ близу до Ямболъ. За голѣмата стратегична важностъ на този връхъ споменахме вече на друго мѣсто. У околното население сѣ се съхранили разни прѣдания за кървави сражения на този връхъ: това е накарало населението да вѣрва, че тъмочервенитѣ гранатни кристали, зараснали въ гнѣсенъ камъкъ, отъ който се състои връхътъ, сѣ окаменели капки кръвъ. Въ предишнитѣ времена Дервишъ-Тепе е било пазено съ едно градище, отъ което остатъци личатъ на най-високото му мѣсто.

Отъ политѣ на този връхъ отъ с. Дервишка могила минѣва единъ коларски път, който се въскачва на най-високото сакарско било и се простира по него чакъ до другий му край, все по самата турско-българска граница. Като вървимъ по тоя пътъ най-напрѣдъ минѣваме покрай „Яничарска могила“, която е искусвенно направена и е служила, види се, като стражна позиция. Стражата не нея, види се, да е имала съобщение — деня съ димъ, ноця съ огънь — съ искусвенната могила Дервишъ-Тепе или Дедева могила, издигната на

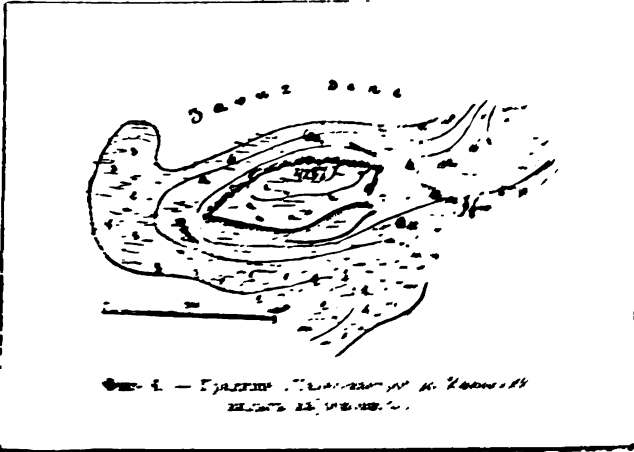
¹⁾ Археол. изследвания въ Тракия стр. 86.

единъ отъ личнитъ върхове — Дедевица — въ Чараганский Бакаджикъ. Тази могила раскопавахме прѣвъ 1887 год. и се увѣрихме, че не е била гробна нъ стражна. По-нататкъ минахме покрай най-високото мѣсто на билото (822 м. надъ морето), дѣто се намиратъ — орани ниви на близкото Ново-село и развалини отъ едно градище, извѣстно у околното население подъ чудноватото име *Римъ-папа* или *Папаримско кале*. Това название е било нарочно распространено отъ поповетъ на католический мѣнастиръ въ с. Соуджакъ съ цѣль, да се агитира въ полза на католическата пропаганда между околното население отъ источно вѣроисповѣдание. Тия попове приказватъ, че градището е свидѣтель на нѣкогашни папаримски владѣния по тия страни.

Отъ градището пѣтътъ е минѣвалъ нѣкога по билото чакъ на югоистокъ отъ с. Гердеме, дѣто се намира *кале*, до изворитъ на Дуандере, до познатата ни мѣстность Сѣрливитъ води. Това кале се пада на високото сакарско било и е било съградено отъ прости камъни безъ хоросанъ. Оттука по водораздѣлтъ на Дуандере и Явзудере сливаме въ страната на мегалитическитъ паметници. По тия мѣста, срѣщаме самъ тамъ остатки отъ тухли, които показватъ, че тамъ е имало нѣкога заселени мѣста. Една мѣстность въ направлението къмъ с. Крушево, носи название Тухлово, види се, споредъ многото тухли, които се намиратъ въ околността му.

Сегашний пѣтъ по сакарското било съединява Дервишка могила съ с. Крушево. На пѣтътъ отъ послѣдното село за Каваклии оставатъ отъ лѣвата страна, на сѣверозападъ, развалинитъ на *Палео-Кастро*, както ги нарича околното гръцко население. Тия развалини се намиратъ на западъ отъ Каваклии, нѣщо около 3 км. далечъ, посрѣдъ върховетъ, що се простиратъ отъ долината на Явзудере къмъ високото сакарско било. Палео-Кастро е било съградено, наспоредъ терентъ отъ картени камъни, съединени съ хоросанъ. Основата му е продълговата и прилича на едно копие, на което острий върхъ е обърнатъ на югоистокъ. Отъ сѣвероисточната страна, дѣто върхътъ е доста стръменъ (подъ 45°) къмъ кав-

крийскитѣ лозя, Палео-Кастро, е било укрѣнено съ единъ
 якъ зидъ, въ видъ на една дъга, на дължина 200 рас-
 крача. Къмъ този зидъ, види се, да се е приспособили
 валъ отъ сѣверната страна другъ зидъ на прѣдградиста.
 Отъ югозападната страна на Палео-Кастро, на дължина
 също около 200 раскрача, върхътъ се спуска стръмно
 въ видъ на една скална стѣна въ коритото на Убуядере.
 Слѣди отъ зидоветѣ се намиратъ само по тии мѣста,
 дѣто естественната скала не е много стръмна. Гради-
 щето е било най-лесно достъпно на сѣверната си страна
 на дължина само 30 раскрача. Отъ тази страна, върхътъ;

Фиг. 1. — Градче Палео-Кастро отъ К. Коопачевъ.
 Видъ отъ югозападъ.

вързъ който е разположенъ стрѣмно, на югозападъ на
 сѣдѣния връхъ 425 м. височина на северозападъ. Най-високиятъ връхъ на сѣверозападъ е била
 пазена съ двѣ стѣни отъ югозападъ и югоизтокъ, а
 рана до югоизтокъ при втория връхъ на северозападъ
 а втората въ западния връхъ. Най-високиятъ връхъ на
 градчето е била пазена отъ югозападъ и югоизтокъ
 на югоизтокъ при втория връхъ на северозападъ
 е отворенъ къмъ западъ и югоизтокъ. Градчето
 Страна Палео-Кастро и днешния Палео-Кастро

Отъ Палео-Кастро градчето е било достъпно на
 западъ. На сѣверъ отъ градчето е било разположено

е въ стари врѣмена едно заселище, както показватъ нѣкои остатки отъ стари сгради, голѣми тухли и староврѣмски пари. Тука е билъ намѣренъ „тракийскій конникъ“ (chevalier de Thrace), изобразенъ на една малка мряморна плочка, съ квадратенъ видъ; страна дълга 0·15 м. Конникътъ държи въ дѣсната си рѣка едно копие. Отъ намиранитѣ тукъ пари видѣхме бронзени отъ Александра III-й и срѣбърни на г. Месемврия.

Почти на истока отъ Каваклийското заселище, на разстояние 7 км., се е намирало *Дугановското заселище* (Col. de Douganovo, виждь картичката) въ гръцкото село Дуганово. Познатото ни Ваковско заселище е отдалечено отъ него само 5 км. на югоистока. Положението на село Дуганово е твърдѣ живописно; то се намира въ една котловина при сѣвернитѣ поли на Сакаръ Планина съ богати извори, които образуватъ началото отъ Дугановската рѣчица; тая послѣдната се влива въ Тунджа до с. Шахли. Посрѣдъ селото Дуганово се намиратъ градини съ зеленчукъ, при разработването на които се показватъ многобройни основи на стари сгради, голѣми тухли, староврѣмски пари и други паметници, като дѣлани и писани камъни. Отъ тука е билъ прѣнесенъ въ близекій мѣнастиръ св. Троица, единъ мряморенъ камъкъ, връвъ който е изобразенъ богъ Юпитеръ и богиня Гера съ старогръцкѣи надписъ ¹⁾. Въ селската черква се съхраняватъ три малки старини: 1) Една мряморна статуйка, 0·34 м. висока, която представлява единъ мѣжъ; до мѣжътъ стои едно дѣте съ покривка на главата. На долната частъ на статуйката се намира единъ кратъкъ надписъ ²⁾. 2) Една мряморна статуйка, 0·37 м. висока; тя прѣдставлява нѣкакъвъ си богъ, който трѣбва да се е почиталъ за лѣчителенъ богъ, както се показва отъ това, че той се опира съ дѣсната си рѣка о единъ бастунъ, на около който е увита една змия. Съ лѣвий си кракъ той се опира о единъ топчестъ прѣдмѣтъ. 3) Една квадратна плочка, съ страна 0·14 м. дълга, на която е издѣланъ испжк-

¹⁾ Археологическитѣ изслѣдванія въ Тракия стр. 81—82.

²⁾ Archäologisch-epigraphische Mitth. X. p. 144.

На най-високото мѣсто на Голѣмо-Мѣнастирски връхове се намиратъ голѣми развалини на едно градище. Развалинитѣ сѣ почти съвсѣмъ зараснали съ храсталаци така, щото опрѣдѣлението на видѣтъ имъ е доста затруднено. Градището е по-ново отколкото старото заселище до селото; споредъ намиранитѣ въ него византийски пари, види се, да принадлежи на срѣднитѣ вѣкове. Върхътъ, връзъ който е расположено градището, носи просто название „Кале-баиръ“; той е продълговатъ и стърчи най-високо отъ групата на Мѣнастирски връхове (598·5 м.). На сѣверъ и истокъ се спуща стръмно; на западъ се допиратъ до единъ по-низъкъ връхъ, нарѣченъ „Чивуди“, а на югъ се съединява чрѣзъ едно сѣдло съ *Срѣдний Баиръ* на Мѣнастирската група, къмъ който се присъединява на югъ по-високий връхъ на групата — *Голѣмъ камъкъ* (Транипетръ). За градището е водилъ единъ коларски пѣтъ, по сѣдлото между Голѣмъ камъкъ и Чивуди и е влизалъ прѣзъ една порта въ сѣверозападната частъ на градището. Тази порта се е намирала на западната частъ на югозападний зидъ и е била ужъ до прѣди малко врѣме запазена. Отъ сѣверозападната частъ на градището, която е била раздѣлена съ единъ напрѣченъ зидъ на двѣ почти неравни части, се е влизало, види се, въ прѣдградието, което е дълго около 300 раскрача. Въ югоисточний зидъ се е намирала една малка порта за пѣшаци. Дебелината на ограднитѣ зидове е до 2 м. а на напрѣчнитѣ до 1·2—1·5 м. Зидоветѣ сѣ били градени съ картенъ камъкъ, слѣпенъ съ хоросанъ; тухли се срѣщатъ нарѣдко. Връзъ сѣдлото между Кале Баиръ и Срѣдний Баиръ, се намиратъ развалини отъ една малка черквица св. Атанасъ. До нея се гледатъ два антични камъни, които, види се, да сѣ донесени отъ старото заселище до селото. Единъ отъ тия камъни е стълбена подпорка, а другий е частъ отъ фризъ, украсенъ съ испъкнали волски глави, 0,45 м. отдалечени отъ себе си и съединявани съ вѣнци (на дебелина 0·25 м.). До тази черквица е имало нѣкога калугерски стаи; на западъ се намира единъ дълбокъ кладенецъ, нарѣченъ

„Атанасовъ“; съ водата му се снабдявали, може би, обсаденитѣ въ близкото градище.

Въ околността на с. Голѣмъ Манастиръ е съществувало едно манастирско заселище, отъ което сж се запазили основитѣ на малки черквици, като: 1) черковището Св. Христофоръ на западъ отъ селото, 2) Св. Спасъ на сѣверъ, 3) Св. Георги на сѣвероистокъ и близу до него 4) Св. Илия. Вътрѣ въ селото черковището Св. Богородица съ стари основи. Изъ Манастирски върхове се намиратъ слѣди отъ скитнически жилища. Нѣма съмнѣние, че градището е служило главно за защита на калугерското население.

На пътятъ отъ с. Г. Манастиръ до с. Гумли се минава прѣзъ сѣдлото между Голѣмо и Малко-Манастирски върхове. При сѣвернитѣ поли на прѣдмѣтното сѣдло, нарѣчено „Мая-Боазъ“ се забѣлѣзватъ остатки отъ едно турско теке; по прѣдание тука се е събиралъ всѣка година въ турско врѣме „мая пазаръ“. Нѣма съмнѣние, че този пазаръ е билъ съхраненъ отъ сѣдлитѣ въкове, споредъ близкитѣ манастири. Подобенъ случай на съхранението на манастирскитѣ пазари, забѣлѣжихме за Сливенъ¹⁾.

Малко-Манастирски върхове носятъ на върхътъ си едно градище, което види се, да е служило за защита на рударското население, що е разработвало нѣколко желязни руди²⁾ по сѣвернитѣ склонове на тия върхове.

По сѣвернитѣ поли на Голѣмо Манастирски върхове, на югъ отъ с. Калѣжкѣй, е съществувало едно старо заселище. Споредъ казаното на селскитѣ тука се намиратъ голѣми тухли, глинени съдове, глинени съдове и др. Близу до това място се намира една плоска могила и до нея едно кладнище въ турско врѣмена тука е съществувало едно „мая пазаръ“, което е било разбито въ калѣжкѣйскитѣ врѣмена. Въ с. Калѣжкѣй е била турска крепост една кула за пазение отъ калѣжкѣйскитѣ калѣжкѣйци.

Въ околността на Манастирски върхове са се

¹⁾ Спомени на Сливенъ и околността му. Изд. 1908 г.

²⁾ Природни богатства въ България. Изд. 1908 г.

спръснати многобройни могили, отъ които най-забвль-жителни сж тия до с. Талашманли и с. Гръцко Акъ-Бунаръ.

За минялото на Мънастирски върхове имаме вече случай да споменемъ ¹⁾. Ълизу до сѣвернитѣ поли на тия върхове минява старобългарский пограниченъ окопъ. Въ XIV-й вѣкъ, види се, да е била тука на тогавашната граница между Българи и Византийци — пустина Парория или Мезомилионъ. Тия мѣста сж безъ съмнѣние сжци съ *Мелеонъ*, за който се споменува въ врѣмето на българский князь Крумъ, когато той поискалъ възобновление на пограничитѣ договори, направени отъ прѣдшественникътъ му Кормесий съ императоръ Теодосий III въ 716 г.

IV.

Остава още да прѣгледаме пѣтищата и старитѣ заселища на истокъ отъ Тунджа. Прѣзъ тия страни миняватъ всички пѣтища, които съединяватъ Цариградъ и Одринъ съ проходите на Источний Балканъ.

Единъ отъ най-старитѣ пѣтища е билъ римский пѣтъ, който е съединявалъ градъ Дебелтъ ²⁾ съ римската станция Остудизосъ (до Хафса); той е минявалъ прѣзъ с. Факия ³⁾, послѣ по сѣвернитѣ и западнитѣ поли на пограничния връхъ Кервансарай къмъ с. Кайбиларе ($\frac{1}{4}$ ч. на истокъ). Отъ тука той е минявалъ на югъ по водораздѣльтъ на Текенската и Хасанската рѣка, близу до с. Малкочово (на истокъ) и послѣ на западъ отъ с. Девлетъ-Агачъ, нѣщо около $\frac{1}{2}$ часъ е, прѣсичалъ Текенската рѣка. По-нататкъ пѣтътъ е минявалъ покрай с. Карамза и по течението на Асъръ-дере като е слизалъ, въ посока почти на югъ, въ Остудизосъ. Развалинитѣ на тази станция се намиратъ близу до с. Хафса, първото село на пѣтътъ отъ Одринъ за Цариградъ.

¹⁾ Археологическитѣ изслѣдования на Тракия, стр 11.

²⁾ Арх. изслѣдования стр. 26—28.

³⁾ " " " " 12.

пенъ лагеръ въ видъ на полуокръженъ окопъ. Мѣстното население нарича този окопъ „циманский окопъ“¹⁾. Това обстоятелство, че окопътъ е обърнатъ къмъ южната страна, показва, че е служилъ на Българитѣ за защита противъ нападение отъ страна на Византийцитѣ. Отъ с. Иени-Махала пѣтьтъ е минавалъ между Войнишкий и Малкий Арнаутский Бакаджикъ, на югъ къмъ с. Дерекъой и по-нататъкъ прѣзъ с. Девлетъ-Агачъ покрай с. Ескиполосъ, за Кърклиси и Цариградъ. За защита на този пѣть сѣ служили многобройни градища каквито има на Войнишкий Бакаджикъ), въ околността на с. Дерекъой, Ескиполосъ и др.

Въ околността на с. Дерекъой се намиратъ старини отъ различни врѣмена. На югозападъ отъ селото се забѣлзватъ слѣди отъ едно старо заселище, дѣто се намиратъ пари отъ императора Антонина, Юстиниана и др. Отъ тия мѣста е билъ прѣнесенъ единъ камъкъ въ близкото село Голѣмъ Боялъкъ; той е една мряморна главица отъ йонический стѣлбъ съ изящна работа. Дължината на горната му квадратна стѣна е 0.3 м. Отъ срѣднитѣ вѣкове сѣ останали въ околността на с. Дерекъой двѣ градища: *Голѣмо* и *Малко*. Първото се намира между с. Дерекъой и пограничното селце Ходжакъой, а второто на югоистокъ отъ селото. Покрай Голѣмото градище се минава за с. Вайсалъ и по-нататъкъ за Одринъ; а покрай Малкото — прѣзъ с. Девлетъ-Агачъ и Кърклиси за Цариградъ. Малкото градище е расположено на единъ връхъ, който е достъпенъ отъ южната страна. То се е състояло отъ собственото градище и прѣдградие; първото има видъ на единъ квадратъ (съ страна 32 раскрача), а къмъ сѣвероисточната му страна се присъединява прѣдградието, което лежи малко нѣщо по низко отъ собственото градище. При политѣ на върховетѣ, връзъ които сѣ расположены градищата, се намиратъ богати извори, а при сѣвернитѣ поли на връхътъ на Малкото градище се намиратъ слѣди отъ горѣпоменѣтото заселище. На ис-

¹⁾ Арх. изслѣдования стр. 5.

токъ отъ Малкото градище, прѣзъ единъ долъ, се намиратъ на една поляна остатки на единъ укрѣпенъ мѣнастиръ. Оградната му стѣна има видъ на единъ четвероъгълникъ, съ страна около 50 раскрача дълга. Изъ сѣверната и западната страна на оградата сж се подавали на вънъ двѣ четвъртити кули, които, види се, да сж пазили портитѣ. Първата кула е отдалечена 15 раскрача отъ сѣверозападний рогъ, а втората — 16 раскрача отъ югозападний рогъ на оградата. Кулитѣ сж имали дължина около 10 раскрача, а ширина около 5. Въ вжтрѣшното пространство се забѣлзватъ основи отъ една черква съ 15 раскрача широчина и 20 дължина. За забѣлзване е, една малка сграда, която се е намирала уединено, вънъ отъ оградата. Тази сграда се намира на расстояние около 22 раскрача отъ западната кула, просрѣна надлъжъ отъ истокъ къмъ западъ. Дължината ѳ е 16 раскрача и ширината 5, съ слѣди отъ една малка постройка до югоисточний ѳ рогъ. Прѣди нѣколко години селянитѣ сж раскопавали черквата и сж намѣрили една гробница съ двѣ човѣшки глави.

Въ близкитѣ погранични мѣста, на истокъ отъ с. Ходжакьой и на югъ и на югоистокъ отъ с. Дерекьой, се намиратъ слѣди отъ едно старо заселище „Ичь-к.мсе“ (Три черкви) съ развалини отъ три черкви, а на истокъ сж развалинитѣ на с. Ириклия.

До с. Ескиполосъ се намиратъ на единъ остъръ и личенъ връхъ, развалинитѣ на византийското градище *Скопелосъ*.

Отъ Одринъ е излизалъ още единъ пжтъ на сѣверъ по лѣвий брѣгъ на Тунджа. По този пжтъ се вѣскачваме по рѣка Правадишница къмъ развалинитѣ на срѣднеевковното градище *Проватонъ*, което е отдалечено отъ Одринъ 19 км. То е расположено на лѣвий брѣгъ на рѣката, срѣщу село Праводия, на едно равно мѣсто, нѣщо около 40 м. високо надъ рѣката. Отъ тука понататкъ къмъ сѣверъ прѣминжваме пограничитѣ връхове помежду двѣ голѣми укрѣпления до с. Дермендере и Голѣмъ Боялъкъ; тия укрѣпления се намиратъ въ

една западоисточна линия, на раздалечъ 19 км. Първото отъ тѣхъ е *Дермендерско* — и второто *Боялашко-градище*; близу до послѣдното, до с. Турфали, се намира едно любопитно градище, което види се, да е служило за защита на рударското население. Въ околността на туй село сж се разработвали нѣкога желѣзни и мѣдни руди.

Дермендерското градище се намира между с. Сръмъ и Дермендере, на лѣвий брѣгъ на Дермендерската рѣка, на единъ високъ връхъ. Този връхъ е отдалеченъ нѣщо около 20 минути пѣтъ на западъ отъ послѣдното село и се спуща стръмно особено къмъ истокъ и сѣверъ. Градището захваща едно голѣмо пространство и е било съградено по византийский начинъ съ единъ пиргъ (кула) на срѣдата. Ограднитѣ стѣни на градището иматъ видъ на единъ четвероугълникъ; споредъ съборенитѣ камъни до роговетѣ, се види, че е имало четири кули въ оградата. На най-високото мѣсто на вътрѣшното пространство се е намиралъ единъ четвеространенъ пиргъ (кула), съ 6 раскрача дължина и 10 широчина. Дължината на една оградна стѣна достига до 140 раскрача. Стѣнитѣ сж били съградени отъ картенъ камъкъ и хоросанъ съ тънки пластове тухли помежду. Тухлитѣ сж четвъртити, до 0·3 м. дълги и 0·3 дебели. Любопитно е, че срѣщу градището, на сѣверозападъ, въ долината на Дермендерската рѣка, се ископаватъ човѣшки скелети, стрѣли, ножове и др. Нѣма съмнѣние, че тия намирания свидѣтелствуватъ за нѣкогашно сражение по тия мѣста. На югъ отъ градището, на далечъ $\frac{1}{2}$ ч., се намира една мѣстность, нарѣчена „*царевъ конакъ*.“

Боялашкото градище се намира на сѣверъ отъ с. Голѣмъ Боялкъ, на расстояние нѣщо около 20 минути пѣтъ. Върхътъ, връзъ който е расположено градището, е уединенъ и чрѣзъ едно сѣдло е отдѣленъ отъ по високий връхъ *Чалъ-Баба*, който се пада на западъ отъ него. Градището е било съградено на едно голѣмо пространство и е било мѣчно достъпно отъ всичкитѣ страни. Ограднитѣ стѣни на градището прѣдставлявали единъ многоугълникъ, отъ външнитѣ рогове на който

сж се подавали многобройни малки кули; тѣ сж итали видъ на единъ четвероугълникъ, като сж били 4 раскрача дълги и 4 широки. На най-високото мѣсто на вѣтрѣшното пространство, къмъ сѣверний край, се е издигала една четвероугланна кула (съ 6 раскрача дължина и 11 ширина). Около градището личатъ слѣди отъ окопи. Отъ кулата има хубавъ изгледъ на около; отъ югоистокъ се подава острий връхъ до с. Ескиполосъ, а на западъ се гледатъ Мѣнастирски връхове.

Турфалийското градище се намира на единъ низкъ връхъ, нѣщо около 15 минути далечъ на югозападъ отъ с. Турфали. Градището е имало видъ на единъ четвероугълникъ, съ дължина около 80 раскрача и ширина около 75. Входътъ къмъ градището е билъ отъ источната, най-ниска страна. Изгледътъ отъ него не е никакъвъ. Любопитно е, че на западъ отъ градището, въ долината на една рѣчица, която се влива въ Малко-Дервентската рѣка, се намиратъ слѣди отъ едно старо заселище съ малка черквица. По тия страни открихме слѣди отъ едноврѣмешното разработване на руди и нѣма слѣдователно съмнѣние, че заселището е било рударско и градището е служило за негова защита. Рудний теренъ се простира на западъ отъ рѣчицата. Най-напрѣдъ се срѣщаме съ сгурия, която образува на лѣвий брѣгъ на рѣчицата, доста дебели пластове. Сгурията е желѣзна, като съдържа и слѣди отъ мѣдъ; това се познава по зеленитѣ петна (малахитъ). Рудний теренъ се простира отъ тука на западъ и се състои отъ два рудни пунктове. На първий — по-близкий, се намиратъ дълбоки трапища, а на около тѣхъ насипана земя, въ видъ на голѣми грамади. Камъкътъ на скалата е сивъ, кристалически варовикъ. На югозападъ отъ този пунктъ се издига едно ниско гористо възвишение, нарѣчено „*Телешкий габракъ*.“ Дѣто пъкъ се намиратъ многобройни трапища и купища. Тука сполучихме да намѣриме единъ незасипаний входъ къмъ подземни дупки. Това сж тѣй нарѣченитѣ „*Телешки дупки*“, които се прѣдставяватъ като нѣкакъвъ подземенъ лабиринтъ. Дупкитѣ сж искусвено издълбани въ сивъ

варовитъ камъкъ. Прѣзъ едно малко отворстие въ единъ дълбокъ трапъ, влизаме въ самата дупка; тя е най-напрѣдъ тѣсна и само съ наведена глава можемъ да минемъ прѣзъ нея. Влизаме сѣтиѣ въ една по-пространна дупка, въ която тукъ тамъ можемъ да вървимъ исправено. Слѣди отъ изкуственното издълбаване едвамъ се вече забѣлзватъ по причина, че варовитий камъкъ е изгубилъ отъ дълговрѣмното прѣсмукване на водата първобитний видъ на дълбаната повърхность. На разстояние около 10 раскрача отъ тази дупка се намира една третя дупка; прѣзъ едно малко отворстие слизаме наклонено на долу, най-напрѣдъ исправени, послѣ лѣжишкомъ и най-сѣтѣ съ наведена глава. На крайтъ на тази дупка, отъ лѣвата страна, се намира едно тѣсно кръглесто отворстие, задъ което се гледа друга една дупка. Отворстието е толкова малко, щото не е възможно да се промъкнемъ прѣзъ него. Нѣма съмнѣние, че тука се захваща друга една дупка, която е пристѣпна отъ другадѣ. Нашитѣ проводници ни разказаха, че прѣди нѣколко години двѣ момчета се промъкнали прѣзъ отворстието и минали прѣзъ една тѣсна дупка чакъ до една дълбока вода, задъ която се гледало продължението на дупката. Въ стѣнитѣ на дупкитѣ се забѣлзва варовикъ, който по нѣкои мѣста съдържа слида; въобще долнитѣ пластове се състоятъ отъ чистъ варовикъ, а горнитѣ сж отъ размѣсенъ варовикъ. Като се връщаме отъ кръглото отворстие, ударихме отъ дѣсно на една тѣсна дупка, прѣзъ която се промъкнахме лѣжишкомъ и влѣзохме въ едно продълговато пространство. Тука се забѣлзватъ явни слѣди отъ едноврѣмешно изкуственно дълбание на камъкътъ. Отъ това пространство скогнахме въ единъ по-низка дупка и послѣ вървѣхме наклонено чакъ къмъ крайтъ ѳ. Рудни жили ненамѣрихме, нѣ намѣрихме слѣди отъ различни рудни минерали. Нѣма съмнѣние, слѣдователно, че тия дупки сж били дълбани да се търси руда.

Близу до входното мѣсто на Лелешкитѣ дупки се намира друга една дупка, която се спуща като кладенецъ на долу. Прѣди нѣколко години се спущали хора

въ нея, като нахвърлили вътрѣ дървета. Види се, че земята подъ Лелешкий гарбакъ е издълбана въ разни посоки. Не далечъ отъ Лелешкитѣ дупки се намиратъ други. Въ единъ трапъ се намира пакъ единъ входъ до 4 раскрача широкъ, прѣзъ който влѣзохме гърбишкомъ на вѣтрѣ. Минахме прѣзъ една доста широка дупка, нѣщо около 20 раскрача и дойдохе до крайтъ ѝ. По стѣнитѣ на тая дупка се гледатъ слѣди отъ истинно дѣлбание съ тѣло орудие. Рудни жили въ тия дупки несполучихме да намѣримъ. Въ терентъ, дѣто се намиратъ слѣди отъ едноврѣмешни рудници, открихме червена желѣзна руда (хематитъ), черна желѣзна руда (магнетитъ) и слѣди отъ мѣдни руди (малахитъ и азуритъ). Споредъ това се види, че тука нѣкога сж разработвали *жельзо и мѣдь*.

Въ геологическия съставъ на Сакаръ Планина и околността ѝ; влизатъ камъни отъ стари образувания, като гранитъ, гнейсъ, гранитенъ-гнейсъ и кристалически варовикъ (сивъ и бѣлъ мраморъ). Къмъ тия образувания се присъединяватъ третични варовики по южнитѣ и сѣвернитѣ склонове на пограничитѣ връхове, като напр. до с. Дуганово, сѣтнѣ до с. Фикла, дѣто въ варовиктъ сж дѣлбани дупкитѣ, и др. Распространени сж и камъни отъ едноврѣмешно лавопроехождение (андезитъ и др.); отъ тѣхъ се състоятъ Мънастирски връхове и Бакаджики. Любопитно е намиране на хлоритенъ аспидъ въ околността на с. Г. Дервентъ, на пограничния връхъ Яйла-Байръ; този аспидъ се лесно работи. Една отъ плочитѣ на дервентскитѣ долмени (на югъ отъ селото) е направена отъ хлоритенъ аспидъ. Подобенъ аспидъ се намира въ околността на Карлово ¹⁾. Въ кристалическитѣ варовики се намиратъ многобройни пещери, отъ които най-любопитни сж тия въ видъ на пропасти, както до с. Дермендере, Дерекъой и др. Въ варовитий теренъ на тия страни, изобилствува изворна вода, както до с. Дуганово, Дермендере и Дерекъой (Малкий и Голѣмий изворъ). Варовиктъ се намира по нѣкои мѣста въ видъ

¹⁾ Природни Богатства, II издание, стр. 102.

и между с. Драмали и с. Кизилджиклисе. Въ тия страни изобилствуватъ руди; освѣнъ Турфалийскитѣ руди се намиратъ — до с. Дерекъой, между с. Пашакъой и Мураданли, до с. Срѣмъ, с. Ваковъ, Мънастирски връхове ¹⁾ и Бакаджикъ ²⁾. Дерекъойската и Ваковската руда сж манганени; тѣ сж сжщитѣ руди, както тия които се намиратъ въ околността на г. Сливенъ (въ Синитѣ камъни) и на пѣтьтъ отъ г. Ямболъ за Сливенъ. На югоистокъ отъ с. Ваковъ, нѣщо около $\frac{1}{2}$ ч. разстояние се намира Мадемъ-дере (рудна рѣка), дѣто открихме копани плитки мѣста съ парчета кремъкъ и манганена руда. А на югозападъ отъ с. Ваковъ по Сухата рѣка, задъ лозята, намѣрихме грамади желѣзна сгурия, въ която се намиратъ още парчета нерастопена черна желѣзна руда. Слѣди отъ желѣзна сгурия открихме и въ близкото Ново-село; обаче тази сгурия, се види, да е останала отъ цигански желѣзари. До с. Срѣмъ намѣрихме парчета черна желѣзна руда, която е зарастнала въ варовикътъ; на югоистокъ отъ сжщото село намѣрихме даже едно парче чиста руда, която е нѣколко дециметра дълго и $\frac{1}{2}$ дцм. дебело. До сѣвернитѣ поли на Кервансарай се намиратъ плитки трапища направени отъ нѣкогашното търсение руда по тия мѣста.

Пѣтьтъ отъ Одринъ прѣзъ Праводия, послѣ между Боялашкото и Дермендерск то градище, достигаше понататкъ, къмъ сѣверозападъ въ старото заселище до с. Хамбарли. Заселището е било расположено на истокъ до селото, дѣто се намира една лична висока могила. При разработванието на нивитѣ се намиратъ основи отъ стари сгради и римски пари. Намѣрени сж мряморни стълбове (съ диаметръ 0·3 м.) и една четверо-странна подпорка отъ единъ стълбъ съ старогръцкии надписъ, въ които се споменува за градъ Девелконъ. Нѣма съмнѣние, че този градъ е сжщий съ градъ Дебелтъ (Deultus, Deultum, Dibaltum, Develtos), на който

¹⁾. Природни Богатства. Шкорпилъ стр. 64.

²⁾. " " " " 44, 45.

развалинитѣ открихме до с. Яйказли ¹⁾, въ околността на г. Бургасъ. Вжтрѣ въ селото Хамбарли е била намѣрена прѣди нѣколко години една тухлена гробница въ видѣ на фурна съ двѣ човѣшки глави. На югъ отъ Хамбарли въ с. Четалово е билъ намѣренъ единъ любовитенъ релефъ, който прѣдставлява „тракийски конникъ“. Той е изобразенъ на една мраморна плоча, висока 0·45 м., дълга 0·4 м. и дебела 0·06 м. Конникътъ е облеченъ съ една кѣса дрѣха и държи едно копие; конътъ — жребець стои скочипкомъ съ прѣднитѣ крака и е украсенъ на главата съ една качулка. До конътъ се гледа едно куче, което напада една свиня. Прѣдъ конътъ се намира нѣщо като една подпора (олтаръ?), изъ която се подига дърво. Задъ конътъ се забѣлѣзва едно облѣчено лице. На долната частъ на плочата, подъ релефътъ, се намира четворореденъ старогръцкый надписъ, койго се почева съ думи: „Аполлони“ (т. е. на бога Аполлона).

По нататъкъ къмъ сѣверъ прѣдмѣтний пѣть отъ Одринъ прѣвъзъ Хамбарли, минѣва въ старитѣ заселища въ околността на с. Бейкѣой и с. Инджиели ²⁾ и по нататъкъ до близкий старобългарскый окопъ.

Любопитни старини изъ тия страни, на истокъ отъ Тунджа сѣ още: 1) подземний водопроводъ, извѣстенъ у населението като „подземна Яна рѣка“ ³⁾ и отдавнашни старини до с. Коджабукъ ⁴⁾.

Въ тия страни се намиратъ освѣнъ горѣописанитѣ градища и други. На югъ отъ границата се намира по едно градище на Саманлъкъ-Байръ до с. Вайсалъ и до с. Хаджиларе (¹/₂ часъ на сѣверъ отъ селото). До границата пакъ се намиратъ слѣдующитѣ: 1) на Ханла-Баиръ до с. Хамзабегли 2) между Стрѣмъ и с. Урумбегли, на лѣвий брѣгъ на Тунджа 3) на върхътъ Шакиръ-Баба и Бегълъ до с. Г. Дервентъ и 4) на върхътъ Кервансарай. Между границата и пограничний

¹⁾. Археол. изслѣдования стр. 26—28.

²⁾. Археол. изслѣдования стр. 29, 30.

³⁾. " " " 22.

⁴⁾. " " " 44.

на бълъ зърнестъ мряморъ, какго въ Кавакли, с. Сръмъ М. Дервентъ, 3) въ околността на с. Корбунаръ на Хиссарлъкъ-Байръ, 4) до с. Кизилджиклисе „Казашко кале“, 5) между с. Пашакъой и Ичме, на лѣвий брѣгъ на Поповската рѣка 6) до с. Мишели на Чаушъ-Бунаръ, 7) между с. Таштепе и Дюкменъ на Чангарли-Байръ, 8) между с. Таштепе и Ишикли, 9) на югозападъ отъ с. Бейкъой, на едно ниско възвишение на самий лѣвий брѣгъ на Тунджа.

Пашакъойското градище се намира нѣщо около $\frac{1}{2}$ ч. далечъ, на сѣвероистокъ отъ с. Пашакъой, на единъ отъ скалиститѣ брѣгове на Поповската рѣка. Градището е имало видъ на единъ четвероугълникъ, 50 раскрача широкъ и 80 — дълъгъ. Ограднитѣ му стѣни сѣ били снабдени съ три кули, а вътрѣ въ градището, близу до источната стѣна, се е изгигала на най-високото мѣсто една четвеространна кула (пиргъ). Най-лесно пристѣпна страна на това градище е южната; въ нея е имало порта, която е била пазенъ съ една кула. За забѣлѣзване е, че на югоистокъ отъ градището, на разстояние 10 раскрача, се забѣлѣзватъ слѣди отъ една малка сграда. На югъ отъ градището се намиратъ слѣди отъ едно старо заселище. По тия мѣстасе намиратъ пари отъ императоритѣ: Юстинианъ, Василий и др.

Отъ други стари заселища, слѣди отъ които се намиратъ въ страната, на истокъ отъ Тунджа, е за забѣлѣзване едно заселище на югозападъ до с. Иени-Махале, близу до старобългарский окопъ. На това мѣсто на едно пространство отъ 4 уврата голѣмина, се ископаватъ тухли, керемиди, голѣми кюпове и римски пари. Отъ тамъ сѣ донесени голѣми работени камъни, които се намиратъ въ селото (на чешмата и въ черквата).

V.

Горѣописанитѣ страни на истокъ отъ Тунджа не сѣ изгубили важността си, нито въ по-сетнѣшнитѣ врѣмена. Като доказателство на туй сѣ многобройнитѣ турски паметници, а именно пѣтища. Прѣзъ тия страни

сѣ минѣвали пѣтица, които сѣ съединявали Цариградъ и Одринъ съ Дунавътъ. Отъ Одринъ е излизалъ единъ пътъ на сѣвероистокъ и е прѣминѣвалъ пограничните връхове до с. Г. Дервентъ; по-нататкъ е отивалъ прѣзъ с. М. Дервентъ, с. Попово и Бакаджикъ въ Чалкъвскій (Ришскій) проходъ за гр. Шуменъ. Г. Дервентъ е било стражарско (дербенджийско) село и българското му население е било снабдено съ различни правдини и свобода. Турското правителство не му зямало данкъ; само селото е било задлъжено да дава всѣка година 50 кола дърва и кюмюръ на една джамия въ Одринъ. Стражаритѣ излизали на пътътъ, особено когато е минѣвала поща и биели отъ врѣме на врѣме на едно тѣпанче. Тѣй сѣщо и въ околността на с. Ваковъ (на югъ) има единъ връхъ на пътътъ, дѣто ваковските стражари¹⁾ сѣ биели на тѣпанъ. Този връхъ още до днесъ се нарича *Даулъ-Баиръ* (Тѣпаненъ връхъ). Въ кърджалийските врѣмена въ с. Г. Дервентъ е била съградена една кула отъ нѣкой си Даадеверенъ отъ Одринъ. Кулата е била вътрѣ снабдена съ мазгали, а на около е била заградена въ видъ на едно градище съ високи стѣни (до 3 човѣшки боя). Вътрѣ се е прибирало населението, когато сѣ нападнали Кърджалиитѣ. За Даадеверенъ приказватъ, че е билъ пѣленъ господаръ на селото; той самъ е сѣдилъ и др. Виновитѣ сѣ били обѣсвани на колове, които сѣ стѣрчали на около селото. Споредъ едно суевѣрие, онзи, който е билъ невинно обѣсванъ, горѣло ноцѣ кандило надъ колътъ му.

Прѣзъ с. Г. Дервентъ се е минѣвало отъ Цариградъ, направо за В. Търново. Въ с. Дервентъ намѣрихме единъ гръцкый надписъ който показва, че прѣзъ това село дѣйствително се е минѣвало отъ Цариградъ за кѣдѣ Търново, още въ прѣдишните врѣмена. Прѣдмѣтний камъкъ е мряморенъ; въ надписътъ му се споменува за негово Блаженство Саулъ, отъ епархия В. Търновска, родомъ отъ Рѣховица, като идѣлъ отъ Цариградъ се е поминалъ тука въ 1712 г.

¹⁾ Арх. изслѣдования стр. 86.

старобългарский окопъ се намиратъ градища: 1) на северний край на Чалъ-Баба, 2) между с. Четалово и

Въ с. Попово се намиратъ развалини отъ единъ градецъ, който спорѣдъ едно прѣдание се нарича „*Буюкъ или Ески Пазаръ*.“ Той е билъ ужъ разваленъ въ кърджалийскитѣ времена. На истокъ отъ с. Попово, на дѣсний брѣгъ на Поповската рѣка се намира полузасипана турска баня и основитѣ на една джамия (14 раскрача дълга и 10 широка), а вътрѣ въ селото развалини отъ единъ мостъ, нарѣченъ „*Хаджиевъ мостъ*“

На югоистокъ отъ с. Попово се пада с. Пашакъой, гдѣто се намиратъ развалини отъ една баня. Въ това село е живѣялъ, по прѣдание, единъ паша, на името Сулейманъ. За него приказватъ че въ една сръбска война, слѣдъ като се е завърналъ въ селото, е довелъ 100 сръбски пленници съ бѣли дрѣхы и ги е заселилъ въ с. Пашакъой.

Други турски паметници по тия страни се намиратъ въ Къзълагачъ ¹⁾ и до с. Бѣйкъой (една съборен джамия и баня).

Отъ другитѣ турски пѣтища, е забѣлжителенъ везиренъ пѣтъ „везиръ-йолъ“ и „*пощенский пѣтъ*“ (мензиль-йолъ). Първий е излизалъ отъ Одринъ прѣзъ с. Г. Дервентъ и оттамъ е минавалъ направо къмъ Чалъ-Кавский проходъ, между с. Ичме и с. Бюдузлери, дѣто се намиратъ развалинитѣ на *везиревъ мостъ* (везиръ кепри), и по-нататъкъ между Малкий и Арнаутский Бакаджикъ. Отъ двѣтъ страни на *везиревъ пѣтъ* сѣ се намирали между опрѣдѣлени растоаяния, по двѣ малки могилки. Пощенский пѣтъ е излизалъ отъ Цариградъ и е минавалъ прѣзъ г. Кръклиси, с. Кайбиларъ, Кизилджиклисе, с. Бей-махала, с. Руссокастро, г. Айтосъ и по-нататъкъ прѣзъ Правадия е стигалъ до г. Силистра на Дунавътъ. Отъ този пѣтъ сее отклонявалъ другъ единъ отъ с. Кайбиларе прѣзъ с. Факия и с. Карабунаръ за Бургасъ.

¹⁾ Арх. изследованія стр. 60.

VI.

Римскитѣ владѣния на балканскій полуостровъ сѣ-
ли голѣмо значение, откогато императоръ Констан-
тинъ Великий е прѣнесълъ столицата на римската импе-
рия изъ Римъ въ Цариградъ.

Стотина години слѣдъ Константина откъмъ Дуна-
въ захванали да нападатъ на тѣзи страни хишни на-
падения, които повече отъ 100 години постоянно нападали
държавата. Цариградското правителство се погри-
жило да запази държавата си отъ тия нападения като
построило и възобновило многобройни укрѣпления, гла-
вно въ три линии:

1) *Дунавската линия.* Тя се почева съ искусствен-
нитѣ „Троянови вали,“ които излизатъ отъ брѣговетѣ
на Черно море до г. Кюстендже, послѣ минѣватъ прѣзъ
Меджидие и се свършватъ до с. Кокерлени на самий
брѣгъ на Дунавътъ. Троянови вали сѣ по дълги отъ
100 кил. и затварятъ отъ южната страна по-голѣмата
частъ на сегашна влашка Добруджа, между Дунавътъ
и Черно море. По нататъшното продължение на та-
зи линия е Дунавътъ, по дѣснии брѣгъ на който е ми-
нѣвалъ важенъ римскій пѣть съ многобройни укрѣ-
пителни станции.

2) *Балканската линия.* Тя минѣва по главното бал-
канско било отъ Еминскій носъ при Черно море по-
нататѣкъ къмъ западъ. Проходитъ прѣзъ Балканътъ.
А особено тия на источната му най-низка часть, сѣ били
обозначени съ укрѣпления и напрѣчни зидове. Това сѣ про-
изводитъ „Балкански порти“, за които ще говоримъ на
друго мѣсто. За стратегичното значение на проходите
на Источний Балканъ още въ турско врѣме свидѣтел-
ствуватъ напримѣръ Шуменскитѣ укрѣпления до сѣвер-
ний край на Чалъкавскій проходъ. Тия укрѣпления
можатъ да се нарѣчатъ „ключъ къмъ Цариградъ.“

3) *Сакаро-Странджевската линия* се прѣдставлява
като послѣдната укрѣпителна линия, съ която трѣбвало
да се запази Цариградъ отъ нападението на сѣвернитѣ не-
приятели. Тази линия е имала още въ срѣднитѣ вѣ-

кове голямо значение; тя е била собствено укрѣпен граница между българската и византийската империя защото пограничният окопъ (еркесия), по-на сѣверъ, положението си не е можилъ да прѣчи на нападения на Българитѣ връзъ византийската държава. Тази линия се намира на границата между Южна България и Турция.

Сакаръ Планина е била запазена съ двойна система на укрѣпления. Къмъ външната принадлежатъ: дветѣ калета на Мънастирски върхове, Аа-баиръ-калесъ, Дилджилерското градище и Минечевското, Главанското кале и Текебаирското (Хаджикьойский Хиссаръ). Където се присѣдиняватъ укрѣпленията на отсѣщната страна на Марица: Каратепенското градище, Куртъ-Калесъ градището до устието на Сазлия въ Марица и ягкото укрѣпление Неутзиковъ. Вътрѣшната система е била назначена главно да пази населението отъ подсакарски заселища въ случай на голяма опасностъ. Къмъ тия укрѣпления принадлежатъ още: Калето надъ Сърлива вода, Папаримското кале, Дервиштепенското градище, Новоселското и Сръмското.

Странджа Планина е била пазена главно съ укрѣпленията: Факийското градище, Дерекьойското, Големо-Боялъшкото, Дермендерското и др.

Когато тази линия не е могла да противоустои на нападенията отъ какъдѣ сѣверъ, то византийският императоръ Анастасиосъ I Дикоросъ (491 — 518) е провел една ягка стѣна, наричана „Анастасова стѣна.“ Тя отстои отъ Цариградъ 55 км.; стѣната излиза отъ Черноморе отъ с. Караджакьой почти на югъ (10-о Ю З) послѣ се простира прѣзъ долината на р. Серенджи-дерекъ и по западниятъ склонъ на Кушкая-Тепеси. По-нататъкъ тя минѣва все прѣзъ една гориста страна на западъ отъ с. Тюркьой и на юго-западъ отъ това село прѣсича Цариградско-Одринската желѣзница, като минѣва отчасти по нея, а отчасти науспорѣдъ съ нея тамъ, дѣто желѣзницата се извива на югъ къмъ с. Курфали между станциитѣ Сенекли и Кабачкьой. Най-сѣтнѣ тя достига до Мряморно море. Атанасовата стѣна при военното искусство на новия вѣкъ е изгубила значение.

I HAVE BEEN ADVISED BY THE DIRECTOR OF THE
CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY THAT THE
INFORMATION CONTAINED IN THIS DOCUMENT IS
UNCLASSIFIED EXCEPT WHERE SHOWN OTHERWISE
BY THE MARKING OF THIS DOCUMENT. DATE 01-15-80
BY SP-6 [REDACTED]

THIS DOCUMENT IS UNCLASSIFIED EXCEPT WHERE
SHOWN OTHERWISE BY THE MARKING OF THIS DOCUMENT.
DATE 01-15-80 BY SP-6 [REDACTED]

SECRET

ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED
EXCEPT WHERE SHOWN OTHERWISE BY THE MARKING OF
THIS DOCUMENT. DATE 01-15-80 BY SP-6 [REDACTED]

THIS DOCUMENT IS UNCLASSIFIED EXCEPT WHERE
SHOWN OTHERWISE BY THE MARKING OF THIS DOCUMENT.
DATE 01-15-80 BY SP-6 [REDACTED]

ALL INFORMATION CONTAINED HEREIN IS UNCLASSIFIED
EXCEPT WHERE SHOWN OTHERWISE BY THE MARKING OF
THIS DOCUMENT. DATE 01-15-80 BY SP-6 [REDACTED]

силното тракийско племе *Одрзитъ*, които сж заселявали центрътъ на Тракия, въ околността на Одринъ. Тѣхний князь Тересъ е съединилъ всички тракийски племена въ една държава, която синъ му Ситалкъ около 430 г. разширилъ на сѣверъ къмъ Дунавътъ а на западъ къмъ р. Места (съ изключение на свободнитѣ племена въ Родопитѣ). Обаче, подиръ смъртъта му въ 424 г. държавата се разпаднала на три части, които отъ 340 г. сж били подчинени отъ Галатитѣ. Още въ врѣмето на Александръ Македонский, въ началото на III вѣкъ, Галатитѣ почнали да приближаватъ къмъ сѣверний брѣгъ на Адриатическото море. Отредитѣ имъ кръстосвали цѣлий полуостровъ; едни, подъ началството на Камбаула и Кератрия, побѣдоносно прокождатъ тракийската страна, а други подъ прѣдводителството на Болгия, нападѣтъ на Иллиритѣ. Бренъ Акихорий, като разбилъ Пеонитѣ, навлѣзълъ въ Македония и поразилъ македонската войска въ едно сражение, въ което и самий кралъ Птоломей Керавнъ е останалъ мъртавъ на бойното поле (въ 279 г.). Слѣдъ ограбванието на Македония, Акихорий нахлува въ Гърция съ цѣлъ да разграби сѣкровищата, които се съхранявали въ делфийскій ораклъ; нъ той е билъ принуденъ да отетъжи. Въ сжщата година (279) единъ другъ галатскій отредъ, състоящъ отъ 20,000 души, подъ прѣдводителството на Лонория и Лутария, безпрѣпятственно е прокождалъ всички балканскій полуостровъ, за да прѣмине въ Мала Азия. Въ 278 г. К. Комонтриосъ, наследникъ на Акихория, събралъ Галатитѣ, които сж били принудени да напуснатъ Гърция и се отправилъ съ тѣхъ за Тракия, дѣто подчинилъ тракийскитѣ племена и основалъ една голѣма държава, която се е простирала отъ Бѣло море къмъ Дунавътъ и отъ Черно море къмъ Сърбия. Кралевско сѣдалище на тая държава е билъ *Тимисъ*; отъ тука 66 години наредъ Галатитѣ обезпокоявали търговскитѣ гръцки републики по брѣговетѣ на Черно море и Мряморно.

Отъ галатскитѣ нападания най-много е търпѣлъ цвѣтущій градъ Византионъ, при самата порта до Черно

юре. Още прѣвъ врѣмето на първий галатскій кралъ Комонторий, Византийцитѣ испращали на Галатитѣ голѣми парични подароци, по нѣкога 3000, по на сѣгнѣ 5000 и често даже 10000 златни статери. Тия подароци по-послѣ сж били замѣстени съ постоянно годишно плащание 80 таленти.

За галатската държава и за кралевското ѝ сѣдалище Тилисъ сж се съхранили твърдѣ непълни свѣденія. Стефанъ Византийскій, списатель въ VI-й вѣкъ подиръ Р. Хр., пише въ свой географическій словарь: „*Тилисъ градъ въ Тракия, близу до Хемъ (Балканъ)*“. Отъ това свѣденіе могло би да се заключи, че Тилисъ трѣбва да се търси при южнитѣ поли на Балканътъ, както правятъ нѣкои изслѣдователи. Тука обаче не трѣбва да се забрави, че подобни опрѣдѣления сж общи и споредъ тѣхъ една мѣстность на едно значително разстояние отъ Балканътъ може да се разбере че е „*близу до Балкантъ*“. Като очевидно доказателство на нашето мнѣние е римскій градъ „*Nicopolis ad Istrum*“ т. е. Никополъ до Истъръ (Дунавътъ), развалинитѣ на който се намиратъ до с. Никюпъ (до В. Търново), 50 км. *далеч* отъ Дунавътъ.

Въ списанието на Прокопій Цезарейскій се споменува — между тракийскитѣ укрѣпления, които византийскій императоръ Юстинианъ (527—565) заповѣдалъ да се построятъ — и за кастелътъ *Тудеусъ*. Подробно опрѣдѣление на положението му, освѣнъ името на провинцията, Стефанъ Византийскій не дава. Близу до Тудеусъ се споменува кастелъ *Карастора, Пинзосъ, Арзонъ и Кастра Забра*, отъ което може да се заключи, че въ близкостта имъ се е намиралъ и Тудеусъ. За тия кастели доказахме при описанието на военний пътъ отъ Одринъ за Пловдивъ, че Карастора се е намирала между с. Трикешли и Али-Паша, Пинзосъ до с. Чакърларе, Арзонъ на р. Сазлия и Кастра Забра до с. Саранли. Отъ това излиза на явѣ, че Тудеусъ се е намиралъ близу до тия мѣста: като вземемъ прѣдъ видъ стратегичното положение на Сакаръ-Планина, а именно най-важното ѝ укрѣпление — Главанско, прѣдполагаме, че

при това укрѣпление е билъ Тулеусъ. Нѣма съмнѣние, че Тулеусъ е сѣщия съ галатското сѣдалище Тилисъ, което трѣбва да се търси на сѣщото мѣсто.

Тилисъ трѣбва да се е намиралъ въ центрѣтъ на галатската държава. При това трѣбва да се е намиралъ на кръстопѣтьтъ на най-важнитѣ пътища, които сѣ водили къмъ най-силнитѣ тракийски племена, като къмъ Одризитѣ, Гетитѣ (между Балканѣтъ и Дунавѣтъ) и др., и къмъ гръцкитѣ крайморски колонии. На таквovъ положение напълно отговаря Сакаръ-Планина, която лѣжи почти по срѣдата на Тракия. Съ завладяването на тази планина е билъ завладяванъ и най-важниятъ пътъ на балканскитъ полуостровъ отъ Бѣлградъ за Цариградъ съ отклоненията му къмъ балканскитѣ проходи и къмъ брѣговетѣ на Черно море и Бѣло. Сакаръ-Планина се намира, както вече казахме по-горѣ, на послѣдната естествено укрѣпена линия — Страндженско Сакарската — отъ дѣто е било свободно да се правятъ нападения чакъ до Цариградъ. Като най-явно потвърждение на мнѣнието ни, за положението на Тилисъ въ Сакаръ-Планина, свидѣтелствуватъ мегалитическитѣ паметници за които не остава никакво съмнѣние, че сѣ *галатски*. Распространението на мегалитически паметници по страндженскитѣ отлози, свидѣтелствува, че Галатитѣ сѣ имали обсадена цѣлата Страндженско-Сакарска линия. Срѣдоточието на тѣхното владѣние се е намирало въ Сакаръ Планина.

Като се опираме на горѣказаното, отговаряме на горѣ положенитѣ въпроси така:

1) *Мегалитическитѣ паметници въ Сакаръ Планина сѣ галатски.*

2) *Кралевското сѣдалище на Галатитѣ — Тилисъ — се е намирало по сѣвернитъ склонъ на сѣщата планина, въ околността на с. Гердеме.*

За положението на Тилисъ е имало до сега съвсѣмъ различни мнѣния. Списателъ Маннертъ прѣдполага, че галатското сѣдалище се е намирало близу до Византионъ (Цариградъ), Рейхертъ — че е било нѣкъдѣ до Килия, слѣдователно до най-сѣверното устие на едно

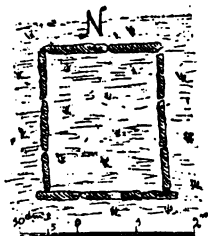
отъ дунавскитѣ гърла, Форбигеръ, — на Черноморскитѣ брѣгове, Томашекъ — че се е намирало подѣ Странджа Планина въ околността на г. Виза и Зекели — между Айтосъ и Карнабатъ, слѣдователно близу до най-важниятъ проходъ на Источний Балканъ. Нѣкои отъ тия списатели изрично забѣлжватъ, че за *подробното опрѣдѣление на мѣстоположението на Тилисъ, неможтъ да кажатъ нищо най-малко*. Само Иречекъ доста на подробно се занимава съ въпросътъ върху положението на Тилисъ. ¹⁾ Той вѣрва, да е сполучилъ да открие кралевското галатско сѣдалище въ названието *Туловско поле*, както се наричала Казанлъшката долина. До колкото ни е извѣстно названието „*Туловско поле*“ е съвсѣмъ непознато на населението на Казанлъшката долина. Сѣществува само едно селце Тулево (Тулово), на истокъ отъ г. Казанлъкъ. За названието *Туловско поле* се споменува въ българский царственикъ, написанъ въ 1762 г. отъ Пайсия Самоковский, послѣ въ пътешествието на Григоровичъ въ 1848 г. и въ австрийската карта на балканский полуостровъ (отъ 1879 г.). Възражаваме на Иречекъ, че Казанлъшката долина има стратегично положение за да отговори на галатското сѣдалище. Неможемъ да повѣрваме, че войнственний галатский народъ би се затворилъ въ Казанлъшката долина, та отъ тамъ да владѣ надъ тракийскитѣ племена като Одризитѣ, Гетитѣ и др. и да заплашва г. Византионъ.

Въ околността на с. Гердеме, се е намирало религиозното и политическо сръдоточие на Галатитѣ. Сѣдалището имъ Тилисъ, види се, че не е било заградено както други градове, нѣ е било распрѣснато въ видъ на заселища надъ изворитѣ на Явездере и Дуандере. Споредъ свѣденията на старий списатель. Страбо, галатскитѣ (келтийскитѣ) къщя, сѣ имали кръглестъ видъ и сѣ били направени отъ дѣски и плетъ; стрѣхитѣ имъ сѣ били връхлести. Въ врѣмето на крайна опасность Галатитѣ сѣ се скривали въ у-

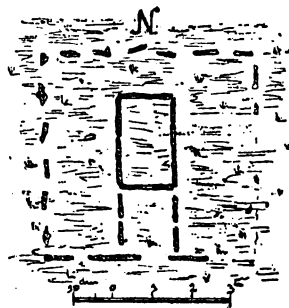
¹⁾ Časopis Českého Musea 1876. — Sitzungsberichte der Königl. böhm. Gesellschaft d. Wissenschaften Prag 1876., p. 280—283. и др.

крѣпления. Таково укрѣпление, види се да е било калето надъ Сърливата вода; то е направено въ видъ на една голѣма ограда отъ натрупани камъни.

Въ свещенитѣ тукашни джбрави Галатитѣ сѣ извършвали религиознитѣ си обряди на най-високий имъ богъ Лугъ. Нито едно религиозно тържество на Галатитѣ не се е извършвало другадѣ освѣнъ подъ сѣнката на свещений джбъ. Имелтъ, който расте по джбѣтъ, се е считалъ за небесенъ даръ и е служилъ като лѣкъ и срѣдство за расплодяване. За галатскитѣ свещеници — нарѣчени друиди — има стари прѣдания, спорѣдъ които тѣ, украсени съ джбови листа по гла-

Фиг. 7. — Доменътъ между с. Крушево и Гердеме (горизонталенъ разрѣзъ).
Стр. 20).

Фиг. 8. — Единъ доменъ съ ограда изъ околността на с. Крушево (горизонталенъ разрѣзъ).
Стр. 19).

вата, кога изгрѣе луната, сѣ отивали тържественно въ свещенитѣ джбрави, — наричани дринайметонъ — за да събиратъ имелтъ, който сѣ отрѣзвали съ златни ножници, искривени въ видъ на мѣсець. За вѣренъ проводникъ на Луга (Смеръ), като прѣдставитель на разсѣмнуванието се е считалъ пѣтелтъ; той е билъ сѣщеврѣменно народенъ символъ на Галатитѣ. Статуйки на пѣтелъ сѣ били намѣрени въ околността на Сакаръ-Планина. Така въ с. Г. Мънастиръ е била намѣрена една бронзена статуйка, която прѣдставлява единъ сѣдящъ пѣтелъ, 9 см. дълъгъ и вѣтрѣ кухъ и се рас-

тваря на длъжъ. ¹⁾ Освѣнъ Луга Галатитѣ сж имали и други богове, отъ които на първо мѣсто се намира богъ Хессъ (Hesus, Esus); той отговаря на богъ Марсъ и Таранъ (Taraniš, Taranicus). Богътъ Лугъ отговаря съ значението си на гръцкии Хермесъ и римскии Меркурий. На тия богове Галатитѣ сж принасяли и чловѣчески жертви, за които сж били употребявани или плѣници или осждени. Всѣки мжжъ прѣдзначенъ за жертва, е билъ ударянъ отзадъ съ мечъ, подиръ което се е наблюдавало съ внимание — паданието му, трептението на членоветѣ и течението на кръвта. Нѣма съмнѣние, че подобни жертви сж били извършвани и въ

Фиг. 9. — Знакътъ въ долменъ до Стойовата круша (Стр. 23).

сакарскитѣ джбрави и види се, че жертвеннитѣ камъни до с. Гердеме, като заключаваме отъ голѣмината имъ, сж били прѣдзначени за тия жертви. Подиръ това жертвитѣ сж били тържественно изгаряни на едни особени поляни посрѣдъ джбравитѣ.

Въ политическо отношение, Галатитѣ сж били аристократическии народъ. Кралетѣ и водителитѣ имъ сж били избирани свободно, нѣ ненаслѣдственно. При важни въпроси Галатитѣ сж се стичали на събрания и по болшинство сж рѣшавали различни въпроси. За таквозъ събирателно мѣсто считаме да сж били камъннитѣ кръгове на Караджовъ ржтъ. Тука сж се събирали Галатитѣ и сж се съвѣтвали съ кралетѣ си върху разни

¹⁾ Arch. epigr. Mitth. p. 142.

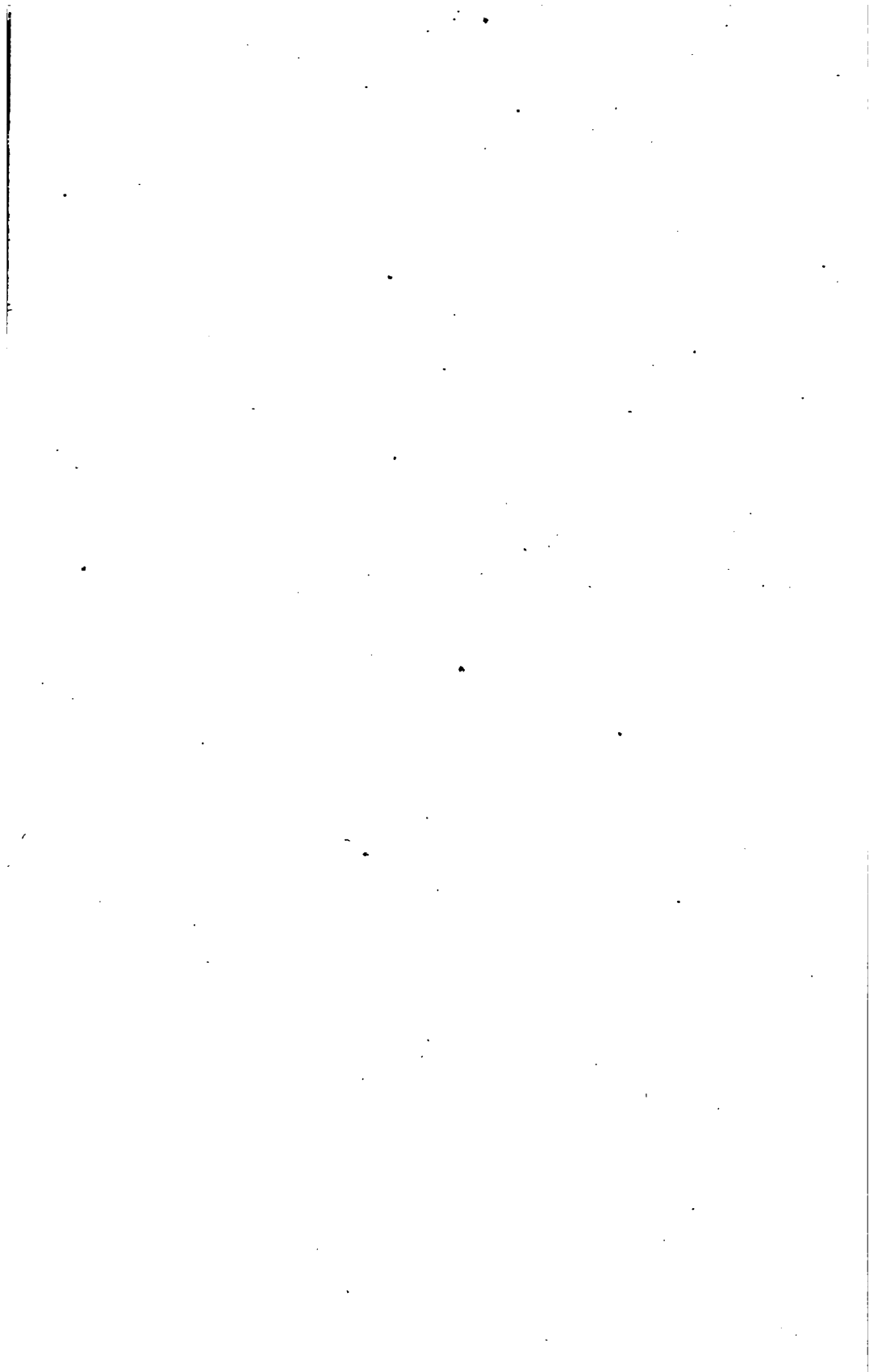
политически въпроси. Нѣма съмнѣние, че тука сж се извършвали и народнитѣ празници, важнитѣ тържества, изборитѣ на кралетѣ имъ и др.

За свещеността и важността на тия мѣста свидѣтелствува и това обстоятелство, че на около жертвенитѣ камъни и кромлечитѣ се намиратъ погрѣбални мѣста (долмени).

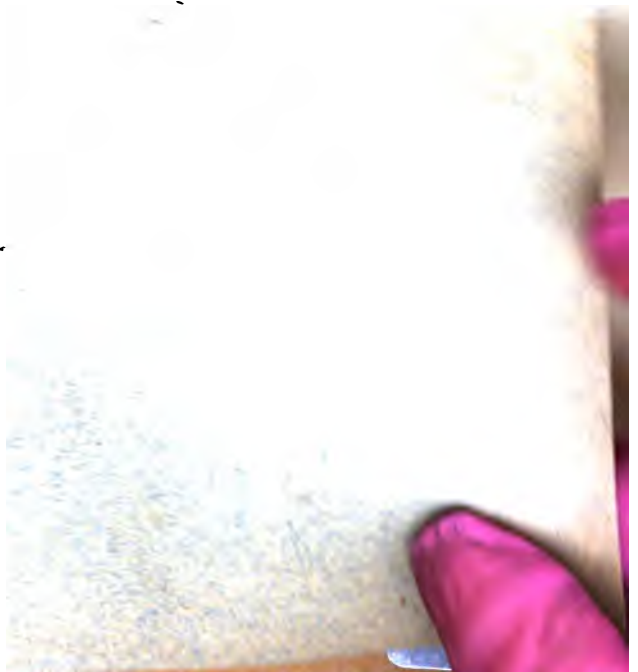
Галатитѣ, види се, да сж построили нѣколко стражни могили съ цѣль да улеснятъ съобщението отъ сѣдалището къмъ разнитѣ крайща на голѣмата си държава, въ случай на възбунтувание на нѣкое тракийско племе. Отъ тия могили—по началото на първата оптическа телеграфия — сж се съобщавали деня съ димъ, ноця съ огнь. Къмъ тия стражни могили причисляваме именно: Яничарската могила на висото сакарско било (на сѣверъ отъ Дервишъ-Тепе), послѣ могилкитѣ на пограничитѣ върхове на истокъ отъ Главанското кале, отъ които има свободенъ изгледъ къмъ три страни. Тия могилки, види се, да сж имали съобщение съ могилката на Чараганский Бакаджикъ. Къмъ тия, види се, да е принадлежала стражната позиция на върхътъ Панагюрската Братя, отъ дѣто се гледатъ София, върховетѣ на Влашка Планина, Руенъ до г. Трънъ и други върхове до сръбско-българската граница. По този начинъ Галатитѣ въ Тилисъ могли въ най-късо врѣме да получаватъ свѣдения отъ най-далечнитѣ крайща на държавата.

За галатската държава въ Тракия, не сж се съхранили почти никакви исторически данни. Знае се само, че тя, подиръ 66 годишно сществувание е пропала тѣй както е възникнала, безъ да се запомнили даже имената на други крале, освѣнъ името на послѣдний, Каваросъ, съ когото се свършва този много късъ, нъ и много заблѣжителенъ периодъ на балканския полуостровъ.

— — — — —

R
2
5
1
t.

ПРИГОТВЕНИ СЪ ПОДЪ ПЕЧАТЪ:

ПАМЕТНИЦИ ИЗЪ БЪЛГАРСКО.

Дѣлъ II. Часть 1.

Съ една таблица, 8 фигури и 1 картичка въ текстѣтъ.

УЧЕБНИКЪ ПО ОТЕЧЕСТВЕННАТА ГЕОГРАФИЯ.

ЗА ДОЛНИТЪ И ГОРНИТЪ КЛАССОВЕ НА СРЕДНИТЪ
УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ.

ОТЪ

ШКОРПИЛЪ и ВЕЛКОВЪ.

DR
62
S5
v. 1
pt. 1

**Stanford University Libraries
Stanford, California**

Return this book on or before date due.

--	--	--

